

A. de Saint-Exupéry

PILOTE DE GUERRE

Texte intégral

Sadržaj

- [I](#)
- [II](#)
- [III](#)
- [IV](#)
- [V](#)
- [VI](#)
- [VII](#)
- [VIII](#)
- [IX](#)
- [X](#)
- [XI](#)
- [XII](#)
- [XIII](#)
- [XIV](#)
- [XV](#)
- [XVI](#)
- [XVII](#)
- [XVIII](#)
- [XIX](#)
- [XX](#)
- [XXI](#)
- [XXII](#)
- [XXIII](#)
- [XXIV](#)
- [XXV](#)
- [XXVI](#)
- [XXVII](#)
- [XXVIII](#)
- [Notes](#)

Naslov originala
Antoine de Saint-Exupéry
Pilote de Guerre

Éditions Gallimard 1942.

Preveo
Miša Đorđević

Nesumnjivo sanjam. U gimnaziji sam. Petnaest mi je godina. Strpljivo rešavam svoj geometrijski problem. Nalaktivši se na ovaj crni pisaći sto, marljivo se služim šestarom, lenjirom i podsetnikom. Vredan sam i stalozhen. Drugovi kraj mene govore tihim glasom. Jedan od njih ređa brojeve po crnoj tabli. Nekoliko njih, neozbiljnijih, igraju bridž. S vremena na vreme predajem se dubljem sanjarenju i bacam pogled kroz prozor. Jedna grana na drvetu se blago njiše u sunčanoj svetlosti. Gledam je dugo. Ja sam rasejan učenik. .. Uživam u suncu i u ovom mirisu đačke klupe, krede i table, mirisu koji me vraća u detinjstvo. Sa tolikom radošću se povlačim u to bezbedno detinjstvo! Znam to dobro: na prvom mestu su detinjstvo, škola, drugovi, a zatim dolazi dan kada se polaže ispit. Dan kada se dobija nekakvo svedočanstvo.

Dan kada se stegnutog srca prelazi preko nekog praga, sa čije druge strane se odjednom postaje čovek. Tada teže odzvanja svaki korak koji učinimo na zemlji. Čovek već počinje da krči svoj put kroz život. Prve korake toga puta. Najzad će oprobati svoje oružje na stvarnim protivnicima. Lenjir, šestar, kompas, sve će to čovek upotrebljavati da bi stvarao svet ili da bi pobedio neprijatelja. Svršeno je sa igranjem!

Znam da se jedan gimnazijalac najčešće ne plaši da se nađe licem u lice sa životom. Gimnazijalac podskakuje u mestu od nestrpljenja. Nedaće, opasnosti, gorčina života odraslog čoveka ne plaše jednog gimnazijalca.

Ali, eto, ja sam čudan gimnazijalac. Gimnazijalac koji je svestan svoje sreće i koji se ne žuri toliko da se nađe licem u lice sa životom...

Ditertr prolazi. Ja ga pozivam.

— Sedi tu, pokazaću ti jedan trik s kartama ...

I ja sam srećan kad sam našao njegovog keca pika.

Preko puta mene, na istom crnom pisaćem stolu kao što je i moj, sedi Ditertr a noge mu vise niz sto. On se smeje. Ja se skromno osmehujem. Peniko nam se pridružuje i stavlja mi ruku na rame:

— Šta je, stari družje?

Bože moj, kako je sve to prijatno.

Jedan školski vaspitač (da li je to školski vaspitač ? . . .) otvara vrata da bi pozvao moja dva druga. Oni ostavljaju svoje lenjire, kompase, dižu se i izlaze. Mi ih pratimo pogledom. Škola je za njih završena. Puštaju ih u život. Njihovo znanje će biti od koristi. Oni će, kao zreli ljudi, na protivnicima oprobati rezultate svojih računanja. Čudna je to škola iz koje svako odlazi kad na njega dođe red. I to bez velikog opraštanja. Ova dvojica naših drugova nisu nas čak ni pogledali. A ipak će ih životni putevi odneti možda još dalje od Kine. I to toliko dalje! Kada život, posle škole razbaca ljude, da li se oni mogu zakleti da će se ponovo sastati?

Mi saginjemo glave, mi koji i dalje živimo u toplom miru inkubatora

...

— Slušaj, Ditertr, večeras ...

Ali ista vrata se ponovo otvaraju.

I ja čujem kao presudu:

— Kapetan Sent-Egziperi i poručnik Ditertr kod komandanta.

Svršeno je sa školom. Ovo je život.

— Jesi li ti znao da je došao red na nas?

— Peniko je leteo jutros.

Mi svakako odlazimo po zadatku, pošto nas pozivaju. Sada je kraj maja, mi se nalazimo u punom povlačenju, usred propasti. Letači se žrtvuju kao što bi čovek prosipao čaše vode na zapaljenu šumu. Kako bi se mogao odmeravati stepen opasnosti kad se sve oko nas ruši? U čitavoj Francuskoj ima nas još pedeset letaćkih posada za velika izviđanja. Pedeset letaćkih posada od po tri čoveka, a od tih pedeset dvadeset i tri su u sastavu grupe 2/33. U roku od tri nedelje izgubili smo sedamnaest posada od dvadeset i tri. Togšmo se kao vosak. Rekao sam juče poručniku Gavoaju:

— Videćemo to posle rata.

A poručnik Gavoaj mi je odgovorio:

— Valjda ne računate, kapetane, da posle rata budete živi?

Gavoaj se nije šalio. Mi vrlo dobro znamo da ne mogu ništa drugo učiniti nego bacati nas u zažareno ognjište, pa čak ako je taj postupak i uzaludan. Nas je pedeset u čitavoj Francuskoj. Na našim plećima počiva čitava strategija francuske vojske! Postoji jedna

ogromna šuma koja gori i postoji nekoliko čaša vode koje treba žrtvovati da bi se šuma ugasila; pa dobro, biće žrtvovane.

To je pravo. Ko i pomišlja da se žali? Da li je ikad iko čuo da se kod nas odgovara nešto drugo osim: „Razumem, komandante“. Da, komandante. Hvala komandante. U redu komandante. Ali postoji jedan utisak koji je jači od svega ostalog u ovim danima završetka rata. A to je utisak b 'smislenog. Sve se odronjava pod nama. I to tako potpuno, da čak i sama smrt izgleda besmislena. Smrt izgleda neozbiljna, smrt u ovoj tuči ...

Mi ulazimo kod komandanta Alijasa. (On još i danas komanduje u Tunisu istom Grupom 2/33.)

— Dobar dan Sent-Eks. Dobar dan Ditertr. Sedite.

Sedamo. Komandant rasprostire mapu po stolu i okreće se vojniku koji nas je doveo:

— Idite i donesite mi meteorološki izveštaj.

Zatim lupka olovkom po stolu. Ja ga posmatram. Crte lica su mu zategnute. Nije spavao. Išao je tamo amo, kolima, u potrazi za jednim avetinjskim štabom, za štabom divizije, za štabom puka... Pokušavao je da se bori sa magacišša koji nisu isporučivali rezervne delove. Na drumu je zapadao u nerasplesive saobraćajne čvorove. Pored toga rukovodio je poslednjom seobom, poslednjim smeštajem, jer mi menjamo teren kao bednici koje progoni neumoljivi sudski izvršilac. Alijasu je polazilo za rukom svakom prilikom da spase avione, kamione i deset tona materijala. Ali mi osećamo da je on na izmaku snage, na izmaku nerava.

— Pa eto, vidite ...

On još kucka po stolu i ne gleda u nas.

— To je baš gadno ...

Zatim sleže ramenima.

— To je gadan zadatak. Ali Je onima u generalštabu stalo do toga. Veoma im je stalo... Ja sam diskutovao sa njima, ali je njima do toga stalo... Tako je to.

Ditertr i ja posmatramo kroz prozor mirno nebo. Čujem kokoške kako kakoću, jer se komandantova kancelarija nalazi na jednom majuru, kao što je i prostorija za obaveštenja deo jedne škole. Neću iznositi kao suprotnost smrti ovo leto, ovo voće koje zri, piliće koji rastu, žita koja bujaju, sve te suprotnosti smrti koja je tako blizu. Ne

vidim u čemu bi mir leta opovrgavao smrt, ni po čemu bi sva blagost tih stvari bila ironična. Ali mi dolazi jedna neodređena misao: „To je leto koje se raspada. Jedno leto koje je u kvaru ...“

Video sam napuštene vršalice. Napuštene kosačice i vezačice. U jarkovima kraj drumova napuštene automobile u kvaru. Napuštena sela. Iz jedne česme u nekom napuštenom selu još je šibao mlaz vode. Bistra voda se pretvarala u blatnjavu baru, ta voda koja je ljude stala toliko napora. Odjednom mi pade na um jedna besmislena slika. Slika pokvarenog sata. Slika svih satova koji su stali. Satova na seoskim zvonnicima. Satova po stanicama. Satova na kaminima praznih kuća. I u izlogu sajdžije koji je pobegao. To groblje mrtvih satova. Rat ... satovi se više ne navijaju. Repa se više ne vadi iz zemlje. Vagoni se više ne popravljaju. I voda, ta voda koju su ukrotili da bi utolila žeđ i da bi se u njoj prale lepe čipke koje seljanke oblače nedeljom, izliva se sada u baru pred crkvom. I ljudi umiru usred leta...

To je upravo kao da sam bolestan. Ovaj lekar tek što mi je rekao: „To je baš gadno ...“ Treba dakle misliti na beležnika, na one koji ostaju. U stvari, mi smo shvatili, Ditertr i ja, da se radi o jednom zadatku, da smo mi unapred žrtvovani:

— Uzevši u obzir sadašnje prilike — dovršava komandant — čovek ne može suviše voditi računa o opasnosti ...

Naravno. „Ne može se suviše.“ I zato niko nije kriv. Ni mi nismo krivi što smo tužni. Ni komandant što se oseća nelagodno. Ni generalštab što izdaje naređenja. Komandant se buni jer su ta naređenja besmislena. Mi to isto tako znamo, ali to zna i sam generalštab. On izdaje naređenja jer naređenja treba izdavati. Tokom rata jedan generalštab mora izdavati naređenja. On ih poverava lepim konjanicima, ili, što je modernije, motociklistima. Na mestima gde vladaju divlja tuča i očajanje, svaki od tih lepih konjanika skače sa svog konja okupanog u peni. On pokazuje put ka Budućnosti, kao zvezda koja je vodila Tri kralja. On donosi Istinu. A zapovesti ponovo izgrađuju svet.

Takva je šema rata. Ulepšana slika rata. I svako se trudi, što bolje može, da rat što više liči na rat. Svako se stara da igru igra po pravilima. Tada će možda ovaj rat pristati da više liči na rat.

I zbog toga, da bi ovaj rat ličio na rat, žrtvuju se, bez određenog cilja, posade aviona. Niko neće samom sebi da prizna da ovaj rat ne liči ni na šta, da u njemu ništa nema svog smisla, da se na njega ne može primeniti nikakva šema, da se ozbiljnog lica povlače konci koji nemaju više veze sa drvenim lutkama. Štabovi puni ozbiljnosti razošljaju zapovesti koje neće nikuda dospeti. Od nas se zahtevaju obaveštenja koja je nemoguće sakupiti. Avijacija ne može na sebe preuzeti zadatak da štabovima objasni šta je rat. Avijacija na osnovu svojih osmatranja može proveravati izvesne hipoteze. Ali hipoteze ne postoje više. I traži se, u stvari, od pedeset posada da izvajaju lice jednom ratu koji tog lica nema. Obraćaju se nama kao da smo mi gomila vračara. Posmatram Ditertra, svog osmatrača-vračara. On je govorio juče jednom pukovniku iz divizije: „Kako ću, na visini od deset metara od tla i sa brzinom od pet stotina trideset kilometara na čas, da vam pronađem položaje? — Pa, videćete valjda odakle će pucati na vas! Ako pucaju na vas, onda znači da su to nemački položaji.“

— Sit sam se ismejao — završi Ditertr posle diskusije.

Jer, francuski vojnici nisu nikada videli francuske avione. Tih aviona ima hiljadu, rasutih od Denkerka do Alzasa. Bolje bi bilo reći da su utopljeni u beskraj. I tako, kada na frontu jedan avion proleti kao rafal, onda je to sigurno nemački. Bolje je postarati se da ga čovek obori pre nego što baci svoje bombe. I samo brujanje avionskog motora povlači obarače na mitraljezima i dovodi do paljbe brzometnih topova.

— Sa takvom metodom — dodao je Ditertr — zaista bi naša osmatranja bila dragocena!...

A o tim osmatranjima će se voditi računa, jer po šemi rata treba voditi računa o osmatranjima!...

Da, ali ni sam rat više ne funkcioniše.

Srećom, mi to dobro znamo; neće se uopšte voditi računa o našim obaveštenjima. Nećemo moći da ih sprovedemo dalje. Saobraćaj će zakrčiti drumove. Telefoni će biti pokvareni. Štab će se na brzinu preseliti. Važna obaveštenja o položaju neprijatelja daće nam sam neprijatelj. Mi smo diskutovali pre nekoliko dana u blizini Lana, o eventualnom položaju neprijateljskog fronta. Poslali smo jednog poručnika za vezu kod generala. Na pola puta između naše baze i

generalala kola našeg poručnika naleteše na bodljikavu žicu iza koje su se zaklanjala dvojica blindiranih kola. Poručnik se okrete sa svojim kolima. Ali jedan rafal iz mitraljeza ga ubi na mestu i rani šoferu. Blindirana kola su bila nemačka.

U samoj stvari, štab liči na igrača bridža koga bi iz susedne sobe pitali:

— Šta da radim sa damom pik ?

Usamljeni čovek bi slegao ramenima. Pošto nije video ništa od igre, šta može da odgovori?

Ali jedan štab nema prava da slegne ramenima. Ukoliko je još nekoliko elemenata pod njegovom kontrolom, da bi ih sačuvao on mora da ih stavi u dejstvo i tako pokuša da iskoristi sve mogućnosti dokle god traje rat. Iako nasumice, on mora da dejstvuje i da nagoni ljude na dejstvovanje.

Ali je teško nasumice odrediti ulogu jednoj dami pik. Mi smo već konstatovali, u početku iznenađeno a zatim kao nešto očigledno, što smo mogli predvideti, da kada započne rasulo, onda nema više dovoljno posla. Misli se da je pobeđeni preplavljen čitavom bujicom problema i da do iznemoglosti upotrebljava svoju pešadiju, artiljeriju, tenkove i avione da bi te probleme rešio ... Ali poraz na prvom mestu učini da volšebno iščeznu problemi. Čovek više ništa ne shvata od cele igre. Ne zna na šta da upotrebi avione, tenkove, damu pik...

Čovek na sreću baca damu pik na sto, pošto je pre toga lupao glavu da joj nađe efikasnu primenu. Svuda vlada nelagodnost a ne grozničavost. Jedino pobedu prati grozničavost. Pobeda organizuje, pobeda gradi. I svako gubi dah noseći kamenje.

Ali poraz zagnjuruje ljude u jednu atmosferu zabune, dosade, i iznad svega besmislenosti.

Jer, na prvom mestu, besmisleni su zadaci koje od nas zahtevaju da ispunimo. Svakim danom sve besmisleniji. Oni koji izdaju zapovesti nemaju drugih mogućnosti da se suprotstave rušenju čitave jedne planine, nego da na sto bacaju svoje poslednje adute.

Ditertr i ja smo aduti i slušamo komandanta. On nam razvija program popodneva. Šalje nas da nadletimo, na sedam stotina metara visine, park tenkova u pokrajini Aras, i da tom prilikom

pređemo veliko rastojanje na visini od deset hiljada metara, i to glasom kojim bi nam rekao:

— Skrenućete drugom ulicom na desno, do ugla prvog trga; tamo se nalazi duvandžinica u kojoj ćete mi kupiti šibice...

— Razumem, komandante.

I ovaj zadatak nije ni više ni manje koristan. Nije ni više ni manje liričan ovaj jezik kojim je izražen.

Govorim samom sebi: „Unapred žrtvovana misija.“ Mislim... mislim na mnogo stvari. Sačekaću noć, ako tada budem živ, i onda ću misliti. Kad je zadatak lak, vrati se jedna posada od tri koje su pošle. Kada je taj zadatak „malo gadan“, onda je očigledno teže vratiti se. I ovde, u komandantovoj kancelariji, smrt mi ne izgleda ni veličanstvena, ni herojska, ni očajnička. Ona je samo spoljni znak rasula. Posledica rasula. Grupa će nas izgubiti kao što čovek gubi prtljag u staničnoj gunguli.

A nije tačno da ja ne mislim o ratu, o smrti, o žrtvovanju, o Francuskoj, i to sasvim drukčije, ali mi nedostaje nit, nedostaje mi jasan jezik da to izrazim. Ja mislim u suprotnostima. Moja istina je u delovima koje ja mogu da posmatram samo jedan za drugim. Ako preživim, sačekaću noć da o tome mislim. Toliko voljenu noć. Noću razum spava i stvari jednostavno postoje. One stvari koje zaista imaju važnosti ponovo uzimaju svoj oblik, nadživljuju razaranja dnevnih analiza. Čovek ponovo sakuplja svoje delove i postaje kao mirno drvo.

Dan pripada bračnim scenama, ali noću oni koji su se svađali ponovo nalaze Ljubav. Jer ljubav je veća od bujice reči. I čovek se nalakti na prozor, pod zvezdanim nebom, i ponovo oseća odgovornost prema deci koja spavaju; odgovoran je za sutrašnji hleb, za san supruge koja počiva, tako krhka i nežna. O ljubavi se ne diskutuje. Ona postoji. Neka dođe noć da mi se ukaže nešto stvarno, što bi zasluživalo ljubav! Da bih mogao da razmišljam o civilizaciji, o sudbini čovečanstva, o težnji ka prijateljstvu u mojoj zemlji; da bih poželeo da služim kakvoj neodoljivoj istini koja se možda još ne može izraziti...

U ovom trenutku ja veoma ličim na hrišćanina koga je vera napustila. Pošteno ću odigrati svoju ulogu, sa Ditertrom zajedno — to je sasvim sigurno, ali kao čovek koji spasava spoljne verske

obrede koji više nemaju sadržine. Kao obrede iz kojih se povuklo božanstvo. Sačekaću noć, ako budem tada još živ, da se prošetam pešice po drumu koji prolazi kroz naše selo, obavijen svojom usamljenošću koju toliko volim, da bih saznao zbog čega treba da umrem.

Budim se iz svog sanjarenja. Komadant me iznenađuje jednim čudnim predlogom:

— Ako vam ovaj zadatak preterano smeta. . . Ako se ne osećate u formi, ja mogu . . .

— Molim vas, komandante!

Komandant vrlo dobro zna da je takav predlog besmislen. Ali kada se jedna posada ne vrati, čovek se docnije seća ozbiljnosti lica pri odlasku. I tumači tu ozbiljnost kao znak nekog predosećanja. I čovek prebacuje sebi da je to predosećanje zanemario.

To komandantovo ustezanje me je podsetilo na Izraela. Prekjuče sam pušio na prozoru sobe za obaveštavanja. Kada sam primetio Izraela, on je žurno koračao. Nos mu je bio crven. Bio je to krupan nos, sasvim jevrejski i sasvim crven. Iznenada mi je upao u oči crveni nos Izraelov.

Prema tome Izraelu čiji sam nos posmatrao, osećao sam duboko prijateljstvo. To je bio jedan od najhrabrijih drugova i pilota u grupi. Jedan od najhrabrijih drugova i jedan od najskromnijih. Toliko su mu nekad govorili o jevrejskoj obazrivosti, da je on verovatno i svoju hrabrost smatrao kao obazrivost. On je obazriv, jer je obazrivo biti pobednik. Dakle, zapazio sam njegov veliki crveni nos koji je zablistao samo za trenutak, zbog brzine koraka koji su odnosili i Izraela i njegov nos. Bez namere da se šalim okrenuo sam se Gavoaju:

— Zašto je tako opustio nos?

— Njegova majka mu ga je takvog napravila — odgovori Gavoaj.

Ali dodade:

— Čudna misija, leteti na maloj visini. On odlazi.

— Ah!

I naravno, to veče, kada smo prestali da očekujemo Izraela, setio sam se toga nosa koji je, posaden usred jednog bezizraznog lica, sam samcit genijalno izražavao najtežu od svih briga. Da je trebalo da ja zapovedim Izraelu da krene, slika toga nosa bi me dugo progonila i činila da prebacujem samom sebi. Izrael svakako nije ništa odgovorio kad su mu naredili da krene, osim: „Da, komandante. U redu, komandante. Svakako, komandante.“ Na Izraelovom licu se svakako nije pokrenuo ni jedan jedini mišić. Ali

lagano, podmuklo, izdajnički, nos se zažario. Izrael je mogao vladati crtama svoga lica ali ne i bojom svoga nosa. I nos je to zloupotrebio, da za svoj račun u tišini iskaže kako stvari stoje. Nos je, bez Izraelovog znanja, izrazio komandantu Izraelovo savršeno neslaganje.

To je možda razlog zbog koga komandant ne voli da šalje one za koje misli da su ih pritisla predosećanja. Predosećanja skoro uvek varaju, ali daju ratnim zapovestima izgled presuda. Alijas je vođa a ne sudija.

Tako pre neki dan povodom ađutanta T.

Koliko je Izrael bio hrabar, toliko je ađutant T. bio podložan strahu. To je jedini čovek za koga sam znao da je zaista osećao strah. Kad bi T. dobijao ratni zadatak, u njemu se javljala čudna vrtoglavica koja je rasla. To je bilo nešto jednostavno, neumoljivo i lagano se postepeno krutio od glave do pete. Sa njegovog lica kao da je bio spran svaki izraz. A oči bi počinjale da sijaju.

Suprotno Izraelu, čiji mi je nos izgledao tako pokunjen zbog izvesnosti

Izraelove smrti, a u isto vreme i ljut, kod T. se nisu razvijali unutrašnji potresi. On nije reagovao: on se izobličavao. Kad bi završio razgovor sa T., sagovornik bi prosto izazvao strah u njemu. Strah je izbijao na njegovom licu kao neka vrsta ujednačenog zračenja. T. se od tog trenutka nalazio van domašaja. Osećalo se kako se između njega i ostalog sveta rasprostire čitava pustinja ravnodušnosti. Nikada ni kod koga nisam video takvu vrstu zanosa.

— Nije trebalo da ga pustim da ode tog dana—govorio je docnije komandant.

Tog dana kada je komandant objavio T. da je potrebno da pođe, ovaj ne samo da je prebledeo nego je počeo i da se osmehuje. Jednostavno da se osmehuje. Tako možda čine mučenici kada dželat zaista prevrši meru.

— Vi se ne osećate dobro. Naći ću vam zamenu...

— Ne, komandante. Pošto je došao red na mene, onda je red na mene.

I T., u stavu mirno pred komandantom, gledao ga je pravo u oči, bez ijednog pokreta.

— Ali ako se ne osećate potpuno sigurni u sebe...

— Red je na mene, komandante, red je na mene.

— Ali, molim vas, T ...

— Komandante ...

Čovek je izgledao kao iz kamena izvajan.

— A Alijas reče:

— I tada sam ga pustio da ode. Ono što se zatim odigralo nije nikada bilo objašnjeno. T., koji je bio mitraljezac na avionu, bio je izložen napadu jednog neprijateljskog lovca. Ali lovac, zato što su mu se mitraljezi zakočili, okrete se i iščeze. Pilot i T. su razgovarali sve do blizu baze, a pilot pri tom nije primetio ništa neobično. Ali, pet minuta pre nego što su stigli, pilot više nije dobio odgovor.

I uveče nađoše T. glave razmrskane o konstrukciju aviona. Iskočio je sa padobranom pod očajnim uslovima, u punoj brzini, i to nad prijateljskom teritorijom, onda kada mu nikakva opasnost više nije pretila. Pojava neprijateljskog lovca je na njega delovala kao neodoljivi poziv.

— Idite i obucite se — reče nam komandant — i budite u vazduhu u pet i trideset.

— Doviđenja, komandante.

Komandant odgovara neodređenim pokretom. Sujeverje? Kako mi se cigareta ugasila i ja uzalud prevrćem po džepovima, on mi reče:

— Zašto nikad nemate šibice?

To je tačno. I ja pređoh preko praga, ispraćen tim pozdravom, pitajući se: „Zašto nikad nemam šibice?“

— Ovaj zadatak mu nije po volji — primeti Ditertr.

A ja mislim: „Baš ga briga!“ Ali nisam mislio na Alijasa kad se u meni javio ovaj nepravedni ispad. Vređa me jedna očigledna stvar, koju niko neće da prizna: život duha je isprekidan. Život Razuma je jedini stalan, ili bar približno stalan. Ali duh ne posmatra predmete, on posmatra smisao koji ih međusobno povezuje. Lice kroz koje čitamo. I duh prelazi od potpune slike na potpuno slepilo. Čovek koji voli svoj delokrug rada — dočeka ipak čas kad u njemu vidi samo skup nepovezanih predmeta. Čovek koji voli svoju ženu — dočeka čas kad u ljubavi vidi samo brigu, neprijatnosti i sputavanja. Čovek koji je uživao u jednoj muzici — dočeka čas kad mu ona ne pruža više ništa. Dolazi čas, kao što je ovaj, kad ja više ne shvatam svoju

zemlju. Zemlja nije skup pokrajina, običaja, predmeta koje moj razum može uvek shvatiti. Ona je Biće. A dolazi čas kada sam ja slep za Bića.

Komandant Alijas je proveo noć kod generala, diskutujući čistu logiku. A to upropašćuje život Duha, ta čista logika. Zatim se premorio na drumu, boreći se protiv neprekidnog zakrčivanja saobraćaja. Zatim je zatekao, pošto se vratio u grupu, sto materijalnih teškoća, onih teškoća koje vas malo po malo nagrizaju kao hiljadu posledica obrušavanja jedne planine koje se ne može zaustaviti. Najzad nas je pozvao da nas pošalje u jednu nemoguću misiju. Mi smo predmeti u jednom opštem haosu. Mi za njega nismo Sent-Egziperi i Ditertr, koji imaju svoj sopstveni način da vide ili da ne vide stvari, da razmišljaju, da hodaju, da piju i da se osmehuju. Mi smo delovi jedne ogromne građevine koja zahteva više vremena, mira i odstojanja da bi je čovek shvatio u celini. Da ja imam kakav nervozni pokret. Alijas bi zapažao samo taj pokret. I poslao bi na Aras samo sliku tog jednog pokreta. U zbruci postavljenih problema, u opštem rušenju, mi smo i sami izdeljeni na delove. Jedan glas. Jedan nos. Jedan nervozni pokret. A pojedinačni delovi ne uzbuđuju čoveka.

Ne radi se ovde o komandantu Alijasu već o svim ljudima. Pri neprijatnoj dužnosti pogreba, kada smo voleli pokojnika, mi nismo u kontaktu sa samom smrću. Smrt je velika stvar. Ona je nov splet odnosa sa mislima, predmetima, navikama pokojnika. Ona je novo uređenje sveta. Na izgled se ništa nije promenilo, ali se u stvari sve promenilo. Stranice knjige su ostale iste ali ne i smisao knjige. Da bismo osetili smrt, moramo zamisliti one časove kada nam je pokojnik potreban. Tada nam on nedostaje. Zamisliti časove kada bismo mi njemu bili potrebni. Ali mi njemu nismo više potrebni. Zamisliti čas prijateljske posete. I otkriti da taj čas ne postoji više. Treba sagledati život u perspektivi. Ali na dan sahrane nema ni perspektive ni prostora. Pokojnik je još u delovima. Na dan sahrane mi se rasipamo u trupkanje, u ruke iskrenih ili lažnih prijatelja koje treba stegnuti u materijalne brige. Pokojnik će nam se tek pokazati kao celina, i kao celina otrgnuti se od samog našeg bića. Tada ćemo zajaukati za onim koji odlazi i koga ne možemo zadržati.

Ja ne volim Epinalove slike rata. Na njima grubi borac krišom briše suzu i skriva svoje uzbuđenje pod nabusitim šalama. To nije verno. Grubi borac ne krije ništa. Ako i napravi kakvu šalu, to je stoga što tako i misli.

Sama vrednost čoveka ne dolazi u pitanje. Komandant Alijas je savršeno osećajan čovek. Ukoliko se mi ne vratimo, on će možda više patiti nego što bi neko drugi patio. Pod uslovom da se radi o nama a ne o zbiru različitih pojedinosti. Pod uslovom da mu to sastavljanje celine bude omogućeno tišinom. Jer ako ove noći sudski izvršitelj koji nas progona primora grupu da se još jednom seli, jedan točak na kamionu koji se pokvario odložiće, u ovom nanosu problema, svest o našoj smrti za docnija vremena. I Alijas će zaboraviti da zbog nje pati.

Tako i ja, koji odlazim na zadatak, ne mislim na borbu zapada protiv nacizma. Mislim na neposredne pojedinosti. Mislim na besmislenost nadletanja nad Arasom na visini od sedam stotina metara. Na bezvrednost obaveštenja koja od nas traže. Na spori tok oblačenja koji mi izgleda kao doterivanje za dželata. I na svoje rukavice. Gde ću, kog vruga, naći rukavice? Izgubio sam svoje rukavice.

Ne vidim više katedralu u kojoj se nalazim.

Oblačim se da služim jednom mrtvom bogu.

— Požuri... Gde su moje rukavice? Ne ... Nisu to ... Potraži ih u mome džaku...

— Nema ih, kapetane.

— Ti si glupak.

Svi su glupaci. Ovaj koji ne ume da nađe moje rukavice. I onaj drugi, onaj u štabu sa njegovom fiks idejom o niskim nadletanjima.

— Tražio sam ti olovku. Evo već deset minuta kako sam ti tražio olovku ... Zar nemaš olovke ?

— Imam, kapetane.

Evo jednoga koji je pametan.

— Obesi mi tu olovku na jedan kanap. I zakači taj kanap za ovo dugme. Hej, mitralješče, vi se ne žurite...

— Zato što sam spreman, kapetane.

— Ah, dobro.

I okrećem se prema osmatraču.

— Je li u redu, Ditertr? Ništa ne nedostaje? Jeste li sračunali sve tačke?

— Sračunao sam ih, kapetane.

Dobro. On poseduje tačke leta. Jedna žrtvovana misija. Pitam vas da li je razumno žrtvovati jednu posadu radi obaveštenja koja nisu nikome potrebna i koja, ukoliko neko od vas i bude živ da se s njima vrati, neće biti nikome preneti...

— Trebalo bi da u štabu najme spiritiste...

— Što?

— Da bismo im večeras mogli predati obaveštenja putem okruglog stočića.

Nisam baš ponosan na svoju šalu ali ipak još gundam:

— Štabovi, štabovi, neka oni idu i obave te žrtvovane misije!

Jer duga je ceremonija oblačenja kada zadatak izgleda očajnički i kada se čovek sa toliko marljivosti oblači da bi živ izgoreo. Mučno je obući ova tri odela, jedno preko drugog, staviti na sebe čitavo skladište potrebnih stvari koje čovek nosi kao torbar, organizovati strujni krug kiseonika, grejanja, telefonskih veza koje povezuju članove posade. Do daha dolazim putem ove maske. Jedno gumeno crevo me spaja sa avionom i ono mi je isto toliko neophodno kao

nekad pupčana vrpca. Sam avion postaje deo strujnog kruga i temperature moje krvi. Dodali su mi organe koji se, na neki način, stavljaju između mene i mog srca. Iz časa u čas postajem sve teži, nezgrapniji, sa mnom je sve teže rukovati. Okrećem se kao blok, i ako se sagnem da zategnem izvesne kaiševe ili da pričvrstim zavrtnje koji se opiru, svi moji zglobovi škripe. Bole me moji nekadašnji prelomi kostiju.

— Dodaj mi drugi šlem. Već sam ti sto puta rekao da neću više ovaj stari. Suviše mi je tesan.

Jer bog zna pod dejstvom kakve tajne sile lobanja otiče na velikoj visini. I šlem koji je normalan na tlu, kao okov steže kosti na visini od deset hiljada metara.

— Ali, kapetane, ovo nije vaš šlem. Ja sam već izvršio zamenu...

— Ah, dobro.

Jer ja neprestano gundam, i to bez ikakve griže savesti. Ja sam potpuno u pravu! Uostalom, sve to nije uopšte važno. U tom trenutku čovek prolazi kroz samo središte one unutrašnje pustoši o kojoj sam govorio. U NJOJ' su samo olupine. Ne osećam čak ni stid što želim čudo koje bi izmenilo tok ovog popodneva. Kvar laringofona, na primer! Čitave ove jevtine robe! jedan običan kvar laringofona spasao bi našu misiju od toga da bude žrtvovana ... Eto.

Kapetan Vezen mi prilazi mračna izgleda. Kapetan Vezen prilazi mračna izgleda svakome od nas, pre nego što krenemo na zadatak. Kapetan Vezen održava kod nas vezu sa odeljenjem za osmatranje neprijateljskih aviona. Njegov zadatak je da nas obavesti o njihovom kretanju. Vezen je prijatelj koga veoma volim ali uvek proriče nesreću. Žao mi je što sam ga ugledao.

— Stari druže — kaže mi Vezen — nezgodno je, nezgodno, nezgodno!

I izvlači cedulje iz džepa. A zatim, posmatrajući me sumnjičavo, kaže:

— U kom pravcu letiš?

— U pravcu Albera.

— Tako je. Upravo tako. Ah! To je gadno.

— Ne izigravaj budalu; u čemu je stvar?

— Ti ne smeš krenuti!

Ne smem krenuti!... Baš je pametan Vezen! Neka izradi kod boga oca kvar laringofona!

— Ne možeš se provući.

— Zašto ne mogu?

— Jer postoje tri smene nemačkih lovaca koji se neprekidno smenjuju nad Alberom. Jedna na šest hiljada metara, druga na sedam i po, a treća na deset hiljada. Ni jedna ne napušta nebo pre nego što joj stigne smena. Oni unapred zabranjuju prolaz. Upašćeš u mrežu. A zatim, gle, pogledaj!...

I on mi pokazuje jednu hartiju na kojoj je nažvrljao neke nerazumljive dokaze.

Vezen bi bolje uradio da me ostavi na miru. Reči „unapred zabranjuju“ učinile su utisak na mene. Mislim na crvene saobraćajne signale i na kazne za prekršaj pravila vožnje. Ali takva kazna ovde je smrt. Naročito mi je odvratno ono „unapred“. Imam utisak kao da upravo mene lično gađaju.

Upinjem iz sve snage svoj razum. Neprijatelj uvek „unapred“ brani svoje položaje. Te reči su lupetanja... I, najzad, baš me briga za lovce. Kad se budem spustio na sedam stotina metara, mene će oboriti protivavionska artiljerija. Ona me ne može promašiti! Ali eto gde iznenada postajem svađalica:

— Sve u svemu, dolaziš da mi saopštiš, što brže možeš, da postojanje nemačke avijacije čini moj odlazak veoma neopreznim! Trči i o tome obavesti generala...

Ne bi mnogo stajalo Vezena da me je lepo umirio krstivši te famozne avione „lovcima koji se vuku negde u pravcu Albera ...“

Smisao bi bio potpuno isti!

IV

Sve je spremno. Ukrkali smo se. Ostaje još samo da se isprobaju laringofoni...

— Čujete li me dobro, Ditertr?

— Čujem, kapetane.

— A vi, mitralješče ?

— Ja... ovaj ... vrlo dobro.

— Ditertr, čujete li mitraljesca? — Čujem ga jasno, kapetane.

— Mitralješče, čujete li poručnika Ditertra?

— Ja ... ovaj ... vrlo dobro.

— Zašto uvek govorite: „Ja... ovaj ... vrlo dobro?“

— Tražim svoju olovku, kapetane.

Laringofoni nisu u kvaru.

— Mitralješče, je li normalan pritisak vazduha u bocama?

— Ja ... ovaj ... normalan.

— Sve tri boce?

— Sve tri boce.

Spreman, Ditertr?

— Spreman.

Spreman, mitralješče?

— Spreman.

— Onda hajdemo.

I odlepih se od tla.

V

Mučno nespokoјstvo je posledica stvarnog gubljenja ličnosti. Kada očekujem vest od koje zavise moja sreća ili nesreća, ja sam kao bačen u ništavilo. Dokle god me neizvesnost drži u očekivanju, moja osećanja i moji pokreti su samo trenutno prerušavanje. Vreme prestaje da gradi, trenutak po trenutak, kao što priroda gradi drvo, ono biće koje će biti u meni kroz jedan sat. To meni nepoznato „ja“ ide mi u susret, spolja, kao prikaza. Tada doživlјavam osećanje mučnog nespokoјstva. Nepovoljna vest ne izaziva nespokoјstvo već bol: to je nešto sasvim drugo.

A evo, sada je vreme prestalo da teče u prazno. Najzad se nalazim na svom položaju. Ne jurim više ka budućnosti koja nema lica. Ja nisam više onaj koji će u vriju¹ pasti u vrtlogu požara. Budućnost me ne progoni više kao strana utvara. Odsad će tu budućnost stvarati moji postupci, jedan za drugim. Ja sam onaj koji proverava kompas da bi na njemu održao ugao od 313 stepeni. Onaj koji podešava hod elise i vodi računa o zagrevanju ulja. To su neposredne i zdrave brige. To su domaće brige, sitne svakodnevne dužnosti koje čoveku oduzimaju želju da ostari. Dan postaje kao blistavo spremljena kuća, dobro ušlačana daska, kiseonik koji se pravilno raspoređuje. Ja zaista nadgledam raspodelu kiseonika, pošto se brzo penjemo: šest hiljada sedam stotina metara.

— Je li u redu kiseonik, Ditertr? Dobro se osećate?

— U redu je, kapetane.

— Hej, mitralješče, je li u redu kiseonik ?

— Ja ... ovaj ... u redu je, kapetane?

— Još niste napisali svoju olovku?

Ja postajem isto tako onaj koji pritiska na dugme C i na dugme A da bi prokontrolisao rad svojih mitraljeza. Tim povodom...

— Hej! Mitralješče, nemate li jednu preterano veliku varoš sa zadnje strane u svom nišanskom polju?

— Hm ... nemam, kapetane.

— Krećite onda. Proverite svoje mitraljeze. Čujem njegove rafale.

— Sve je išlo u redu?

— Sve je išlo u redu.

— Svi mitraljezi?

— Hm ... da . . . svi.

Pucam i sam. Pitam se kuda li odlaze ta zrna koje prosipamo bez ustezanja po prijateljskim ravnicama. Ona nikada nikog ne ubijaju. Zemlja je velika.

Tako me svaki trenutak hrani svojom sadržinom. Ja sam stvar koja ima isto toliko malo nespokojstva koliko i plod koji zri. Svakako, uslovi leta će se izmeniti oko mene. I uslovi i problemi. Ali ja sam deo tog stvaranja budućnosti. Vreme me uobličava malo po malo. Dete ne oseća užas što se od njega postepeno stvara starac. Ono je dete i igra se svojim detinjastim igrama. I ja se igram. Brojim brojčanike, ručice, dugmad, poluge u svome carstvu. Nabrojao sam sto i tri stvari koje treba proveriti, povući, okrenuti ili gurnuti. (Veoma sam malo podvalio kada sam kao dve računao poluge svoga mitraljeza: jer ta poluga ima na sebi jedan zavrtnj za obezbeđenje). Zadiviću večeras seljaka kod koga stanujem. Reći ću mu:

— Znete li koliko instrumenata mora da nadgleda jedan savremeni pilot?

— Otkud ja to mogu znati?

— Ne mari, recite ma koji broj.

— Ma kakav broj mogu reći.

Jer moj gazda seljak nema nikakvog takta.

— Svejedno, recite ma koji broj!

— Sedam.

— Sto i tri!

I biću zadovoljan.

Moj mir potiče i otuda što su svi ovi instrumenti kojima sam pretrpan dobili svoje mesto i svoj smisao. Ceo ovaj splet cevi i kablova je postao jedna mreža krvotoka. Ja sam organizam koji se protegao na ceo avion. Avion mi stvara prijatan fizički osećaj kad odvrnem određeno dugme koje postepeno zagreva moje odelo i moj kiseonik. Kiseonik je u stvari pregrejan i peče mi nozdrve. Jedna veoma složena naprava deli taj kiseonik u srazmeri sa visinom leta. I mene hrani avion. To mi je pre letenja izgledalo nečovečno, a sada, dok me avion doji, osećam prema njemu ljubav deteta prema majci. Neku vrstu nežnosti odojčeta. Što se tiče moje težine, ona se raspodelila na razne tačke oslonca. Tri sloja moga odela i moj

padobran koji se nalazi na leđima oslanjaju se na sedište. Moje ogromne cipele sa drvenim đonovima odmaraju se na komandama. Moje ruke, u debelim i krutim rukavicama, koje su bile tako nespretne na tlu, sada sa lakoćom upravljaju volanom. Upravljaju volanom... Upravljaju volanom ...

— Ditertr?

— ... tane?

— Proverite pre svega svoje kontakte. Čujem vas samo na mahove. Čujete li me?

— Ču... vas.... kape....

— Ta prodrmajte to vaše čudo! Čujete li me?

Ditertr^{ov} glas ponovo postaje jasan:

— Čujem vas vrlo dobro, kapetane!

— Dobro. Pa vidite, i danas se komande zamrzavaju: volan je krut, što se tiče komandne palice, potpuno je ukočena.

— To je veselo. Na kojoj smo visini?

— Devet hiljada sedam stotina.

— Temperatura?

— Četrdeset i osam stepeni. A kod vas, je li kiseonik u redu?

— U redu je, kapetane.

— Mitralješče, je li u redu kiseonik?

Nema odgovora.

— Hej, mitralješče!

Nema odgovora.

— Čujete li vi mitraljesca, Ditertr ?

— Ne čujem ništa, kapetane.

— Zovite ga!

— Mitralješče, hej! Mitralješče! Nema odgovora.

Ali pre nego što ću da pikiram, protresao sam grubo avion da bih probudio onoga ukoliko spava.

— Kapetane?

— Jeste li vi to, mitralješče?

— Ja ... ovaj... jesam ...

— Niste sasvim sigurni da li ste to vi?

— Jesam.

— Zašto niste odgovarali?

— Probao sam nešto sa radiom. Bio sam se isključio!

— Vi ste bitanga! U takvim slučajevima se obaveštava! Malo je trebalo da pikiram: mislio sam da ste mrtvi!

— Ja ... nisam.

— Verujem vam na reč. Ali nemojte ponavljati tu rđavu šalu! Obavestite me, bogamu, pre nego što se isključite!

— Izvinite, kapetane. Razumem, kapetane. Obavestiću.

Jer organizam ne oseća kvar u dovodu kiseonika. Taj kvar se izražava jednom blagom euforijom koja se kroz nekoliko trenutaka završava nesvesticom a kroz nekoliko minuta smrću. Stoga je neophodna stalna kontrola raspodele kiseonika kao i kontrola posade od strane pilota.

Zato sitnim pokretima štipam dovodnu cev svoje maske kako bih u nosu osetio topli dah koji donosi život.

Sve u svemu radim svoj posao. Ne osećam ništa drugo osim fizičkog zadovoljstva koje dolazi usled postupaka zasnovanih na zdravom razumu i koji su dovoljni sami sebi. Nemam ni utisak velike opasnosti (sasvim drukčije sam bio zabrinut dok sam se oblačio), ni utisak ispunjavanja jednog velikog zadatka. Borba između zapada i nacizma postaje, zasad, u srazmeri sa mojim postupcima, pritisak na ručice, pokretanje poluga i otvaranje slavina. Zaista je tako. Ljubav prema bogu postaje kod crkvenjaka ljubav za paljenje kandila. Crkvenjak ide ujednačenim korakom kroz jednu crkvu koju ne zapaža i zadovoljan je što kandila procvetavaju jedno za drugim. Kad su sva zapaljena, on trlja ruke. Gord je zbog samog sebe.

Ja sam divno ujednačio korak svojih elisa i držim kurs za minimalnu razliku od jednog stupnja. To mora da zadivljuje Ditertra ukoliko uopšte prati kompas....

— Ditertr ... ja... ovaj ..., smer leta na kompasu u redu?

— Nije, kapetane. Suviše odstupanja. Okrenite nadesno.

Utoliko gore!

— Kapetane, prelazimo preko fronta. Počinjem snimanje. Koja je visina na altimetru?

— Deset hiljada metara.

— Kapetane . . . kompas!

Tačno. Skrenuo sam ulevo. I to nije slučajno . . . Varošica Alber odbija me od sebe. Osećam je, daleko, tamo, napred. Ali već osećam njen teret na sebi, celokupni teret onog „unapred zabranjeno“. Kakvo se pamćenje krije u prividnoj tromosti udova! Moje telo se seća preživelih padova, naprsle lobanje, besvesnih stanja koja se lepe kao sirup, noći provedenih u bolnici. Moje telo se plaši povreda. Ono pokušava da izbegne Alber. Kad ga ne pazim ono skreće ulevo. Ono vuče ulevo, kao stari konj koji doklegod je živ, nema poverenja u jednu prepreku od koje se jedan put uplašio. A radi se o mome telu ... ne o mome duhu... Kad sam rasejan, moje telo se time: podmuklo koristi i izbegava Alber.

Jer ja ne osećam ništa što bi bilo bolno. Ne želim više da osujetim svoj zadatak. Maločas mi se učinilo da to želim. Govorio sam samom sebi: „Laringofoni će biti u kvaru. Strahovito mi se spava. Ići ću da spavam.“ Zamišljao sam divnu sliku toga izležavanja. Ali sam isto tako znao, u dubini svog bića, da se ništa ne može očekivati od neispunjenog zadatka osim neke vrste gorke nelagodnosti. To je isto kao kada bi izostao očekivani preokret.

To me podseća na školu... Kad sam bio dečak...

— ... Kapetane!

— Šta je?

— Ne, ništa ... Učinilo mi se da vidim.. .

Nimalo mi se ne sviđa ono što mu se učinilo da vidi.

Da, kad je čovek još dete u školi, onda mora da ustaje suviše rano. Ustaje u šest časova ujutro. Hladno je. Trljamo oči i unapred smo nesrećni zbog sumornog časa gramatike. I stoga sanjamo o tome da se razbolimo i da se probudimo u ambulanti gde bi nam časne sestre sa belim kapama donele zaslađeni čaj. I doživljavamo hiljadu iluzija o tome raju. Tada, kad bih imao kijavicu, kašljao bih više nego što je to potrebno. I iz ambulante u kojoj se budim čujem zvuk zvona koje zvoni za druge. Ukoliko sam mnogo podvalio, 10 zvono je uzimalo na sebe da me dobro kazni: ono me je pretvaralo u avet. Ono je napolju odzvanjalo prave časove, stroge časove u razredu, bučne za vreme odmora, časove u toploti trpezarije. To zvono je

stvaralo napolju za žive bogat život, bogat jadom, nestrpljenjima, radostima i žaljenjem. A ja sam bio kao pokraden, zaboravljen, bilo mi je muka od otužnih čajeva, postelje vlažne od znoja i od bezličnih časova.

Ništa ne treba očekivati od neispunjenog zadatka.

VII

Svakako neki put, kao danas, zadatak ne zadovoljava čoveka. Toliko je očigledno da se mi igramo jedne igre koja treba da liči na rat. Igramo se lopova i žandara. Mi se konkretno držimo morala svojih istorijskih udžbenika i pravila svojih lekcija. Tako sam se ja noćas vozio kolima po terenu. I stražar je, prema pravilu, uperio bajonet u ta kola koja su isto tako mogla biti i tenk! Mi se igramo toga da upiremo bajonete u tenkove.

Kako bismo mogli da se zanesemo tim malo svirepim društvenim igrama u kojima mi ispunjavamo tako očigledno uloge statista, kad od nas traže da te uloge ispunjavamo po cenu života? Smrt je suviše ozbiljna stvar za jednu društvenu igru.

Ko bi mogao da se oblači sa zanosom? Niko. Čak i sam Ošede, koji je neka vrsta sveca i koji je dostigao ono stanje neprekidnog žrtvovanja sebe koje je krajnje dostignuće čoveka, čak i taj Ošede se povlači u ćutanje. Drugovi koji se oblače ćute, dakle, sa ljutitim izrazom, i to ćutanje ne dolazi usled skromnosti heroja. Taj nabusiti izraz ne skriva nikakav zanos. On govori ono što govori. I ja ga poznajem. To je nabusiti izraz službenika koji ništa ne razume od naloga koje mu je izdiktirao odsutni gospodar; službenika koji ipak ostaje veran. Svi drugovi sanjaju o svojim tihim sobama, ali kod nas nema među njima ni jednog koji bi zaista izabrao da ode na spavanje.

Jer nije bitno zanositi se. U porazu ne postoji ni najmanja mogućnost nekog zanosa. Važno je obući se, popeti se u avion, uzleteti. Ono što sam čovek pri tome misli nema nikakve važnosti. I dete koje bi se zanosilo časovima gramatike izgledalo bi mi uobraženo i sumnjivo. Važno je čvrsto se držati jednog cilja, iako se on ne vidi u ovom trenutku. Taj cilj ne postoji radi razuma već radi duha. Duh ume da voli, ali on je uspavan. Znam isto toliko dobro šta je iskušenje kao što to zna i jedan crkveni otac. Biti u iskušenju znači biti izložen iskušenju da podlegnemo razlozima razuma dok duh spava.

Čemu služi to što ću ja svoj život izložiti opasnosti u ovom rušenju planina? To ne znam. Sto puta su mi ponavljali: „Pustite da vas sa službom dodele tu ili tamo. Vi ćete tu biti od veće koristi nego u

eskadrili. Piloti se mogu stvarati na hiljade ... “ Dokaz je bio nepobitan. Moj razum se slagao s njim ali je moj nagon bio jači od razuma.

Zašto mi je takvo razmišljanje izgledalo nestvarno, kad nisam imao nikakvog razloga da mu se suprotstavim? Govorio sam sebi: „Intelektualce drže u rezervi kao tegle sa slatkim na policama Propagande, da bi ih pojeli posle rata ... “ To nije bio nikakav odgovor!

Pa i danas, kao i svi drugovi, ja sam uzleteo protivno svim rasuđivanjima, svim dokazima, svim trenutnim svojim reakcijama. Doći će uskoro čas kada ću saznati da sam imao pravo, uprkos svom razumu. Obećao sam samom sebi, ukoliko budem živ, ovu noćnu šetnju kroz svoje selo. Tada ću se možda i sam navići. I progledaću.

Možda neću imati ništa da kažem o onome što ću videti. Kad mi neka žena izgleda lepa, ja nemam šta da kažem o njoj. Prosto je vidim kako se osmehuje. Intelektualci razlažu lica da bi objasnili svaki pojedini delić, ali oni više ne vide osmeh.

Saznati ne znači ni razložiti ni razjasniti. To znači pristupiti slici. Ali da bi čovek video, mora prvo da uzme učešća. To je surova priprema

...

Tokom čitavog dana nisam mogao sagledati svoje selo. Pre ovog zadatka predstavljalo je ono za mene zidove od naslaganog kamenja i, više ili manje, prijava seljake. Sada ono predstavlja malo šljunka na deset kilometara ispod mene. Eto moga sela.

Ali ove noći možda će se jedan seoski pas probuditi i zalajati. Uvek sam voleo čar sela koje glasno izražava svoj san kroz lavež seoskog psa u vedroj noći.

Nemam ni najmanje nade da će me razumeti i to me ostavlja potpuno ravnodušnim. Neka se samo preda mnom ukaže, sa svojim vratima zatvorenim nad zalihama zrnevlja, stokom i običajima, moje selo, lepo sređeno za otpočinak!

Seljaci po povratku iz polja, pošto su odneti ostaci večere i deca stavljena u postelju i lampe pogašene, sličće se sa tišinom sela. I ništa više neće ostati osim, pod lepim i krutim seoskim čaršavima, tromi pokreti disanja kao teški talasi na moru, posle, bure.

Bog zaustavlja potrošnju bogatstava za vreme noćnog obračuna. Onda kada se ljudi budu odmarali, ruku otvorenih neumitnom igrom sna koji rastvara šake sve do jutra, jasnije ću ugledati nasledstvo koje se ostavlja na stranu.

Tada ću možda shvatiti ono što nema imena. Ići ću možda kao slepac koga te otvorene šake vode ka vatri. Taj slepac ne bi umeo to da opiše, pa ipak on ju je pronašao. Tada će se možda ukazati ono - što vredi braniti, ono što se ne vidi ali što večno traje, kao ugarak pod pepelom seoskih noći.

Nisam imao čemu da se nadam od neispunjenog zadatka. Da bi čovek razumeo jedno jednostavno selo, potrebno je pre toga...

— Kapetane!

— Da?

— Šest lovaca, šest, napred, ulevo!

To je odjeknulo kao udar groma.

Treba ... treba ... ipak bih voleo da na vreme budem plaćen. Voleo bih da imam prava na ljubav. Voleo bih da znam za koga umirem ...

Mitralješče!

— Kapetane?

— Jeste li čuli? Šest lovaca, šest, napred, ulevo!

— Čuo, kapetane!

— Ditertr, jesu li nas videli?

— Videli. Okreću na nas. Nadlećemo ih za pet stotina metara.

— Mitralješče, jeste li čuli? Nadlećemo ih za pet stotina metara.

Ditertr! Jesu li daleko još?

— ... Nekoliko sekundi.

— Mitralješče, jeste li čuli? Biće nam u repu za nekoliko sekundi.

Tamo, vidim ih! Mali. Roj otrovnih osica.

— Mitralješče! Prolaze nam s boka. Spazićete ih za sekund. Eto ih!

— Ja... ja ne vidim ništa. Ah! Vidim ih!

A ja ih više ne vidim!

— Gone nas?

— Gone!

— Penju se jako?

— Ne znam ... Ne verujem ... Ne!

— Šta ste odlučili kapetane?

To je rekao Ditertr.

— Šta, kog vraga, mogu da odlučim!

I ćutimo.

Nema se šta odlučivati. To je isključivo stvar milostivog boga. Ukoliko bih napravio okret, skratio bih odstojanje koje nas razdvaja. Kako mi idemo pravo prema suncu i kako se na velikoj visini ne može popeti za pet stotina metara a da divljač ne umakne za nekoliko kilometara, može se desiti da, pre nego što dostignu našu visinu, mi pred njima iščeznemo u suncu.

— Mitralješče, još uvek?

— Uvek.

— Da li ih pretičemo?

— Hm ... ne ... da!

To je stvar boga i sunca.

Predviđajući verovatno borbu (mada grupa lovaca pre mučki ubija nego što se bori) upinjem se, naprežući sve svoje mišiće, da

deblokiram svoju zamrznutu komandnu palicu. Imam čudan osećaj i još su mi lovci pred očima. I naležem svom težinom na ukrućene komande.

Još jednom primećujem da sam u stvari mnogo manje uzbuđen za vreme ovog postupka koji me ipak primorava na besmisleno čekanje, nego što sam to bio za vreme oblačenja. Osećam isto tako i neku vrstu besa. Blagotvornog besa.

Ali nikakvu opijenost žrtvovanja. Voleo bih da mogu ugristi.

— Mitralješče, jesmo li ih se otarasili?

— Otarasili smo ih se, kapetane.

Biće u redu.

— Ditertr ... Ditertr ...

Kapetane?

— Ne ... ništa ...

— Šta je bilo, kapetane?

— Ništa ... učinilo mi se ... ništa...

Neću im ništa reći. To nije šala koju ću načiniti na njihov račun. Ako budem prešao u vrij, videće i sami. Videće da prelazim u vrij...

Nije prirodno što sam sav znojav na pedeset stepeni hladnoće. Nije prirodno. Oh! Već sam shvatio šta se dešava: sasvim postepeno ja padam u nesvest. Sasvim postepeno ...

Vidim ploču sa brojčanicima. Ne vidim više ploču sa brojčanicima. Moje ruke su sve labavije na volanu. Nemam čak više ni snage da govorim. Prepuštam se. Prepustiti se ...

Uštinuo sam gumenu dev. Osetio sam u nosu dah koji donosi život. To znači: nije kvar u dovodu kiseonika. To je ... Pa da, naravno. Baš sam bio glup. To je komandna palica. U pokretanje komandne palice uložio sam napor jednog kubikaša, jednog nosača. Na visini od deset hiljada metara ponašao sam se kao vašarski rvač. A moj kiseonik je bio odmeren. Trebalo je da se njime umereno koristim. Sada plaćam za tu orgiju.. .

Dišem ubrzano. Srce mi udara brzo, veoma brzo. Treperi kao sitno zvono. Neću ništa reći svojoj posadi. Ako budem prešao u vrij, biće još vremena da saznaju! Vidim ploču sa brojčanicima ... Ne vidim više ploču sa brojčanicima . . . I osećam se tužan, ovako sav znojav.

Život mi se sasvim lagano povratio.

— Ditertr!..

— Kapetane ?

Voleo bih da mu poverim ono što se odigralo.

— Učinilo mi se... da ...

Ali odustajem od toga da svoju misao izrazim. Reči zahtevaju suviše veliku potrošnju kiseonika i od ove tri reči koje sam izgovorio već sam se zadihao. Ja sam slab, slab kao rekonvalescent.

— Šta je bilo, kapetane?

— Ne ... ništa ...

— Kapetane, vi ste zaista zagonetni!

Ja sam zagonetan. Ali sam živ.

— Nisu ... nisu ... nisu nas uhvatili.

— Oh! Kapetane, ali to nije konačno!

Nije konačno: tačno je, postoji Aras.

I tako, za nekoliko trenutaka poverovao sam da se neću povratiti, pa ipak nisam u sebi primetio onaj grozni užas od koga kažu da kosa sedi. I sećam se Sagona. Sećam se Sagonove priče, kada smo ga posetili nekoliko dana posle borbe u kojoj je pre dva meseca oboren u francuskoj zoni. Šta je preživeo Sagon kada su ga lovci prvo opkolili a zatim u neku ruku prikovali za mučenički stub, i kada je čitavih deset sekundi bio uveren da je mrtav?

IX

Sasvim jasno ga vidim kako leži na bolničkoj postelji. Konstrukcija aviona mu je zahvatila i prelomila koleno za vreme skoka padobranom, ali Sagon nije osetio udarac. Lice i ruke su mu prilično ozbiljno nagoreli, ali sve u svemu on nije pretrpeo ništa što bi život dovelo u opasnost. On nam lagano priča svoju istoriju; bezbojnim glasom, kao izveštaj o kakvom dosadnom kasarnskom poslu.

Kada sam video da sam obavijen svetlećim zrnima, shvatio sam da me gađaju. Ploča sa brojčanicima preda mnom se raspršala. Zatim sam primetio nešto dima; oh! ne mnogo, i to je izgleda dolazilo sprede. Pomislio sam da je to ... znate, tu je jedna cev za vezu ... Oh! to nije jako buktalo ...

Sagon se mršti. On odmerava težinu pitanja. Smatra da je važno da nam kaže da li je buktalo mnogo ili malo.

On okleva:

— Pa ipak ... bila je to vatra ... Tada sam im rekao da skoče ...

Jer plamen za deset sekundi pretvara avion u zažarenu buktinju!

— Tada sam otvorio svoj izlazni trap. Pogrešio sam. To je napravilo promaju ... plamen ... Bilo mi je vrlo nelagodno.

Jedno zažareno ognjište lokomotive bljuje vam bujicu plamena u stomak na visini od sedam hiljada metara, i vama je nelagodno! Ja neću izneveriti Sagona uzdižući do neba njegov heroizam ili njegovu uzdržljivost. On ne bi priznao ni taj heroizam, ni tu uzdržljivost. Rekao bi: „Da, da! Bilo mi je nelagodno ... “ On, uostalom, čini očigledne napore da ostane veran istini.

A ja vrlo dobro znam da je polje svesti veoma malo. Ono prima samo jedan problem u jednom trenutku. Ako se vi borite pesnicama i ako vas je sveg obuzela strategija borbe, onda udarce i ne osećate. Kada se zamalo nisam udavio, prilikom jednog nesrećnog slučaja na hidroavionu, učinila mi se mlakom voda koja je u stvari bila ledena. Ili, tačnije, moja svest nije registrovala temperaturu vode. Ona je bila pretrpana drugim brigama. Temperatura vode nije ostavila nikakvog traga u mome sećanju. Tako je i Sagonova svest bila obuzeta tehnikom napuštanja aviona. Ceo Sagonov svet se svodio na ručicu kojom se upravlja pločom na točkićima, na ručicu padobrana

čije je mesto tražio i na sudbinu njegove posade. „Jeste li iskočili?“ Nema odgovora. „Nema nikog više?“ Nema odgovora.

— Poverovao sam da sam usamljen. Poverovao sam da mogu i ja iskočiti ... (Lice i ruke su mu već bili izgoreli). Uzdigao sam se, opkoračio trup aviona i u početku zastao na krilu. Kad sam jednom već dospeo tu, nagnuo sam se unapred: nisam video osmatrača ...

Osmatrač, koga je na mestu ubio rafal lovaca, ležao je na podu.

— Tada sam se odmakao unatrag i nisam video mitraljesca ...

I mitraljezac je bio pao na pod.

— Pomislio sam da sam usamljen ...

Zatim razmisli:

— Da sam znao ... mogao sam se ponovo uvući u avion... Vatra nije tako strahovito buktala ... Ostao sam tako dosta dugo na krilu... Pre nego što sam izašao iz aviona bio sam namestio komande tako da se on propne. Let je i dalje bio pravilan, disanje podnošljivo i osećao sam se ugodno. Oh, da, ostao sam dugo na krilu ... Nisam znao šta da činim ...

Nije tačno da su se pred Sagonom postavljali nerešivi problemi: verovao je da je sam na avionu koji je plamteo i lovci su neprekidno proletali prosto ga prelivajući zrnima. Sagon je hteo da nam stavi na znanje da nije osećao nikakvu želju. Nije osećao ništa. Imao je beskrajno vremena. Prosto se utapao u nekom beskonačnom slobodnom vremenu. I, deo po deo, ja sam shvatao ono neobično osećanje koje prati ponekad izvesnost smrti: neočekivano slobodno raspolaganje vremenom... Do koje mere stvarnost opovrgava maštanje o brzini koja oduzima dah! Sagon je stajao tu, na krilu svoga aviona, i kao da je bio izbačen iz toga vremena!

— A zatim sam skočio — kaže nam on — i to sam rđavo skočio. Osetio sam kako se okrećem u kovitlac. Uplašio sam se da ću se zaplesti u padobran ako ga prerano otvorim. Sačekao sam da se moj položaj stabilizuje. Oh! dugo sam čekao ...

I tako je Sagonu ostalo u sećanju da je od početka do kraja svoga doživljaja čekao. Čekao da se jače razbukti. Zatim je čekao na krilu, samo ne zna šta. I opet je čekao u slobodnom vertikalnom padu ka tlu.

A radilo se o Sagonu, o jednom prirodnom Sagonu, prostijem nego što je on to obično, o jednom malo uznemirenom Sagonu koji je nad

ponorom trupkao u mestu od dosade.

X

Evo već dva časa kako se prosto kupamo u jednom spoljnom vazdušnom pritisku koji je za dve trećine manji od normalnog. Posada se lagano iscrpljuje. Jedva da i govorimo među sobom. Pokušao sam još jednom ili dva puta da oprezno delujem na komandnu palicu. Nisam instistirao. Prilikom svakog pokušaja obuzimalo me je isto osećanje blaženstva koje iscrpljuje.

Ditertr me dosta vremena ranije opominje na viraže² koji su potrebni radi fotografisanja. Ja se snalazim, kako mogu, sa onim ostatkom volana koji mi je ostavljen. Naginjem avion u stranu i vučem ka sebi. I u dvadeset mahova uspevam da Ditertru stvorim viraže.

— Koja je visina?

Deset hiljada dve stotine ...

Opet mislim na Sagona ... Čovek uvek ostaje čovek. I u sebi samome uvek sam sretao samo sebe. Sagon je poznavao samo Sagona. Onaj koji umire, umire onakav kakav je živeo. Kad umire običan rudar, onda to umire običan rudar. Gde se nalazi ono razbarušeno ludilo koje izmišljaju književnici da bi nas zasenili?

Video sam u Španiji kako se iz podruma jedne kuće koju je razorila granata ponovo popeo na svetlost dana neki čovek, koji je nekoliko dana bio zatrpan. Gomila je ćutke opkolila, činilo mi se sa iznenadnim ustezanjem, ovog čoveka koji se skoro vraćao iz zagrobnog života, još odeven u svoje tralje, upola omamljen od nedostatka vazduha i od gladi, sličan nekoj vrsti ošamućenog čudovišta. Kada se nekolicina usudila da ga ponešto zapita i kad on njihovim pitanjima posveti nesređenu pažnju, ustezanje gomile se pretvori u nelagodnost.

Na nespretan način su pokušavali da dođu s njim u dodir, jer pravo pitanje niko nije umeo da mu postavi. Govorili su mu: „Šta ste osećali... Šta ste mislili... Šta ste radili... “ I tako su nasumce bacali viseće mostove preko ponora, isto kao što bi pokušavali da dospeju do gluvonemog slepca koga bi u noći pokušali da spasavaju.

Ali kada je čovek bio u stanju da nam odgovori, on reče:

— Ah, da, čuo sam duga pucketanja ...

Ili:

— Mnogo sam se brinuo. Bilo je dugo ... Ah, bilo je veoma dugo . . .
Ili opet:

— Bolela su me krsta, jako su me bolela. . .

I taj priprosti čovek nam je govorio samo o sebi, kao priprostom čoveku. Govorio nam je uglavnom o svome satu koji je izgubio.

— Tražio sam ga ... bilo mi je mnogo stalo do njega .. . ali u mraku

...

Život je taj koji ga je naučio osećanju prolaznosti vremena i ljubavi prema stvarima. I služio se čovekom koji je i sam bio kao oruđe da se shvati svet, pa makar taj svet bio rušenje u tami. I na osnovno pitanje koje niko nije umeo da mu postavi, ali koje je rukovalo svim ostalim pokušajima: „Ko ste vi? Šta se javilo u vama?“ on ne bi mogao ništa drugo odgovoriti osim: „Ja ... “

Ne postoji prilika koja bi u nama probudila stranca o čijem postojanju mi i ne sanjamo. Živeti znači radati se lagano. Bilo bi suviše lako kad bi se mogle pozajmljivati već gotove duše!

Iznenadno saznanje učini ponekad da sudbina jednog čoveka odjednom promeni svoj pravac. Ali to saznanje nije ništa drugo nego neočekivano sagledanje jednog dugo pripremanog puta od strane duha. Ja sam polako naučio gramatiku. Uvežbali su moju sintaksu. Probudili moja osećanja. I eto gde me iznenada lepota jedne pesme dira do suza.

Zaista, ja trenutno ne osećam nikakvu ljubav, ali ako mi se nešto večeras otkrije, to će biti zato što sam s mukom dovukao kamenje za nevidljivu građevinu. Ja pripremam svetkovinu. Neću imati prava da govorim o pojavljivanju druge ličnosti u sebi, jer tu drugu ličnost ja sam izgrađujem.

Nemam šta drugo da očekujem od ove ratne avanture, osim te lagane pripreme. Ona će se docnije isplatiti kao i gramatika ...

Čitav život je utrnuo u nama zbog ovog laganog iscrpljivanja. Mi starimo. I naša misija stari. Koliko košta čoveka život na velikoj visini? Da li je jedan čas proživljen na visini od deset hiljada metara isti kao nedelju dana, tri nedelje ili mesec dana organskog života, rada srca, pluća, arterija? Uostalom, to nije nimalo važno. Moje nesvestice su me učinile starijim za čitave vekove: ja se utapam u staračko spokojstvo. Uzbuđenja koja sam osećao prilikom

oblačenja izgledaju mi sada beskrajno daleka, utonula u prošlost. A Aras mi izgleda beskonačno daleko u budućnosti.

— Avantura rata? Gde se nalazi avantura rata?

Pre deset minuta zamalo nisam iščezao sa zemlje, pa ipak nemam šta da ispričam osim ovog roja beskonačno sitnih zolja koje sam za nekoliko sekundi nazreo. Pravi doživljaj bi trajao desetinu sekunde. A kod nas se ljudi nikada ne vraćaju; nikada se ne vraćaju da taj doživljaj ispričaju.

— Malo nogom ulevo, kapetane.

Ditertr je zaboravio da je moja komandna palica zamrznuta. A ja mislim na jednu sliku koja me je zadivila u detinjstvu. U dnu slike nalazila se polarna svetlost, a pred njom jedno neobično groblje izgubljenih brodova, zamrznutih u ledenim morima. Oni su u pepeljastoj svetlosti jednog večitog večera širili ruke koje su ličile na kristale. U toj mrtvoj atmosferi oni su još razvijali jedra koja su sačuvala trag vetrova, kao što u postelji ostaje trag jednog dragog ramena. Ali se osećalo da su ta jedra sada kruta i krta.

Ovde je sve zamrznuto. Moje komande su zamrznute. Moji mitraljezi su zamrznuti. I tad sam pitao mitraljesca za njegove:

— Vaši mitraljezi? ...

— Ništa od njih.

— Ah, dobro!

Plijujem ledene iglice u cev za izdisanje koja se nalazi u mojoj maski. S vremena na vreme moram da izdrobim kroz gipku gumu ledeni čep koji me guši. Kad ga pritisnem, osećam kako pršti u mojoj šaci.

— Mitralješče, je li kiseonik u redu?

— U redu ...

— Kakav vam je pritisak u bocama?

— Hm ... Sedamdeset.

— Ah, dobro.

Za nas se i vreme zamrzlo. Mi smo sada tri starca sa belim bradama. Ništa se ne kreće. Ništa nije hitno. Ništa nije svirepo.

Ratna avantura? Komandant Alijas je jednog dana smatrao da je potrebno da mi kaže:

— Pokušajte da obratite pažnju!

Na šta da obratim pažnju, komandante Alijase? Grupa lovaca, koja vas nadvisuje za hiljadu pet stotina metara, nema razloga da žuri, kad vas otkrije ispod sebe. Ona ševrda, orijentiše se, zauzima položaj. A vi — vi o svemu ne znate još ništa. Vi ste kao miš koji je zarobljen u senci zveri. Miš zamišlja da živi. Od još luduje u zreloom žitu. Ali ga je sokolova zenica već zarobila i on je jače nego tutkalom zalepljen za tu zenicu, jer ga soko više neće napustiti.

A vi isto tako nastavljate da pilotirate, da sanjarite, da osmatrate tle, kada vas je već osudio na smrt jedva vidljivi crni znak koji se obrazovao na mrežnjači drugog čoveka.

Devet aviona koji sačinjavaju grupu lovaca poleteće vertikalno naniže kada im se to bude prohtelo. Oni imaju dovoljno vremena. Leteći devet stotina kilometara na sat, oni će zadati savršen udar harpunom, udar koji nikada ne promašuje plen. Jedna eskadra bombardera raspolaže snagom protivpaljbe koja joj pruža mogućnost odbrane, ali posada izviđača, usamljena nasred neba, nikada ne može savladati onih sedamdeset i dva mitraljeza koji će joj se uostalom otkriti jedino svetlom rukoveti svojih zrna.

U istom času u kome budete postali svesni borbe, lovac će vas već nadletati pošto je izbacio svoj otrov u jednom udarcu, kao kobra, i opet postao neutralan i našao se van domašaja. Tako se ljuljuškaju kobre; kao munja bace svoj otrov, a zatim se opet ljuljuškaju.

I tako, kad se grupa lovaca već izgubila na nebu, ništa se još nije izmenilo. Čak se ni izrazi na licima nisu promenila. Oni se menjaju sada, kada je nebo prazno i kada je ponovo nastupio mir. Lovac je samo objektivni posmatrač kad iz presečene aorte izviđačkog aviona šikne prvi mlaz krvi i kad ispod poklopca desnog motora zablista, pun oklevanja, prvi plamen kovačnice. Tako je i kobra već uzmakla u trenutku kada otrov prodre do srca i kada se prvi mišić na licu izobličići. Grupa lovaca ne ubija. Ona seje smrt. A smrt proklija onda kada je grupa prošla.

Na šta da obratim pažnju, komandante Alijase? Kada smo se sreli sa lovcima ja nisam imao šta da odlučujem. Mogao sam prosto da ne vodim računa o njima. Da su se nalazili iznad mene, ja ih nikada ne bih ni sagledao.

Na šta da obratim pažnju? Nebo je prazno.

Zemlja je prazna.

Ljudi više ne postoje kada čovek osmatra sa visine od deset kilometara. Na toj razdaljini ljudski postupci se više ne mogu pročitati. Naši fotografski aparati za daljinu ovde nam služe kao mikroskopi. Potreban je mikroskop da bi se uhvatili — ne ljudi, jer oni su van domašaja i ovog aparata — nego znaci njihovog prisustva: drumovi, kanali, konvoji, gradilišta. Čovek kao da zasejava jednu pločicu mikroskopa. Ja sam ledeno miran naučnik i njihov rat je za mene još samo jedno laboratorijsko istraživanje.

— Da li pucaju, Ditertr?

— Čini mi se da pucaju.

Ditertr o tome ne zna ništa. Eksplozije su suviše udaljene a mrlje od dima se izjednačuju sa tlom. Nemogućno je da žele da nas obore tako nepreciznom vatrom. Na deset hiljada metara nas je praktično nemogućno pogoditi. Oni pucaju da bi nas obeležili i možda da bi naveli lovce na nas. Lovce koji su na ovom nebu izgubljeni kao nevidljiva prašina.

Oni nas sa tla vide zbog sedefasto bele ešarpe koju avion, kad leti na velikoj visini, vuče za sobom kao mlada veo. Potres koji dolazi od prolaska stranog tela kristalizuje vodenu paru u atmosferi. I mi odmotavamo za sobom jedan oblak ledenih iglica. Ukoliko su spoljni uslovi pogodni za stvaranje oblaka, ovaj trag koji ostavljamo rašće lagano i obrazovaće večernji oblak nad poljima.

Lovce na nas upućuju radio, zatim oblačići od eksplozija granata i upadljivi luksuz naše bele ešarpe. Pa ipak se mi utapamo u skoro potpunoj praznini.

Mi letimo, ja to dobro znam, brzinom od pet stotina trideset kilometara na sat... Pa ipak je sve oko nas postalo nepomično. Brzina sa oseća na trkačkom terenu. Ali ovde sve lebdi u prostoru. Tako i zemlja, uprkos svojih četrdeset i dva kilometra u sekundi, lagano obilazi oko sunca. Njoj je za to potrebna čitava godina. I nas, može biti, isto tako lagano sustižu u ovoj gravitaciji. Splet vazdušnog rata? Zrna prašine u katedrali! I sami zrna prašine, mi možda privlačimo nekoliko desetina ili nekoliko stotina drugih takvih zrna. I sva ta prašina se lagano penje ka suncu kao iz nekog ćilima kog tresu.

Na šta da obratim pažnju, komandante Alijase? Iz vertikalne perspektive ja vidim samo zbir ukrasnih sitnica koje potiču iz drugog doba i nalaze se u vitrinama, pod prozračnim kristalom koji ne podrhtava. Ali evo gde se već i ti ukrasi ukazuju nasuprot svetlosti. Sasvim daleko ispred nas nesumnjivo se nalaze Denkerk i more. Ali iz kosog položaja ja ne razlikujem više bogzna šta. Sunce je sada već suviše nisko i ja nadlećem jednu veliku svetlucavu ploču.

— Vidite li vi štogod, Ditertr, kroz sav ovaj šljam?

— U vertikalnom pravcu vidim, kapetane ...

— Hej! mitralješče, ništa novo sa lovcima ?

— Ništa novo . . .

U stvari, ja savršeno ne znam da li nas progone ili ne, da li nas sa tla vide ili ne, kako za sobom vučemo čitav jedan splet jesenje svile³.

„Jesenja svila“ koja lebdi u vazduhu navodi me na sanjarenje. Pada mi na um jedna slika za koju u prvom trenutku mislim da je divna: . . . nepristupačni kao suviše lepa žena, mi sledimo svoju sudbinu vukući lagano za sobom haljinu čiji je šlep satkan od ledenih zvezda ... “

— Udrite malo levom nogom!

To, to je stvarnost. Ali ja se vraćam svojoj jevtinoj poeziji:

„Ovo lelujanje će izazvati talasanje čitavog jednog mora udvarača . . . “ Nogom ulevo . . . nogom ulevo ... Nogom ulevo . . . nogom ulevo . . . Jest, kad bi to bilo moguće!

Suviše lepa žena promašila je svoj viraž.

— Ako budete pevali . . . pašćete u nesvest ... kapetane.

Znači da sam pevao?

Uostalom, Ditertr mi oduzima volju za ma kakvom lakom muzikom:

— Moje fotografije su skoro gotove. Moći ćete uskoro da se spustite u pravcu Arasa.

Moći ću ... moći ću ... naravno! Treba iskoristiti dobre prilike u životu.

Gle, i ručice za gas su zamrznute ... I ja kažem samom sebi:

— Tokom ove nedelje vratila se jedna posada od tri koje su odlazile. Znači da je procenat ratne opasnosti veoma veliki. Pa ipak, ako mi budemo od onih koji se vraćaju, nećemo imati šta da ispričamo. Nekada sam doživljavao avanture: uspostavljanje

poštanskih linija, pobune u Sahari, Južna Amerika ..., ali rat nije stvarna avantura, on je samo prividna avantura. Avantura je zasnovana na bogatstvu veza koje uspostavlja, problema koje nameće, stvaranja koje izaziva. Nije dovoljno staviti kao zalogu život ili smrt u igri krajcara da bismo od te igre napravili avanturu. Rat nije avantura. Rat je bolest. Kao i tifus.

Možda ću docnije shvatiti da je moja jedina ratna avantura ona koju sam doživeo u svojoj sobi u Orkontu.

XI

Stanovao sam u Orkontu, malom selu u okolini Sen Dizjea, gde je moja grupa bila smeštena preko zime 1939. godine — zime koja je bila veoma oštra. Stanovao sam, dakle, tada na jednom majuru čija je zgrada bila od ćerpiča. Preko noći temperatura se spuštala do te mere da je vodu u mom seoskom krčagu pretvarala u led, i prvo što bih učinio ujutro pre oblačenja bilo je, svakako, da zapalim vatru. Ali to je zahtevalo od mene da izađem iz te postelje u kojoj mi je bilo toplo i gde sam se sa uživanjem skupljao u klupko.

Ništa mi nije izgledalo toliko divno kao ta jednostavna kaluđerska postelja u toj praznoj i ledenoj sobi. Tu sam uživao u blaženom odmoru posle napornih dana. Tu sam takođe uživao i u bezbednosti. Tu mi ništa nije pretilo. Preko dana telo mi je bilo izloženo surovosti velikih visina i prodornim zrnima. Moje telo je preko dana odjednom moglo biti rastrgnuto i postati klupko bolova. Preko dana moje telo nije pripadalo meni. Nije pripadalo meni. Od njega su mogli otkinuti udove, iz njega su mogli iscrpsti krv. Jer to je isto tako jedna posledica rata, to telo koje je postalo skladište raznih delova koji vam više ne pripadaju. Sudski izvršilac dolazi i zahteva vaše oči. I vi mu dajete svoje čulo vida. Izvršilac dolazi i traži noge i vi mu dajete svoju sposobnost hodanja. Izvršilac dolazi sa svojom buktinjom i od vas zahteva sve meso vašeg lica. I od vas ostaje samo čudovište, jer ste mu kao otkup dali vaš dar osmehivanja i pokazivanja prijateljstva drugim ljudima. I, tako, to telo koje je u toku dana moglo odjednom da se otkrije kao moj neprijatelj, da mi nanese bol, to telo koje se moglo pretvoriti u fabriku bolova, eto gde se sada pokazivalo kao moj prijatelj, poslušno i bratsko, lepo sklupčano u polusnu pod pokrivačima, predajući mojoj svesti samo svoje zadovoljstvo življenja, svoje blaženo predenje. Ali morao sam ga izvući iz postelje i oprati ga ledenom vodom, i obrijati se, i obući ga, da bih ga u ispravnom stanju predao šrapnelima. I taj izlazak iz postelje ličio je na otrzanje iz majčinog naručja, sa majčinih grudi — otrzanje od svega onoga što za vreme detinjstva voli, mazi i štiti naše detinje telo.

Pošto sam svoju odluku dobro razmotrio, pošto je ona dobro sazrela, i pošto sam je dugo odlagao, skakao sam jednim pokretom,

stisnuvši zube, do ognjišta na koje sam obarao gomilu cepanica i polivao ih benzinom. Zatim, kad bi se one jednom razbuktale, i pošto sam još jednom uspeo da pređem preko čitave sobe, ponovo sam se zavladio u postelju gde sam nalazio onu slatku toplotu i odakle sam, zatrpan pokrivačima i jorganom do očiju, nadgledao ognjište. U početku plamen je teško osvajao, zatim bi došle kratke munje koje su obasjavale tavanicu. Onda je to počinjalo da se sređuje u ognjištu kao svečanost koja se tek organizuje. Počinjalo je da pucketa, da šišti, da peva. To je bilo veselo kao ručak na kakvoj seoskoj svadbi u trenutku kad gomila gostiju počinje da pije, da se zagreva, da se gurka laktovima.

Ili mi se činilo da me moja dobroćudna vatra čuva kao kakav vredan pas čuvar, marljiv i razuman, koji dobro obavlja svoj posao. Osećao sam, dok sam posmatrao vatru, neko nemo likovanje. I onda, kada je svetkovina bila u svom punom naponu sa svojom igrom senki po tavanici i toplom, zlaćanom muzikom, i dok se u uglovima ognjišta već obrazovao žar, onda kada je moja soba bila već preplavljena onim čarobnim mirisom dima i smole, tada sam jednim skokom napuštao jednog prijatelja radi drugog i trčao od svoje postelje ka vatri. Išao sam ka onome koji je velikodušniji, i ne bih mogao tačno reći da li sam pržio grudi ili zagrevao srce. Između dva iskušenja ja sam se podlo predavao jačem, blistavijem, onom iskušenju koje je sa svojim fanfarama i munjama bolje širilo svoju propagandu.

I tako sam u tri maha, prvo da bih zapalio vatru, zatim da bih se ponovo uvukao u postelju i najzad da bih izvukao korist od plamene žetve, u ta tri maha cvokoćući zubima prelazio preko praznih i ledenih stepa sobe i tako donekle osetio iskustva polarnih ekspedicija. Koračao sam kroz pustinju prema blaženstvu odmorišta, i moja nagrada za to je bila ova velika vatra koja je preda mnom i za mene igrala svoju igru psa čuvara.

Izgleda sasvim bezazlena ova pričica. A bio je to veliki doživljaj. Moja soba mi je jasno pokazivala ono što nikad ne bih umeo u njoj da otkrijem da sam jednog dana kao izletnik posetio ovaj majur. Ona bi mi tada samo pokazala svoju banalnu golotinju, jer se u njoj nalazila samo jedna postelja, jedan krčag sa vodom i jedno rđavo ozidano ognjište. Proveo bih nekoliko trenutaka u njoj, zevajući.

Kako bih u njoj mogao razlikovati ove tri pokrajine, ove tri različite civilizacije — predele sna, plamena i pustinje ? Kako bih u njoj naslutio doživljaj tela, koje je u početku detinje telo prikačeno o majčine grudi, telo koje je ona prigrllila i štiti ga, zatim je telo vojnika stvoreno za bol, i najzad telo čoveka preplavljeno radošću koju mu donosi civilizacija vatre koja je središna tačka čitavog plemena. Vatra odaje poštovanje domaćinu i njegovim drugovima. Kad ljudi odu u posetu svome prijatelju i uzmu udela u njegovom obedu, oni privlače svoju stolicu kraj njegove i razgovarajući o svakodnevnim problemima, o brigama i neprijatnim dužnostima, govore trljajući ruke i nabijajući lulu: „Vatra je, ipak, divna stvar!“

Ali nema više vatre koja bi učinila da poverujem u toplinu. Nema više ledene sobe zbog koje bih verovao u doživljaj. Budim se iz sanjarenja. Oko mene se prostire samo potpuna praznina. Postoji još samo duboka starost. Postoji još samo jedan glas koji mi govori, glas Ditertra koji je uporan u svojoj nestvarnoj želji:

— Malo nogom ulevo, kapetane ...

XII

Ja korektno obavljam svoj posao. Pa ipak sam ja deo poražene posade. Ja sam utonuo u poraz. Poraz se za mene lepi sa svih strana i ja držim u sopstvenoj ruci jedan dokaz tog poraza.

Ručice za gas su zamrznute. Osuđen sam da letim pod punim gasom. Isto gde mi ta dva komada gvožđurije postavljaju nerešive probleme.

Na avionu kojim pilotiram povećanje koraka mojih elisa je preterano ograničeno. Ne mogu očekivati, ako pikiram pod punim gasom, ništa drugo nego brzinu od blizu osam. stotina kilometara i zagušivanje svojih motora. A zagušivanje motora donosi sobom opasnost prskanja.

Mogao bih u krajnjem slučaju prekinuti kontakte. Ali time bih sebe osudio na nepopravljiv kvar. Taj kvar bi značio neispunjenje zadatka i eventualni gubitak aviona. Svi tereni nisu pogodni za ateriranje jednog aparata koji dodiruje tle brzinom od sto osamdeset kilometara na čas.

Znači, od bitne važnosti je da otkravam ručice. Posle prvog napora izašao sam nekako na kraj sa levom ručicom. Ali desna se još uvek ne da.

Sada bih mogao izvesti spuštanje pri podnošljivoj brzini leta, kad bih smanjio snagu bar onog motora na koji mogu da utičem. To je levi. Ali ako smanjim snagu levog motora, moraću da se suprotstavim nekako bočnom vučenju desnog motora koji će neminovno težiti tome da avion zabaci ulevo. Moraću da se oduprem toj rotaciji. A komandna palica, od koje zavisi taj manevar, i sama je potpuno zaleđena. Zabranjeno mi je dakle da ma šta nadoknađujem. Ako smanjim snagu levog motora, odoh dakle u vrij.

Znači da nemam drugog izlaza nego da se pri spuštanju izložim opasnosti i prekoračim teorijsku granicu prskanja motora. Tri hiljade pet stotina obrtaja: opasnost prskanja.

Sve je to besmisleno. Sve je van sklada. Naš svet se sastoji iz delova koji se ne uklapaju jedan u drugi. Nije to pitanje materijala nego časovničara. Nedostaje časovničar.

Posle devet meseci rata mi još nismo uspeli da industrije od kojih to zavisi dovedemo do toga da podese mitraljeze i komande prema

temperaturi velikih visina. A ne sukobljavamo se mi tu sa nebrižljivošću ljudi. Ljudi su, u većini, pošteni i savesni. Njihova nebrižljivost je posledica a ne uzrok njihove bespomoćnosti.

Bespomoćnost nas je sve pritisnula kao kob. Ona je pritisnula pešake koji se nalaze pred tenkovima. Ona je pritisnula posade aviona koje se bore jedna protiv deset. Ona je pritisnula čak i one čiji je zadatak da izmene mitraljeze i komande.

Mi živimo u slepoj tami jedne administracije. Administracija je mašina. Što je administracija savršenija tim više isključuje slobodno odlučivanje čoveka. U jednoj savršenoj administraciji u kojoj čovek igra ulogu zavrtnja, lenjost, nepoštenje i nepravda više nisu u mogućnosti da delaju.

Ali, kao što je mašina sagrađena da izvodi jedan niz pokreta koji su određeni jednom zauvek, isto tako ni administracija nije u stanju da stvara. Ona upravlja. Ona primenjuje određenu kaznu za određeni prekršaj, određeno rešenje za određeni problem. Administracija nije predviđena da rešava nove probleme. Ako bismo u jednu mašinu za proizvodnju čepova ubacili komade drveta, iz nje ne bi izišao nameštaj. Bilo bi potrebno, da bi se mašina prilagodila, da se jednom čoveku dozvoli da je prodrma. Ali u jednoj administraciji koja je predviđena za to da se suprotstavi neprijatnostima slobodne čovekove volje, zavrtnji se protive mešanju čoveka. Oni odbijaju da se potčine časovničaru.

Ja se nalazim u grupi 2/33 od novembra meseca. Moji drugovi su mi skrenuli pažnju čim sam došao:

— Šetaćeš se nad Nemačkom bez mitraljeza i komandi.

A zatim mi rekoše, da me uteše:

— Umiri se. Time ne gubiš ništa. Lovci te uvek obore pre nego što si ih i primetio.

U maju mesecu, šest meseci posle toga, mitraljezi i komande se još uvek mrznu.

Mislim na jednu izreku koja je stara koliko i moja zemlja: „U Francuskoj kad izgleda da je sve izgubljeno, dešava se čudo koje spasava Francusku.“ Jasno mi je zbog čega. Desilo se neki put da je poraz pokvario lepu administrativnu mašinu i, pošto se pokazalo da

se ova ne može popraviti, u nedostatku bolje zamenili su je običnim ljudima. A ti ljudi su sve spasili.

Kad jedna bomba bude pretvorila u pepeo Ministarstvo vazduhoplovstva, pozvaće bilo kog kaplara i reći će mu:

— Zadatak vam je da učinite da se komande više ne zamrzavaju. Imate sva prava. Snađite se. Ali ako se kroz petnaest dana budu još zamrzavale, ići ćete na robiju.

I tada će komande možda prestati da se zamrzavaju.

Znam sto primera ovog poroka. Komisije za rekviziciju jednog sreza na severu su, na primer, rekvirirale steone krave i tako pretvorile klanice u groblja fetusa. Nijedan zavrtnj u mašini, nijedan pukovnik iz odseka za rekvizicije nije imao prava da istupi drukčije nego kao zavrtnj. Svaki od njih je morao da se pokorava drugom zavrtnju, kao što je to u časovniku. Svaka pobuna bi bila uzaludna. I stoga je mašina, jednom kad je počela da se kvvari, upotrebila svoju snagu da sa radošću uništava steone krave. Možda to još i nije toliko zlo. Ona je mogla, da se ozbiljnije pokvarila, početi da uništava pukovnike.

Osećam da me do dna duše obeshrabruje ovo opšte rasulo. Ali kako mi izgleda uzaludno da uskoro dovedem do eksplozije jedan od motora, to vršim novi pritisak na levu ručicu. Usled svog gađenja preterujem u naporu. A zatim dižem ruke. Ovaj napor me je stajao novog grča srčanog mišića. Očigledno čovek nije stvoren da se bavi fiskulturom na visini od deset hiljada metara. Taj grč je pritajeni bol, neka vrsta lokalne svesti koja se na čudan način budi u tami ostalih organa.

Neka motori eksplodiraju ako im je do toga stalo. Što se mene tiče, baš me briga. Trudim se da dišem. Čini mi se da više nikad neću disati ako dozvolim da mi se pažnja rastroji. Sećam se nekadašnjih mehova kojima se podsticala vatra. Ja podstičem svoju vatru. Voleo bih kad bi ona odlučila da se razgori.

Šta sam to pokvario što se ne da popraviti? Na visini od deset hiljada metara jedan napor, malo suroviji nego što bi trebalo, može dovesti do kidanja srčanih mišića. Srce je veoma nežna stvar. To je stvar koja treba dugo da služi. Besmisleno je pokvariti ga ovako

grubim poslovima. To je isto tako kao kad bismo sagorevali dijamante da bi na njihovom plamenu skuvali krompir.

XIII

To je isto kao kad bismo spaljivali sva sela Severa a da tim uništenjem ne bismo ni za pola dana zadržali nadiranje Nemaca. A ipak, eto gde gledam tu zalihu sela, te stare crkve, te stare kuće sa njihovim teretom uspomena i divnim parketima od politirane orahovine, i lepim rubljem u ormanima, i čipkama na prozorima, čipkama koje su do danas trajale ne pokidavši se — eto gde od Denkerka do Alzasa gledam kako sva ta sela gore.

Gore ti je krupna reč kad čovek to posmatra sa visine od deset hiljada metara, jer nad selima, kao i nad šumama, nema ničeg do jednog nepokretnog dima koji izgleda kao beličasta slana. Vatra postaje samo prikriveno varenje. Pri srazmeri od deset hiljada metara vreme kao da je usporeno, jer kretanje više ne postoji. Nema više plamena koji pucketa, greda koje prašte, ni kovitlaca crnog dima. Nema više ničeg do tog sivkastog mleka koje se usirilo u ćilibaru.

Hoće li se ova šuma izlečiti? Hoće će li se ovo selo izlečiti? Kada se posmatra sa mesta na kome se ja nalazim, vatra nagriža sporo kao bolest.

I o ovome se ima mnogo reči. „Mi ćemo štedeti sela.“ Čuo sam te reči. I te reči su bile potrebne. Selo za vreme rata nije gnezdo tradicija. U rukama neprijatelja ono je gnezdo pacova. Sve menja svoj smisao. Tako je izvesno drveće, staro tri stotine godina, zaklanjalo svojim hladom vašu porodičnu kuću. Ali to drveće smeta nišanskom polju jednog poručnika, starog dvadeset i dve godine. On pošalje onda petnaestak ljudi da kod vas unište plod vremena. On za deset minuta uništi tri stotine godina strpljenja i sunca, tri stotine godina vere u dom i veridbi u hladu parka. Vi mu kažete:

— Moje drveće!

On vas ne čuje. On ratuje. On je u pravu.

Ali eto gde sada spaljuju sela da bi se igrali rata, isto kao što se razaraju vozni parkovi, žrtvuju avijatičarske posade i kao što se šalje pešadija na tenkove. I svuda vlada neizreciva nelagodnost. Jer ništa ne služi ničemu.

Neprijatelj je saznao za nešto što je očigledno i on to sada iskorišćava. Ljudi zauzimaju malo mesta na ogromnoj površini

zemlje. Bilo bi potrebno sto miliona vojnika da bi obrazovali jedan neprekidan zid. Znači, između trupa postoje otvori. Sa tim otvorima se u načelu ne računa zbog pokretljivosti trupa, ali sa tačke gledišta motorizovanih kola protivnička armija je skoro nepokretna ako raspolaže slabom motorizacijom. Otvori, znači, predstavljaju stvarne otvore. Otuda potiče to prosto pravilo taktičke upotrebe: „Blindirana divizija treba da postupa kao voda. Ona se lako oslanja na suprotstavljeni zid i širi se samo tamo gde ne nailazi na otpor.“ Tako se i tenkovi oslanjaju na zid. A otvori uvek postoje. I tenkovi uvek prolaze.

A te kolone tenkova koji se slobodno kreću, jer nema bornih kola koja bi im se suprotstavila, donose sobom nepopravljive posledice, mada na izgled čine samo površna razaranja (kao što su zarobljavanje lokalnih štabova, prekidi telefonskih linija, paljenje sela). Oni odigravaju ulogu hemijskih elemenata koji ne razaraju organizam već živce i nervne ganglije. Na zemljištu koje su oni munjevito počistili, svaka armija, čak i kad izgleda netaknuta, gubi svoj karakter armije. Ona se pretvara u nepovezane gomile. Tamo gde je nekada postojao organizam, ostaju samo organi čije su međusobne veze pokidane. Između tih gomila — ma koliko da je ljudstvo borbeno — neprijatelj napreduje po svojoj volji. Vojska prestaje da biva efikasna kad od nje postane samo zbir vojnika.

Materijal se ne može proizvesti za petnaest dana. Pa čak ni... Trku u naoružanju smo jedino mogli izgubiti. Mi smo se našli, mi — četrdeset miliona poljoprivrednika — licem u lice sa osamdeset miliona industrijskih radnika!

Mi suprotstavljamo neprijatelju jednog čoveka prema trojici njegovih. Jedan avion prema deset ili dvadeset i, od Denkerka, jedan tenk protiv stotine. Mi nemamo vremena da razmišljamo o prošlosti. Mi smo svedoci sadašnjosti. A sadašnjost je takva. Nikakva žrtva, pa ma kakva bila i ma gde bila učinjena, ne može usporiti nemačko, napredovanje.

I tako, od vrha do dna civilnih i vojnih hijerarhija, od limara do ministra, od vojnika do generala, vlada neka vrsta nečiste savesti koja nema hrabrosti i nije u stanju da se glasno izrazi. Žrtvovanje gubi svaku uzvišenost ako postane samo parodija žrtvovanja ili samoubistvo. Divno je žrtvovati se: nekolicina umire da bi ostali bili

spaseni. Za vreme požara ostavlja se da jedan deo namerno bude srušen da bi se vatra zaustavila. Borimo se do smrti u opkoljenom logoru da bi dali vremena oslobodiocima. Da, ali sada, ma šta radili, vatra će sve spaliti. I nema logora u koji bismo se mogli povući. Nema oslobodilaca u koje bismo se mogli nadati. A oni za koje se borimo, za koje se pravimo da se borimo ... čoveku izgleda kao da jednostavno izaziva druge da ih ubijaju, jer avion, koji razara gradove u pozadini trupa, izmenio je lik rata.

Posle ću slušati strance koji će zamerati Francuskoj zbog onih nekoliko mostova koji nisu bačeni u vazduh, zbog ono nekoliko sela koja neće biti spaljena i ono nešto ljudi koji neće biti pobijeni. Ali suprotna činjenica, upravo suprotna činjenica je ono što ostavlja tako snažan utisak na mene. To je naša beskrajna dobra volja da se zaslepljujemo i da se oglušujemo. To je naša očajnička borba protiv očiglednosti. Mada ništa ne služi ničemu, mi ipak bacamo mostove u vazduh da bismo se držali pravila igre. Mi spaljujemo stvarna sela da bismo igrali igru. Zbog te igre ginu i naši ljudi.

Naravno, ponešto se i zaboravi! Zaboravljaju se mostovi, zaboravljaju se sela, ostavi se nešto ljudi u životu. Ali tragedija ovog poraza je u tome što ne ostavlja nikakav značaj postupcima. Ma koji čovek koji baca most u vazduh može to činiti samo sa osećanjem odvratnosti. Taj vojnik ne usporava nadiranje neprijatelja: on samo od mosta stvara ruševinu. On uništava svoju zemlju da bi od tog uništavanja napravio karikaturu rata!

Da bi izvesni postupci potekli od srca, potrebno je da njihov smisao bude jasan. Divno je paliti žita ako će njihov pepeo zatrpati neprijatelja. Ali neprijatelj koji se oslanja na svojih sto šezdeset divizija ruga se našim požarima i našim mrtvima.

Potrebno je da značaj spaljivanja sela bude u ravnoteži sa značajem samog sela. Međutim, uloga spaljenog sela je samo karikatura te uloge.

Potrebno je da značaj smrti bude u skladu sa samom smrti. Da li se ljudi bore dobro ili rđavo? Samo to pitanje upravo je ono što nema nikakvog smisla! Znamo da će herojska odbrana jednog gradića trajati tri sata! Pa ipak ljudima je naređeno da ne napuštaju gradić. Zato što nemaju sredstava za borbu, oni skoro mole neprijatelja

da razori selo, kako bi se ukazalo poštovanje pravilima igre rata. Kao ljubazni protivnik u šahu: „Zaboravio si da uzmeš ovog piona . . . “

Prkosićemo dakle neprijatelju:

— Mi smo, branioci ovog sela. Vi ste napadači. Hajdete!

Poziv su čuli. Jedna eskadrila, kao udarcem pete razara selo.

— Dobro odigrano!

Svakako postoje i ravnodušni ljudi, ali ravnodušnost je grubi oblik očajanja. Ima svakako i onih koji beže. Sam komandant Alijas je u nekoliko mahova svojim revolverom pretio sumornim i propalim ljudima koje je sretao na drumu, i koji su bez veze odgovarali na njegova pitanja. Čovek toliko želi da mu dopadne šaka onaj koji je odgovoran za slom i, da uništivši ga, spase sve ostalo! Ljudi koji beže odgovorni su za to bekstvo, jer bekstva ne bi bilo da nema ljudi koji beže. Ako čovek, dakle, uperi svoj revolver na takve ljude, sve će biti u redu... Ali to bi značilo sahranjivati mrtvace da bi se iskorenila bolest. Komandant Alijas je na kraju krajeva vraćao revolver u džep, jer je taj revolver odjednom u njegovim očima dobio suviše velelepan izgled, kao mač u komičnoj operi. Alijas je jasno osećao da su ovi sumorni vojnici posledica poraza a ne njegov uzrok.

Alijas zna da su to isti, ali potpuno isti ljudi kao i oni koji na drugim mestima još i danas pristaju da umiru. Sto pedeset hiljada ljudi je za ovih petnaest poslednjih dana na to pristalo. Ali ima tvrdoglavih ljudi koji zahtevaju da im se za smrt da dobar razlog.

A taj dobar razlog je teško formulisati.

Trkač je u položaju da najvažniju trku u svom životu trči protiv trkača njegove kategorije. Ali on, još od samog početka, primećuje da na nozi nosi okov. Njegovi protivnici su laki kao krila. Borba nema više nikakvog značaja. Čovek diže ruke:

— To ne vredi!...

— Vredi, vredi!...

Šta treba izmisliti da bismo čoveka privoleli da ipak pruži sve od sebe u jednoj trci koja više nije trka?

Alijas dobro zna šta misle vojnici-Oni isto tako misle:

— Ne vredi ...

Alijas vraća svoj revolver na njegovo mesto i traži dobar odgovor.

Postoji samo jedan dobar odgovor. Jedan jedini. Čikam svakog da nađe drugi:

— Vaša smrt neće ništa promeniti. Poraz je tu. Ali potrebno je da poraz bude izražen mrtvima. Poraz mora biti narodna žalost. Vama je određeno da odigrate tu ulogu.

— Razumem, komandante.

Alijas ne prezire one koji beže. On odlično zna da je njegov dobar odgovor uvek bio dovoljan. On i sam pristaje na smrt. Sve njegove posade pristaju na smrt. Ovaj dobar odgovor, uostalom jedva malo doteran, bio je dovoljan i za nas:

— Baš je to glupo ... Ali njima u štabu je stalo do toga. Mnogo im je stalo ... Tako je to ...

— Razumem, komandante.

Ja sasvim jednostavno verujem da mrtvi služe kao zaloga živima.

XIV

Toliko sam ostario da je sve drugo ostalo za mnom. Gledam kroz veliko stakleno okno koje svetluca. Tamo dole nalaze se ljudi. Infuzorije na pločici mikroskopa. Može li se čovek interesovati za porodične drame ameba?

Da nije ovog bola srčanog mišića, bola koji mi izgleda živ, utonuo bih u to neodređeno sanjarenje kao kakav ostareli tiranin. Pre deset minuta ja sam izmišljao ovu priču o statistima. To je bilo otužno lažno. Kada sam primetio lovce, jesam li mislio na tronute uzdahe? Pomislio sam na šiljate osice. To da. Bili su sićušni, ti gadovi.

Zar sam mogao da izmislim tu sliku haljine sa šlepom, a da mi se ne stuži? Nisam pomislio spontano na haljinu sa šlepom iz prostog razloga što svoj sopstveni trag nisam nikada spazio! Iz unutrašnjosti broda, u koji sam smešten kao lula u futrolu, nemam mogućnosti da zapažam ma šta od onog što je iza mene. Ja gledam unatrag očima svoga mitraljesca. I to još ako laringofoni nisu u kvaru! A moj mitraljezac mi nije nikada rekao: „Eto zaljubljenih udvarača koji slede našu haljinu sa šlepom . . . “

Sad ostaju samo skepticizam i žongliranje. Svakako, ja bih voleo da verujem, voleo bih da se borim, voleo bih da pobedim. Ali uzalud se čovek pravi da veruje, da se bori, i da pobeđuje paleći svoja sopstvena sela — veoma je teško iz toga izvući ma kakav zanos.

Teško je opstojati. Čovek je samo splet odnosa, a eto gde sve veze koje me spajaju sa spoljnim svetom ne vrede bogzna šta.

Šta se to u meni poremetilo? U čemu je tajna izmene? Otkuda to da bi me u drugim prilikama do dna duše uzbudilo ono što mi je sada ravnodušno i što je daleko od mene? Otkuda to da jedna reč, jedan pokret, mogu u nečijoj sudbini izazvati talasanja koja nemaju kraja? Otkuda dolazi to da bi mi igra infuzorija, da sam Paster, izgledala patetična, da bi mi pločica na mikroskopu izgledala beskrajno veće polje od prašume, i da bi mi ona omogućila da doživim, nagnut nad njom, najuzvišenije doživljaje?

Otkuda dolazi to da mi ona crna tačka koja je kuća nekog čoveka, tamo dole. ..

I obuzima me jedna uspomena.

Kada sam bio dečak . vraćam se daleko u detinjstvo. Detinjstvo, to je ogromno polje iz koga smo svi proizišli! Odakle sam? Iz svog detinjstva. Ja sam iz svog detinjstva kao iz neke zemlje. Dakle, kada sam bio dečak, doživio sam jedne večeri neobično iskustvo.

Imao sam pet ili šest godina. Bilo je osam časova uveče. Osam časova, vreme kada deca treba da spavaju. Naročito zimi, jer je tada već noć. Međutim, na mene su bili zaboravili.

A u prizemlju te velike poljske kuće nalazilo se jedno predsoblje koje mi je izgledalo ogromno, i u njega su vodila vrata tople prostorije u kojoj smo mi deca večeravali. Uvek sam se plašio tog predsoblja, možda zbog slabe svetiljke koja je jedva sredinu predsoblja izvlačila iz tame i koja je ličila više na signal nego na lampu, a plašio sam se možda i zidova obloženih drvetom koje je, verovatno zbog hladnoće, pucketalo u tišini. Jer u to predsoblje je čovek upadao iz svetlih i toplih prostorija kao u kakvu pećinu.

Ali te večeri, videvši da su zaboravili na mene, predao sam se paklenom vragu, podigao se na prste do kvake, pritisnuo je lagano, upao u predsoblje i krenuo da krišom ispitam svoj svet.

Pucketanje drvenarije mi je izgledalo kao znak božanskog gneva. Zapažao sam nejasno, u polumraku, visoke drvene ploče koje su me posmatrale sa neodobravanjem. Pošto se nisam usuđivao da idem dalje, to sam se jedva nekako popeo na jedan mali drveni stub, i prislonivši leđa na zid ostao tu kao kakav brodolomnik na usamljenoj steni usred mora, dok su mi noge visile u praznom i srce lupalo.

Tada su se otvorila vrata salona i dva moja ujaka, koji su me inače ispunjavali svetim strahom, zatvorivši vrata za sobom i isključivši žamor i svetlost salona, stadoše da se šetaju predsobljem.

Drhtao sam od straha da će me otkriti. Jedan od njih, Iber, bio je u mojim očima oličena strogost. Izaslanik božanske pravde. Taj čovek, koji inače ne bi nikada ni prstom gurnuo neko dete, ponavljao mi je, nabravši svoje strahovite obrve, prilikom svakog mog prestupa: „Sledeći put kad budem išao u Ameriku doneću odande spravu koja šiba decu. Sve je usavršeno u Americi. Stoga su i deca tamo oličena poslušnost. A to je i velika blagodet za roditelje...“

A ja nisam voleo Ameriku.

I evo gde su sada šetali, ne primećujući me, uzduž i popreko po beskrajnom i ledenom predsoblju. Pratio sam ih pogledom i sluhom, i

zaustavljao sam dah. U glavi mi se mutilo. „Ovo sadašnje doba . . . “ govorili su . . . I udaljavali se sa svojim tajnama koje su stvar odraslih, a ja sam u sebi ponavljao: „Ovo sadašnje doba ... “ A zatim su se ponovo vraćali, kao kakva plima koja bi prema meni nosila svoja neshvatljiva blaga. „To je bezumno“, govorili su jedan drugome, „to je potpuno bezumno. .. “ Ja sam skupljao rečenicu kao kakav neobični predmet. I ponavljao sam lagano, da bih isprobao dejstvo tih reči na svojoj petogodišnjoj svesti: „To je bezumno, to je potpuno bezumno . . . “

A zatim je oseka odnosila moje ujake. Potom ih je plima opet donosila. Taj fenomen koji mi je otvarao nova, još nejasna gledišta na svet, odigravao se sa astronomskom tačnošću, kao fenomen gravitacije. Ja sam bio blokiran na svome stubu za čitavu večnost, tajni svedok jednog svečanog razgovora za vreme koga su moja dva ujaka, koji sve znaju, sarađivali na stvaranju sveta. Kuća je mogla trajati još hiljadu godina i moja dva ujaka bi još hiljadu godina, koračajući po predsoblju lagano kao klatno na zidnom satu, nastavili da u njoj oličavaju večnost.

Ova tačka koju posmatram je svakako kuća nekih ljudi na deset kilometara ispod mene. A ona mi ne pruža ništa. Međutim, tu se možda radi o jednoj velikoj poljskoj kući u kojoj dva ujaka šetaju i grade, lagano, u svesti nekog deteta, nešto što je isto toliko beskrajno kao beskonačnost mora.

Ja otkrivam sa svoje visine od deset hiljada metara jedan teren, prostranstva čitave jedne pokrajine, pa ipak sve se tako smanjilo da me prosto guši. Ja ovde raspolazem sa mnogo manje prostora nego što sam ga imao kad sam se nalazio u toj crnoj tački.

Izgubio sam osećanje prostranstva. Ja sam slep za prostranstvo. Ali ja žudim za njim. I čini mi se kao da ovde dodirujem jedno opšte merilo svih težnji svih ljudi.

Kad slučaj probudi ljubav, sve se u čoveku rasporedi u odnosu na tu ljubav, i ona mu donosi osećanje prostranstva. Kad sam stanovao u Sahari, kad bi Arabljani u toku noći iskršli kraj naših vatri i obaveštavali nas o opasnostima, čitava pustinja bi se ocrtavala i dobijala svoj smisao. Ti glasnici su izgrađivali njeno prostranstvo. Tako je i sa muzikom kad je lepa. Tako isto i sa običnim mirisom

jednog starog ormara kad budi uspomene i daje im smisao. Patetičnost je osećanje prostranstva.

Ali ja isto tako shvatam da se ništa od onoga što se odnosi na čoveka ne može ni izbrojati ni izmeriti. Pravo prostranstvo se ne odnosi na oko, ono je dato samo duhu. Ono ima istu vrednost kao i govor, jer govor daje smisao stvarima.

Čini mi se da odsad bolje uviđam šta je civilizacija. Civilizacija je nasledstvo verovanja, običaja i saznanja koja su lagano stečena tokom vekova i koja je neki put teško opravdati logikom, ali koja svoje opravdanje nose sama u sebi, kao što je to slučaj sa putevima koji nekuda vode, jer ona stvaraju čoveku njegovo unutrašnje prostranstvo.

Jedna rđava književnost nam je govorila o potrebi bekstva iz sebe. Naravno, čovek može bežati putujući i istražujući prostore. Ali se prostranstvo ne nalazi. Ono se stvara. A bekstvo nije nikada nikuda vodilo.

Kad čovek oseća potrebu, da bi se osetio čovekom, da učestvuje u trkama, da peva u horu ili da ratuje, to su već spona koje on sebi nameće da bi se povezao sa drugim ljudima i sa svetom. Ali kako su te spona jadne! Ako je jedna civilizacija jaka, ona pretrpava čoveka blagodetima čak i kada je on nepomičan.

U jednom malom i tihom gradiću, pod sivim nebom jednog kišovito dana, vidim jednu oduzetu ženu koja, zatvorena, razmišlja kraj svog prozora. Ko je ona? Šta su sa njom učinili? Ja bih ocenio civilizaciju ovoga gradića prema doživljajima ove žene. Koliko mi vredimo kad smo jednom nepomični?

U dominikancu koji se moli nalazi se jedno jako prisustvo. Taj čovek nije nikada toliko čovek kao kada leži ničice i nepomičan. U Pasteru, kad zadržava dah nad svojim mikroskopom, nalazi se jedno jako prisustvo. Paster nije nikada toliko čovek kao kad razmatra. Tad se razvija. Tada hita. Tada napreduje džinovskim koracima, na izgled nepomičan i otkriva prostranstvo. Tako i Sezan, nem i nepomičan pred svojom započetom slikom, znači neprocenjivu prisutnost. On nikad nije toliko čovek kao kad ćuti, oseća i presuđuje. Tada njegovo platno postaje prostranije od mora.

Osećanje prostranstva koje smo dobili u kući svog detinjstva, osećanje prostranstva koje mi je dala moja soba u Orkontu, osećanje prostranstva koje je Pasteru dalo polje njegovog mikroskopa, osećanje prostranstva koje nam pruža poezija, sve su to krhka i divna dobra koja nam deli civilizacija, jer osećanje prostranstva pripada duhu a ne očima, i nema prostranstva bez reči.

Ali kako da oživim smisao svojih reči u času kada se sve muti? U času kada je drveće jedne bašte istovremeno brod za pokolenja jedne porodice i jednostavna brana koja smeta artiljercu. U času kada je valjak bombardera koji teško pritiska gradove učinio da narod poteče duž drumova kao crni sok. U času kad Francuska pokazuje jezivi nered jednog rasturenog mravinjaka. U času kad se čovek ne bori sa opipljivim neprijateljem već sa komandnim palicama koje se smrzavaju, sa ručicama koje se zaglavljaju, i sa instrumentima koji su poremećeni.

— Možete sići!

Mogu da siđem. Sići ću. Nadleteću Aras na niskoj visini. Imam hiljadu godina civilizacije iza sebe — da mi u tome pomognu. Ali mi one ne pomažu. Ovo svakako nije čas kada se dele nagrade.

Pri brzini od osam stotina kilometara na čas i sa tri hiljade pet stotina trideset obrtaja u minuti ja gubim u visini.

Napustio sam, kada sam se okrenuo, jedno polarno sunce koje je preterano crveno. Pred sobom, na pet do šest kilometara ispod sebe, opažam jednu gredu oblaka čiji je front u pravoj liniji. Čitav jedan deo Francuske je sahranjen u senci. Aras je u senci tih oblaka. Zamišljam da je ispod te grede oblaka sve crno. Radi se o unutrašnjosti jednog suda za supu u kome se kuva rat. Zakršeni drumovi, požari, rasuti materijal, smrvljena sela, borba... beskrajna borba nasumice. Sve se to kreće u besmislenom, pod oblacima, kao stonoga pod kamenom.

Ovo spuštanje liči na propast. Moraćemo da gacamo po njihovom blatu. Vraćamo se u neku vrstu propalog varvarstva. Sve truli tamo — dole! Ličimo na bogate putnike koji, pošto su dugo živeli u predelu korala i palmi, vraćaju se, novčano upropašćeni, u prosečnost rodnog kraja, prljavim sudovima škrtih rođaka, gorčini potmulih

svađa, poveriocima, nečistoj savesti novčanih briga, lažnim nadama i sramnim seobama, uobraženosti gostioničara, bedi i smrti u smradu bolnica. Ovde je bar smrt čista! Smrt u ledu i plamenu. Smrt sastavljena od sunca, neba, leda i plamena. Ali tamo, dole, tamo vas svari ilovača!

— Kurs na jug, kapetane. Bolje je da smanjujemo visinu leta u Francuskoj zoni!

Posmatrajući ove crne drumove koje sada već razlikujem, shvatam mir. Kad vlada mir, sve se povlači u sebe. Uveče, seljaci se vraćaju u selo. Zrnevlje se zatvara u ambare. A oprano rublje se slaže u ormane. Kad je mir, čovek tačno zna gde može naći koji predmet. Zna isto tako gde će naći kog prijatelja. I zna gde će spavati te noći. Ah! mir izdiše kad se potka rasturi, kad čovek nema više svoje određeno mesto na svetu, kad ne zna više gde da nađe one koje voli, kad se muž više ne vraća sa mora.

Mir je kao čitanje jednog lica koje se ukazuje kroz predmete, onda kad predmeti imaju svoj smisao i svoje mesto. Onda kad predmeti postanu deo nečeg što je šire od njih, kao minerali koji iz tla obrazuju drvo.

Ali, evo rata.

Nadlećem, dakle, drumove koji se crne od beskonačne lepljive tečnosti koja neprekidno otiče niz njih. Kažu da to evakušu stanovništvo. To već nije više tačno. Stanovništvo se evakuše samo od sebe. Ova seoba sadrži u sebi neko zarazno ludilo. Jer kuda idu ove litalice? Oni kreću na jug kao da se tamo nalaze stanovi i hrana, kao da ih tamo očekuju nežna prijateljstva. Ali na jugu se nalaze samo gradovi koji su do grla puni, gde se noćiva u šupama i gde su zalihe hrane na izmaku. Gradovi gde i najvelikodušniji postepeno postaju svađalice usled besmislenosti ove invazije koja, malo po malo, sporo kao reka koja nadolazi, preti da ih preplavi. Jedna jedina pokrajina ne može da ishrani i smesti čitavo stanovništvo Francuske!

Kuda idu? Ne znaju ni sami! Oni koračaju ka avetinjskim odmorištima, jer onog časa kad ovaj karavan stigne do oaze, te oaze već nestaje. Oaze padaju jedna za drugom i redom i same postaju deo ovog karavana. A ako karavan dospe do jednog pravog sela, do sela koje se pravi kao da još živi, on iz njega još prve večeri iscrpe sve sokove. Karavan ga tada otrebi kao mravi kost.

Neprijatelj napreduje brže nego što se kreće seoba. Blindirana vozila, na pojedinim mestima, idu uporedo sa rekom koja se onda

izliva i vraća uz vodu. Postoje i nemački divizionari koji gacaju po tom istom testu i čovek nailazi na neočekivani paradoks da na pojedinim mestima upravo oni koji ubijaju daju vode za piće.

Za vreme povlačenja mi smo logorovali u oko desetak naizmeničnih sela. Utopali smo se u laganoj bujici koja je sporo proticala kroz ta sela:

— Kuda idete?

— Ne znamo.

Oni nikada ne znaju. Niko ništa ne zna. Oni se evakušu. Ne postoji više nikakvo sklonište koje već nije zauzeto. Nikakav drum kojim bi se moglo ići. A oni se ipak evakušu. Na severu je neko jakim udarcem noge pogodio mravinjak i mravi su se sklanjali. Vredno. Bez panike. Bez nade. Bez očajanja. Kao po nekoj dužnosti.

— Ko vam je naredio da se evakušete?

To je uvek bio seoski kmet, učitelj ili kmetov pomoćnik. Zapovest je jedne noći, oko tri sata izjutra, zatalasala čitavo selo:

— Treba se evakuisati.

Oni su to i očekivali. Već petnaest dana, otkako gledaju reku izbeglica, prestali su da veruju da je njihov dom sazdan za večnost. A ipak, već odavno je čovek prestao da bude nomad. On je za sebe zidao sela koja su vekovima trajala. On je glačao nameštaj koji je služio njegovim praunucima. Porodični dom ga je prihvatio kad se rodi i vodio ga do smrti, a zatim, kao dobar brod, od jedne do druge obale prevezio je i njegovog sina. Ali svršeno je sa stanovanjem! Čovek je odlazio ne znajući ni sam zašto!

XVI

Gorko je naše iskustvo putovanja! Mi ponekad imamo zadatak da bacimo pogled, u toku jednog istog prepodneva, na Alzas, Belgiju, Holandiju, severnu Francusku i na more. Ali najveći deo naših problema je na zemlji i naš vidik se najčešće sužava dok se ne ograniči na jednu pretrpanu raskrslu! Eto tako smo, jedva da od toga ima tri dana, Ditertr i ja videli kako se raspalo selo u kome smo stanovali.

Verovatno da se nikada neću otresti te uspomene koja se lepi za mene. Ditertr i ja, oko šest sati izjutra, izlazeći iz kuće nalećemo na neizreciv nered. Sve garaže, svi hangari, sve šupe, sve je to izbljuvalo u tesne ulice najraznovrsnije mašine, nova kola i stare taljige koje već pedeset godina spavaju posivele od prašine, kola za seno i kamione, autobuse i dvokolice. Čovek bi mogao u tome vašaru, kad bi dobro potražio, naći i neki diližans! Iskopani su kao iz groblja svi sanduci koji su postavljeni na dva točka. U njih kuće prazne svoja blaga. Ta blaga se prenose do kola u čaršavima koje mestimično naduvavaju kile. I ta blaga prestaju da liče na bilo šta.

Ona su nekada sačinjavala lice kuće. Bili su to predmeti kulta jedne posebne religije. Svaki od njih je bio na svome mestu, ulepšan uspomenu i vredeo je onim intimnim smislom koji je davao kući. Ali ljudi su verovali da ti predmeti imaju vrednosti sami po sebi, zgrabili su ih sa polica iznad ognjišta, sa stolova i zidova, nabacali su ih u kola nadvoje natroje, i oni su postali obični vašarski predmeti na kojima se vidi izveštalost. Pobožne relikvije, ako ih čovek nabaca na gomilu, čine da mu se stuži!

Evo gde se pred nama već osipa nešto.

— Jeste li vi ovde poludeli? Šta se to dešava?

Gazdarica krčme u koju smo krenuli sleže ramenima.

— Evakuišemo se.

— Što? Za ime boga!

— Ne znam. Tako je rekao kmet.

Ona je veoma zaposlena. Iščekava na stepeništu. Ditertr i ja posmatramo ulicu. Na kamionima, automobilima, čezama, kolima, nalazi se jedna mešavina dece, dušeka i kuhinjskog pribora.

Naročito su bedni stari automobili. Konj koji čvrsto stoji između ruda čezu daje utisak zdravlja. Konju nisu potrebni delovi koji se moraju zameniti. A čezu se mogu popraviti sa tri eksera. Ali svi ovi ostaci jednog doba mehanizacije! Ti spletovi dugmadi, ventila, magneti i kablova, dokle li će, bože, funkcionisati?

— Kapetane... da li biste mogli da mi pomognete?

— Naravno. A šta to?

— Da izvučem kola iz šupe . . .

Ja je zgranuto posmatram:

— Vi ... vi ne umete da vozite ?

— Oh ... na drumu će nekako ići ... tamo je lakše...

Tu stoje ona, njena zaova i sedmoro dece ...

Na drumu! Na drumu će ona ići unapred brzinom od dvadeset kilometara dnevno u etapama od po dve stotine metara! Svakih dve stotine metara ona će morati da koči, da stane, da ugasi motor, da ga upali, da menja brzinu, i to sve u zbruci jednog nerasplesivog saobraćajnog čvora. Sve će se polomiti! A nestaće joj i benzina! A zaboraviće i na vodu:

— Obratite pažnju na vodu. Vaš hladnjak propušta vodu kao kakva cediljka.

— Ah! Kola nisu nova . . .

— Moraćete da se vozite osam dana ... kako ćete to izvesti?

— Ne znam ...

Neće preći ni deset kilometara a već će naleteti na troja kola, zaribaće menjač, poderaće gume. Tada će ona, njena zaova i sedmoro dece početi da plaču. Tada će ona, njena zaova i sedmoro dece, našavši se pred problemima koji premašuju njihove snage, odustati od toga da ih rešavaju i sešće na ivicu drumu i očekivaće pastira ... Ali pastiri ...

A... A pastira čudno nedostaje. Mi prisustvujemo, Ditertr, i ja, inicijativama koje preduzimaju jaganjci. I ti jaganjci kreću, uz ogroman zveket mehaničarskog materijala. Tri hiljade truba. Šest hiljada ventila. Sav taj materijal škripi, tare se i udara jedan u drugi. Voda ključa u nekim hladnjacima. Tako počinje vredno da se kreće ovaj karavan unapred osuđen na propast! Ovaj karavan koji nema rezervnih delova, guma, benzina, mehaničara. Kakva ludost!

— Zar ne biste mogli ostati kod kuće?

— Ah, naravno da bismo više voleli ostati kod kuće!

— Zašto onda krećete?

— Rečeno nam je . . .

— Ko vam je rekao?

— Kmet . . .

Uvek taj kmet.

— Naravno. Svi bismo više voleli da ostanemo kod kuće.

To je tačno. Mi ne udišemo ovde atmosferu panike, već atmosferu jedne neprijatne dužnosti koju slepo ispunjavaju. Ditertr i ja se koristimo time da prodrmusamo nekolicinu:

— Bolje biste uradili da iskrcate sve to. Bar ćete piti vodu sa svoje česme . . .

— Jasno da bismo bolje uradili...

— Ta vi ste slobodni...

Pobedili smo. Jedna grupa se obrazovala. Slušaju nas. Klimaju glavom odobravajući.

— Sasvim je u pravu ovaj kapetan!

Odmenjuju me moji sledbenici. Pridobio sam za svoju stvar jednog putara koji je sada vatreniji od mene:

— Ja sam uvek govorio! Kad jednom budemo na drumu bićemo primorani da pasemo asfalt.

Oni diskutuju. Najzad se slažu. Ostaće. Pojedinci se udaljuju da bi pridobijali druge. Ali eto ih gde se vraćaju obeshrabreni:

— Ne vredi. Moramo i mi krenuti.

— Zašto?

— Pekar je otišao. Ko će peći hleb ?

Selo je već razdrmano. Ono se tu i tamo poderalo. I sve će isteći kroz istu rupu. To je beznadežno.

Ditertr ima svoje mišljenje:

— Nesreća je u tome što su uverili ljude da je rat nešto nenormalno. U stara vremena ostajali su kod kuća. Rat i život su se preplitali ...

Gazdarica se ponovo pojavljuje. Vuče neki džak.

— Krećemo na let kroz tri četvrti časa. . . Da li biste nam mogli dati malo kafe?

— Ah! Jadni moji dečaci ...

Ona briše oči. Oh! ona ne plače nad nama. Ne plače ni nad samom sobom. Ona plače od iscrpljenosti. Ona već oseća da ju je progutala lagana propast jednog karavana koji će se svakim kilometrom sve više osipati.

Tamo, dalje, duž polja, neprijateljski lovci leteće nisko, s vremena na vreme će zasipati rafalima svojih mitraljeza ovo bedno stado. Ali najčudnovatije je da neprijatelj obično ne navaljuje. Nekoliko kola bukti, ali ne mnogo. I malo je mrtvih. To je neka vrsta luksuza, nešto što liči na neprijateljev savet. Ili na psa ovčara koji ujeda ovce za noge da bi stado brže krenulo. Ovde ih ujeda da bi posejao zbrku u stadu. Ali čemu onda služe ove mestimične akcije koje jedva da imaju nekog dejstva? Neprijatelj se ne trudi mnogo da raspe karavan. Tačno je i to da on i nije potreban da bi se karavan rasuo. Mašina se kvari sama od sebe. Mašina je zamišljena za mirnodopsko društvo, za staloženo društvo koje raspolaže svojim vremenom. Mašina, kad više nije kraj nje čovek da je krpi, doteruje, boji, ta mašina stari vrtoglavom brzinom. Ova kola će večeras izgledati kao da su hiljadu godina stara.

Čini mi se prisustvujem agoniji mašine.

Eno tamo jednog čoveka koji šiba konja sa veličanstvom kakvog kralja. Na svom sedištu on sav blista kao na prestolu. Uostalom, pretpostavljam da je popio koju čašicu.

— Izgleda kao da ste vi zadovoljni!

— To je smak sveta!

Osećam potmulu nelagodnost pri pomisli daće svi ovi radnici, svi ovi sitni ljudi čiji su poslovi bili tako jasno određeni i čije su vrline tako raznolike i dragocene, biti još večeras samo paraziti i gamad.

Oni će se raštrkati po poljima i proždrati ih.

— Ko će vas hraniti?

— Ne znamo . . .

Kako ishraniti milione emigranata rasutih duž drumova po kojim se kreću brzinom od pet do dvadeset kilometara dnevno? Kad bi služba ishrane i postojala, bilo bi nemoguće uputiti je svuda!

Ova smeša čovečanstva i gvožđurije podseća me na libijsku pustinju. Prevo i ja smo stanovali u jednom predelu u kome je nemoguće stanovati, predelu odevenom u crni kamen koji je blistao na suncu, predelu obloženom gvozdenom korom. . .

I ja posmatram ovaj prizor sa nekom vrstom očajanja: može li dugo živeti jato skakavaca koje padne na asfalt?

— I čekaćete da padne kiša da biste mogli piti?

— Ne znamo ...

Kroz njihovo selo su već deset dana neprekidno prolazile izbeglice sa severa. Gledali su deset dana tu nepresušnu seobu. Sada je došao red na njih. Oni zauzimaju svoje mesto u povorci. Oh, bez poverenja:

— Ja bih više voleo da umrem kod kuće.

— Svi bismo više voleli da umremo kod kuće.

I to je tačno. Čitavo selo se ruši kao kula od karata a niko ne želi da ode iz njega.

Kad bi Francuska i imala zaliha, upućivanje tih zaliha bi bilo potpuno nemoguće usled zakrčenosti drumova. Može se u najgorem slučaju, uprkos pokvarenih kola, uprkos kola koja su se zaglavila jedna u druga, uprkos neraspjetivih čvorova raskrsnica, može se ići niz struju, ali kako bi se išlo uz vodu?

— Nema zaliha — kaže mi Ditertr — to rešava pitanje ...

Pronosi se glas da je od juče vlada zabranila evakuaciju sela. Ali se zapovesti pronose bog sveti zna kako, jer drumom više nije moguće nikakav saobraćaj. Što se tiče telefonskih veza, one su ili preopterećene, ili presečene, ili sumnjive. A zatim i ne radi se o davanju zapovesti. Radi se o ponovnom pronalaženju jednog morala. Već deset hiljada godina uče se ljudi tome da žene i deca moraju biti pošteđeni rata. Rat je stvar ljudi. Kmetovi u selima dobro poznaju taj zakon, kao i njihovi pomoćnici i učitelji. Odjednom oni dobijaju naređenje da zabrane evakuaciju, to jest da primoraju žene i decu da ostanu pod bombardovanjima. Potrebno bi im bilo bar mesec dana da dovedu u sklad svoju svest i novonastalo vreme. Ne može se jednim udarcem izmeniti čitav jedan način mišljenja. A neprijatelj napreduje. I stoga kmetovi, njihovi pomoćnici i seoski učitelji šalju ovaj svet duž drumova. Šta treba činiti? Gde je istina? I tako jaganjci odlaze bez pastira.

— Nema li lekara ovde?

— Vi niste iz sela?

— Ne. Mi, mi smo više sa severa.

— Šta će vam lekar?

— Moja žena će se poroditi u čezama...

Porodiće se među sudovima, usred ove pustinje belosvetske gvožđurije, kao na trnju.

— Zar niste mogli to predvideti?

— Četiri dana smo već na putu.

Jer drum je kao neodoljiva reka. Gde zastati ? Sela koja ta reka jedno za drugim briše, prazne se u nju kao da se i sama izlivaju u opšti oluk.

— Ne, nema lekara. Lekar grupe je na dvadeset kilometara.

— Ah! dobro!

Čovek tare lice. Sve se ruši oko njega. Njegova žena se porađa nasred ulice, među kuhinjskim sudovima. Ništa od svega toga nije svirepo. To je, pre svega, sve toliko monstruozno, toliko van onog što je čovečno. Niko se ne žali. Žalbe nemaju više značenja. Njegova žena će umreti — on se ne žali. Tako je to. Ovde se radi o jednom jezivom snu.

— Kad bi bar čovek mogao negde da se zaustavi...

Naći negde jedno stvarno selo, jednu stvarnu gostionicu, jednu stvarnu bolnicu . . . ali i bolnice se evakuišu, sam bog zna zašto. Nema čovek vremena da prekraja pravila igre. Naći negde neku stvarnu smrt! Ali nema više stvarne smrti. Postoje samo tela koja se kvare kao automobili.

I na sve strane osećam nemu iznemoglu užurbanost, užurbanost koja se već odrekla i same sebe. Narod beži, brzinom od pet kilometara na dan, ispred tenkova koji napreduju kroz polja brzinom od preko sto kilometara i aviona koji lete brzinom od šest stotina kilometara na čas. Takvom brzinom ističe sirup iz prevrnute boce. Žena ovog čoveka se porađa, a on raspolaže vremenom koje nema određene granice. To je hitno. I to više nije hitno. To lebdi u nestabilnoj ravnoteži između užurbanosti i večnosti.

Sve se odvija sporo kao refleksni pokreti samrtnika. Radi se o jednom ogromnom stadu koje iznemoglo trupka pred klanicom. Dali su to pet ili deset miliona osoba koje su prepuštene asfaltu? To je čitav jedan narod koji trupka od dosade i zamora, na pragu večnosti.

I, zaista, ja ne mogu da shvatim kako će se oni snaći i preživeti ovo. Čovek se ne hrani granama drveća. I oni sami to neodređeno

naziru, ali jedva da ih i obuzima užas. Otrgnuti iz svoje sredine, od svojih poslova, od svojih dužnosti, oni su izgubili svaki smisao. I sama njihova ličnost se rasula. Oni skoro uopšte nisu više ono što su. Oni skoro uopšte ne postoje. Tek docnije će sami izmisliti svoje patnje, ali zasad uglavnom pate zbog nagnječenih krsta od tereta velikog broja bošči, pate zbog čvorova koji su se razdrešili i pustili da iz čaršava pokulja njihova sadržina, zbog suviše velikog broja kola koja treba gurati da bi se kretala.

Ni jedne reči o porazu. To je očigledno. Čovek ne oseća potrebu da komentariše ono što čini samu njegovu sadržinu. Oni „su“ poraz.

Ja imam odjednom prodornu i iznenadnu predstavu jedne Francuske kojoj iz rane ispadaju creva. Trebalo bi odmah ušiti ranu. Tu se ne sme izgubiti ni trenutak: oni su osuđeni...

Eto gde počinje. Oni se već guše kao ribe van vode:

— Zar nema mleka ovde ? ...

Ovo pitanje je da čovek umre od smeha!

— Moj mali nije ništa pio od juče ...

Radi se o jednom odojčetu od šest meseci koje još uvek pravi mnogo larme. Ali ta larva neće potrajati: ribe van vode ... Ovde nema mleka. Ovde ima samo gvožđurije. Ovde postoji samo ogromna, beskorisna gvožđurija koja, raspadajući se pri svakom kilometru i gubeći poluge, zavrtnje i plehane ploče, nosi ovaj narod u ništavilo, kroz jedno savršeno nekorisno izbeglištvo.

Pronosi se glas da avioni mitraljiraju drum na nekoliko kilometara prema jugu. Govori se čak i o bombama. Mi zaista čujemo potmule eksplozije. Ti glasovi koji se pronose nesumnjivo su tačni.

Ali se gomila ne plaši toga. Ona mi izgleda kao da je malo i živahnula.

Ova određena opasnost joj izgleda normalnija od utapanja u gvožđuriju.

Ah! kakvu će šemu docnije izgraditi istoričari! Kakve će sve koordinate izmisliti da bi dali smisla ovoj gužvi! Oni će se dočepati reči kakvog ministra, odluke kakvog generala, diskusije kakve komisije, i napraviće od te avetinjske parade istorijske pregovore pune odgovornosti i dalekosežnih planova. Oni će izmisliti pristajanja, otpore, kornejevske rečitosti, podlosti. Ja vrlo dobro

znam šta predstavlja jedan evakuisani ministar. Slučaj mi je omogućio da posetim jednog od njih. Odmah sam shvatio da jedna vlada, kad se jednom preseli, ne predstavlja više vladu. To je isto kao i telo. Ako počnete da ga raseljavate — stomak ovde, jetra onamo, a creva na treću stranu — taj zbir više neće predstavljati organizam. Proveo sam dvadeset minuta u Ministarstvu vazduhoplovstva. Pa lepo, ministar ima nekakve vlasti nad služiteljem! I to čudesne vlasti. Stoga što zvonce još uvek spaja ministra sa služiteljem. Neprekinuto zvonce. Ministar pritiska na dugme i služitelj se pojavljuje.

To je uspeh.

— Molim, moja kola — traži ministar.

Njegova vlast tu prestaje. On prosto pokreće služitelja. Ali služitelj nema pojma da li na ovoj zemlji još postoje ministrova kola. Nikakva električna žica ne spaja služitelja sa ma kakvim šoferom. Šofer se izgubio negde u svemiru. Šta mogu znati o ratu oni koji vladaju? Nama bi bilo potrebno osam dana od ovog časa, toliko su veze nemoguće, da pošaljemo jednu eskadrilu za bombardovanje na blindiranu diviziju koju smo sami otkrili. Kakve vesti vlada može dobiti iz ove zemlje iz koje kulja drob? Vesti se šire brzinom od dvadeset kilometara na dan. Telefoni su preopterećeni ili pokvareni, i nemaju mogućnosti da prenesu u svoj njegovoj stvarnosti, ovo biće koje se raspada. Vlada se utapa u praznom prostoru; u jednom polarnom praznom prostoru. S vremena na vreme do nje dopiru molbe pune očajne užurbanosti, ali to su molbe apstraktne, svedene na tri ispisana reda. Kako bi oni koji su odgovorni mogli saznati da li deset miliona Francuza nije već pomrlo od gladi? A ta molba deset miliona ljudi sadržana je u jednoj rečenici. Potrebna je samo jedna rečenica da bi se reklo:

— Sastaćemo se u četiri sata kod X.

Ili:

— Priča se da je deset miliona ljudi pomrlo.

Ili:

— Bloa je u plamenu.

Ili:

— Pronađen je vaš šofer.

Sve je to na istom planu. Zajedno. Deset miliona ljudi. Kola. Istočna armija. Zapadna civilizacija. Pronađen je šofer. Engleska. Hleb. Koliko je sati?

Dajem vam sedam slova. To su sedam slova iz Biblije. Sastavite mi od toga ponovo Bibliju!

Istoričari će zaboraviti ono što je stvarno. Oni će izmisliti ljude koji misle, i koji će tajanstvenim vlaknima biti povezani sa jednim svemirom koji se može izraziti. I ti ljudi će raspolagati solidnim shvatanjem celine i donositi ozbiljne odluke na osnovu četiri pravila kartezijanske logike. Oni će razlikovati sile dobra od sila zla. I heroje od izdajnika. Ali ja ću postaviti jedno jednostavno pravilo:

— Da bi čovek bio izdajnik on mora biti odgovoran za nešto, mora upravljati nečim, dejstvovati na nešto, poznavati nešto. A to danas znači dokazati svoju genijalnost. Zašto se izdajnici ne odlikuju?

Već svuda pomalo pokazuje se mir. To nije jedan od onih jasno ocrtanih mirova koji slede, kao nove istorijske etape, ratove jasno završene mirovnim ugovorima. Radi se o jednom bezimenom vremenskom razmaku koji sledi kraj svih stvari. Jedan kraj koji će se beskrajno završavati. Radi se o jednoj baruštini u čijem se blatu polako utapa svaki polet. Čovek ne oseća nastupanje jednog zaključka, pa ma taj bio dobar ili rđav. Baš naprotiv. Čovek postepeno ulazi u trulež jednog privremenog stanja koje naliči na večnost. Ništa se ne može zaključiti jer ne postoji merilo kojim bi se mogla obuhvatiti čitava zemlja, kao što bi čovek dočepao davljenika zgrabivši ga punom šakom za kosu. Sve se rasplinulo. I najpatetičniji napor donosi nam samo pramen kose. Mir koji nastupa nije plod odluke koju su doneli ljudi. On sebi osvaja mesto na telu, kao guba.

Tu, poda mnom, na tim drumovima na kojima se raspada karavan, na kojima nemačka blindirana kola ubijaju ili dele vodu za piće, tu sve liči na ona blatnjava područja na kojima se mešaju zemlja i voda. Mir koji se već meša sa ratom čini da sam rat truli.

Jedan od mojih prijatelja, Leon Vert, čuo je na drumu jednu veliku reč koju će jednog dana izneti u kakvoj velikoj knjizi. Sa leve strane drumu nalaze se Nemci a sa desne Francuzi. Između njih lagana matica izbeglica. Stotine žena i dece koji se raspetljavaju što bolje

mogu iz svojih zapaljenih kola. I pošto jedan artiljerijski poručnik, protiv svoje volje ukočen u ovoj gužvi na drumu, pokušava da stavi u dejstvo top od sedamdeset pet milimetara, na koji neprijatelj puca, i pošto neprijatelj ne pogađa top već kosi po drumu, majke prilaze tome poručniku koji, sav obliven znojem, nepokolebljivo rešen da ispuni svoj neshvatljivi zadatak, pokušava da spase ovaj položaj koji se ne može održati ni dvadeset minuta (sa njim se nalazi svega dvanaest ljudi) i dovikuju mu:

— Odlazite! Odlazite! Vi ste kukavica!

Poručnik i njegovi ljudi odlaze. Oni se svuda sukobljavaju sa tim problemom mira. Svakako je neophodno potrebno da deca ne budu iskasapljena na drumu. A svaki vojnik koji puca, neminovno mora pucati u leđa jednog deteta. Svaki kamion koji napreduje na drumu, ili koji pokušava da napreduje, izlaže se opasnosti da osudi na smrt čitav jedan narod. Jer napredujući uz tok reke, on neminovno dovodi do zakrčivanja čitavog drumu.

— Vi ste poludeli! Pustite nas da prođemo! Deca nam umiru!

— Mi vodimo rat ...

— Kakav rat? Gde ratujete? Za tri dana, u tome pravcu, napredovaćete šest kilometara!

To su nekoliko vojnika koji izgledaju kao izgubljeni u svome kamionu, i koji se kreću ka nekakvom zbornom mestu koje nesumnjivo satima već više ne postoji. Ali oni su se ukopali u svest o toj svojoj osnovnoj dužnosti.

— Mi ratujemo ...

— Bolje biste uradili da nas prihvatite! To je nečovečno!

Jedno dete urla.

— A ovo dete ...

Ovo dete više ne plače. Nema mleka, nema plača.

— Mi, mi ratujemo ...

Oni ponavljaju svoju formulu sa zatupelošću punom očajanja.

— Ali vi se nikada nećete sresti sa ratom! Crći ćete ovde sa nama!

— Mi ratujemo . . .

Njima više nije sasvim jasno ono što govore. Oni više ne znaju sasvim jasno da li ratuju. Oni nikada nisu videli neprijatelja. Truckaju se u kamionu prema nekom cilju koji je nedostižniji od iluzije. I svuda sreću samo ovaj mir koji je pun truleži.

Kako je metež prosto sve slepio na drumu, to su i oni sišli sa svog kamiona. Svet ih opkoljava:

— Imate li vode ? ...

Oni, dakle, dele sa njima svoju vodu.

— Hleba ? ...

Oni dele svoj hleb.

— Pustićete je da umre?

U ovim pokvarenim kolima koja su prebačena u jarak kraj drumu nalazi se jedna žena koja krklja.

Izvlače je iz stvari. Ubacuju je u kamion.

— A ovo dete?

Ubacuju i dete u kamion.

— A ova žena koja samo što se nije porodila?

Ubacuju i tu ženu.

Zatim onu drugu, zato što plače.

Posle jednog punog časa napora, kamion je izvučen iz gužve. Okrenuli su ga u pravcu juga. On će, odvučen, slediti lutajući maticu reke civila. Vojnike su preobratali za mir. Stoga što nisu mogli naići na rat.

Jer, samo telo rata ne može se sagledati. Jer udarac koji zadajete pogađa decu. Jer na zbornim mestu rata posrćete preko žena koje se porađaju. Jer je isto toliko uzaludno hteti preneti kakvo obaveštenje ili primiti naređenje koliko i otpočeti diskusiju sa stanovnicima Sirijusa. Nema više armije. Postoje još samo ljudi.

A njih su preobratali za mir. Njih je sila samih stvari pretvorila u mehaničare, lekare, pastire, bolničare. Oni popravljaju kola ovih malih ljudi koji ne umeju da leče svoju gvožduriju. I ti vojnici ne znaju usred svojih napora da li su heroji ili potpadaju pod vojni sud. Ne bi se nimalo začudili kada bi ih odlikovali. Ni kada bi ih stavili pred zid sa plotunom zrna u lobanji. Ni kada bi ih demobilisali. Ništa ih ne bi začudilo. Oni su već davno prekoračili granicu čuđenja.

Postoji jedna ogromna lepljiva masa u kojoj nikakva zapovest, nikakva novost, nikakav pokret niti ma kakav talas ne mogu da se prošire na veću razdaljinu od tri kilometra. I kao što sela jedno za drugim propadaju u opšti mutni tok, tako i vojni kamioni, koje prosto usisava mir, polako prelaze Jedan za drugim na stranu mira. Te rasute šačice ljudi koji bi svi potpuno prihvatili smrt — ali se pred njih

ne postavlja pitanje smrti — prihvataju sada dužnosti na koje nailaze i popravljaju rudu onih starih čeza u koje su tri časne sestre strpale, radi ko zna kakvog hodočašća, radi putovanja ka ko zna kakvom utočištu kakvih ima u bajkama, dvanaestoro male dece kojima pretila smrt.

Kao Alijas kada vraća u džep revolver koji je potegao, tako ni ja ne bih osudio ove vojnike koji odustaju. Koji je to dah koji bi ih oživeo? Odakle dolazi talas koji bi dospeo do njih? Gde je to lice koje bi ih ujedinilo? Oni ne znaju ništa o ostalom delu sveta, ništa osim tih glasina koje su uvek ludačke i nastale na drumu tri ili četiri kilometra dalje u obliku luckastih hipoteza koje rastu i lagano, prolazeći kroz tri kilometra ove lepljive mase, primaju izgled tvrđenja. Sjedinjene Države su stupile u rat. Papa je izvršio samoubistvo. Ruski avioni su zapalili Berlin. Ima tri dana kako je potpisano primirje. Hitler se iskrcao u Engleskoj.

Nema pastira koji bi vodio ženu i decu, ali ga nema ni za ljude.
General

može dospeti do svoga ađutanta. Ministar može dospeti do svog služitelja. I možda može svojom rečitošću da ga preobrazi. Alijas može dospeti do svojih posada. I može iz njih izvući žrtvovanje sopstvenih života. Narednik u vojnom kamionu dostiže do svojih dvanaest ljudi, koji zavise od njega. Ali mu je nemoguće da se priključi ma čemu drugom. Pod pretpostavkom da jedan genijalni vođa, koji bi pravim čudom imao moć da obuhvati celinu jednim pogledom, zamisli plan koji bi mogao da nas sve spase, taj vođa bi za izražavanje svoje zamisli raspolagao samo jednom telefonskom žicom od dvadeset metara. A kao masom ljudstva, raspolagao bi za pobedu jednim služiteljem, ukoliko bi na drugom kraju telefonske žice još postojao i taj jedan služitelj.

Prepuštivši se slučaju drumova, ovi rasuti vojnici, delovi raspadnutih celina, ovi ljudi koji su sada još samo nezaposleni ratnici, ne pokazuju ono očajanje koje se pripisuje pobeđenim rodoljubima. Tačno je da oni nejasno priželjkuju mir. Ali mir za njih ne predstavlja ništa drugo do krajnji cilj sve neizrecive gužve i povratak jednoj sopstvenoj ličnosti, pa ma ona bila i najniža.

Tako jedan bivši obučar sanja o zabijanju eksera. I zabijajući eksere on će stvarati svet.

I ukoliko odlaze napred, kud ih oči vode, to je stoga što ih opšta pometenost rastavlja jedne od drugih, a ne usled užasa od smrti. Oni se ne užasavaju ničega: oni se osećaju potpuno prazni.

XVII

Postoji jedan osnovni zakon: pobeđeni se ne mogu na licu mesta pretvoriti u pobedioce. Kad se govori o jednoj vojsci koja isprva uzmiče, zatim pruža otpor — onda se tu radi samo o jednom načinu govora, jer one trupe koje su se povlačile i one koje sada prihvataju borbu nisu više iste. Vojska koja se povlači nije više vojska. Ne znači to da ti ljudi nisu dostojni pobeđe, već se radi o tome da povlačenje uništava sve veze, materijalne i duhovne, koje su međusobno spajale ljude. Ovaj broj vojnika kome se dozvoljava da otiče ka pozadini, zamenjuje se svežim snagama koje još imaju karakter organizma. Te rezerve blokiraju neprijatelja. Što se tiče begunaca, njih pokupe da bi ih preradili i dali im izgled vojske. Ako ne postoji rezerva koja bi mogla stupiti u dejstvo, onda je prvo povlačenje nepopravljivo.

Jedino pobeđa povezuje. Poraz ne samo što rastavlja čoveka od drugih ljudi, nego ga odvaja i od njega samog. Ako izbeglice ne oplakuju Francusku koja se ruši, to je stoga što su pobeđeni. To je stoga što je Francuska poražena, i to ne oko njih već u njima samima. Plakati nad Francuskom značilo bi već biti pobednik.

Skoro svima onima koji se još odupiru kao i onima koji su prestali pružati otpor, lice pobeđene Francuske ukazaće se tek docnije, u časovima tišine. Svako se danas iscrpljuje u borbi protiv kakve najobičnije sitnice koja se raspada ili se ne pokorava, protiv pokvarenog kamiona, protiv zakrčenog drumca, protiv ručice za gas koja je zaribala, protiv besmislenosti kakvog zadatka. To što je zadatak postao besmislen, znak je opšteg rasula. Jer postao je besmislen i svaki istup koji se protivi rasulu. Jer sve se samo u sebi deli. Ne plače se više nad opštom propašću već nad predmetom za koji smo odgovorni predmetom koji je jedini opipljiv i koji se raspada. Francuska koja se ruši samo je bujica odvojenih delova, od kojih nijedan nema lica; ni ovaj zadatak, ni ovaj kamion, ni ovaj drum, ni ovo đubre od ručice za gas.

Svakako je rasulo tužan prizor. U njemu se niski ljudi pokazuju niskima. Pljačkaši se pojavljuju kao pljačkaši. Sve institucije se raspadaju. Trupe koje su prezasićene umorom i otužnošću svega, rastapaju se u besmislenosti. Poraz podrazumeva sve ove

posledice, kao što guba podrazumeva raspadanje kože. Ali ako bi kamion pregazio ženu koju volite, da li biste vi osuđivali tada njenu ružnoću?

Taj izgled krivaca, koji poraz daje žrtvama, sačinjava upravo čitavu nepravednost poraza. Kako bi poraz mogao pokazati žrtve, uzvišenost ispunjavanja dužnosti, samopregor i bdenja o kojima bog, koji odlučuje o ishodu borbi, ni sam nije vodio računa? Kako bi poraz mogao pokazati ljubav? Poraz pokazuje vođe bez vlasti, pometene ljude i pasivne gomile. Bilo je često i stvarnog staranja. Ali šta znači i samo to staranje? Bilo je dovoljno da se rasprostire glas o jednoj promeni ruskog stava, ili o jednoj intervenciji Amerikanaca, da ti ljudi odjednom zablistaju. To ih je spajalo u jednoj zajedničkoj nadi. Takav glas je uvek sve prečišćavao kao nalet morskog vetra. Ne treba suditi o Francuskoj po posledicama njenog sloma.

Treba suditi o Francuskoj po njenom pristajanju na žrtve. Francuska je pristala na rat uprkos istini koju su isticali logičari. Oni su nam govorili: „Ima osamdeset miliona Nemaca. Mi ne možemo za godinu dana stvoriti onih četrdeset miliona Francuza koji nam nedostaju. Mi ne možemo pretvoriti svoju zemlju, koja proizvodi pšenicu, u zemlju koja bi proizvodila ugalj. Mi ne možemo očekivati pomoć Sjedinjenih država. Zašto bi nam Nemci, zahtevajući Dancig, nametali dužnost (ne da spasemo Dancig, jer je to nemoguće) da izvršimo samoubistvo da bismo spasili svoju čast? U čemu je sramota raspolagati zemljom koja proizvodi više pšenice nego mašina, i biti jedan protiv dvojice? Zašto bi sramota pala na nas a ne na čitav svet?“ Oni su bili u pravu. Rat je za nas značio slom. Ali, da li je bilo potrebno da Francuska, da bi sebi uštedela jedan poraz, odbije da prihvati rat? Ja u to ne verujem. Francuska je, nagonski, isto tako prosuđivala, pošto je takve opomene nisu odvratile od rata. Kod nas je duh nadjačao razum.

Život uvek čini da prskaju formule. Poraz može da se ukaže kao jedini put koji vodi preporodu, uprkos svih njegovih nakaznosti. Ja znam vrlo dobro da mi jedno zrno prvo osuđujemo da istruli da bi iz njega potom niklo drvo. Delo otpora, ako naiđe suviše dockan, uvek je osuđeno na propast. Ali ono budi otpor. Iz njega će možda nići drvo kao iz zrna.

Francuska je odigrala svoju ulogu. Ta uloga se za nju sastojala u tome da sama sebe izloži razaranju, jer je svet razmišljao ne sarađujući i ne boreći se, i da za izvesno vreme sama sebe zakopa u ćutanje. Kada se ide na juriš, neophodno je da se izvesni ljudi nalaze na čelu. Ti ljudi skoro uvek izginu. Ali je neophodno da ti čelni izginu da bi se juriš ostvario.

To je uloga koja je preovladala, stoga što smo bez iluzija pristali da suprotstavimo jednoga vojnika trojici vojnika, i naše zemljoradnike industrijskim radnicima! Ja odbijam da o meni sude na osnovu nakaznosti sloma! Da li će se o onome koji je sagoreo u punom letu suditi na osnovu njegovih jezivih opekotina? Jer i on će postati nakazan.

XVIII

Ali to ne sprečava ovaj rat da nam, izvan onog duhovnog smisla koji ga je činio potrebnim, ne izgleda u svome ostvarenju kao čudan rat. Ja se toga nikad nisam stideo. Tek što smo objavili rat, mi smo počeli mirno da čekamo (jer nismo bili u stanju da napadamo) da neprijatelj blagoizvoli da nas uništi!

To je sada i učinjeno.

Mi smo raspolagali snopovima žita da njima pobedimo tenkove. A snopovi žita nam nisu bili ni od kakve koristi. I tako je danas uništenje završeno. Ne postoji više ni armija, ni rezerva, ni veza, ni materijal.

A ipak ja nastavljam svoj let sa nepomućenom ozbiljnošću. Ja pikiram prema nemačkoj vojsci brzinom od osam stotina kilometara na čas i sa tri hiljade pet stotina trideset obrta u minuti. Zašto? Gle! Da bih ga prepao!

Da neprijatelj evakuiše teritoriju. Pošto su obaveštenja koja od nas očekuju uzaludna, ovaj zadatak ne može imati drugog cilja.

Smešan rat.

Uostalom, ja preterujem. Izgubio sam dosta u visini leta. Komande i ručice su se otkravile. Ponovo sam stekao u horizontalnom letu svoju normalnu brzinu. Ja letim ka nemačkoj vojsci brzinom od pet stotina trideset kilometara na čas i sa dve hiljade dve stotine obrta u minuti. To je šteta. Mnogo ću ih manje uplašiti.

A nama mogu prebacivati što ovaj rat nazivamo smešnim ratom.

Oni koji ovaj rat nazivaju „smešnim ratom“, to smo mi! Kad nam ne ostaje drugo možemo bar nalaziti da je smešan. Mi imamo prava da sa njim teramo šegu kako hoćemo, jer sve žrtve primamo na sebe. Ja imam prava da teram šegu sa svojom smrću, ako me ta šala razveseljava. Ditertr isto tako. Ja imam prava da uživam u paradoksima. Jer zašto ta sela još plamte? Jer zašto su ti stanovnici izbačeni glavačke na kaldrmu? Zašto se mi sa neoborivim uverenjem ustremļujemo ka jednoj mehaničkoj klanici?

Ja imam sva prava, jer u ovom trenutku vrlo dobro znam šta radim. Ja prihvatam smrt. Ne prihvatam ja izlaganje opasnosti. Ne prihvatam borbu. Prihvatam smrt. Naučio sam jednu veliku istinu.

Rat ne znači prihvatanje opasnosti. To nije ni prihvatanje borbe. To je u pojedinim trenucima za borca prihvatanje čiste i jednostavne smrti.

Ovih dana, u doba kad javno mišljenje u inostranstvu ocenjuje da su naše žrtve nedovoljne, ja se pitam, posmatrajući kako odlaze i ginu posade: „Kome mi to poklanjamo sami sebe, ko nas to još plaća?“

Jer mi ginemo. Jer je to pedeset hiljada Francuza već izginulo za ovih petnaest dana. Ovi mrtvi možda neće proslaviti jedan neobičan otpor. Ja neću proslaviti jedan neobičan otpor. Takav otpor je nemoguć. Ali postoje gomile pešaka koji dopuštaju da ih iskasape u jednom majuru koji se ne može odbraniti. Postoje avijatičarske grupe koje se tope kao vosak bačen u plamen.

Tako mi, grupa 2/33, zašto još pristajemo da ginemo? Radi poštovanja koje će nam svet ukazati? Ali poštovanje podrazumeva postojanje jednog sudije. Ko od nas daje ma kome pravo da sudi o nama? Mi se borimo u ime jedne Stvari »a koju smatramo da je opšta. U pitanju je ne samo sloboda Francuske već sloboda čitavog sveta: mi smatramo da je položaj presuditelja suviše udoban. Mi smo ti koji sudimo presuditeljima. Ljudi koji sačinjavaju moju grupu 2/33 sude presuditeljima. Neka se samo ne usude da kažu nama, nama koji odlazimo bez ijedne reči, sa izgledom jedan prema tri da ćemo se vratiti i (to kad je zadatak lak) — ni onima iz drugih grupa — ni onome mome prijatelju kome je šrapnel razneo lice i koji se time za čitav život odrekao mogućnosti da uzbudi jednu ženu, koji je lišen jednog osnovnog prava kao što bi mogao biti lišen čovek iza zidova kakvog zatvora, u sigurnom zaklonu svoje ružnoće, udobno smešten u svojoj vrlini, iza bedema svoje ružnoće — neka se samo ne usude da nama kažu da će posmatračti suditi o nama! Toreadori žive radi publike, a mi nismo toreadori. Ako bi neko tvrdio Ošedeu: „Ti moraš poći zato što te svedoci posmatraju“, Ošede bi odgovorio: „Tu je neka greška. Ja sam taj, ja, Ošede, koji posmatram svedoke... “

Jer najzad, na kraju krajeva, zbog čega se mi još borimo? Za demokratiju?

Ako ginemo za demokratiju onda smo mi uz demokratije. Neka se onda demokratije bore uz nas! Ali sila, jedina sila koja je još mogla da nas spase, odbila je juče da to učini, i danas to još uvek odbija.

Dobro. To je njeno pravo. Ali nam ona time stavlja na znanje da se borimo jedino za svoje interese. A mi dobro znamo da je već sve izgubljeno. Onda, zašto još ginemo?

Iz očajanja? Očajanje ne postoji. Vi nemate osnovnih predstava o tome šta je poraz ako očekujete da u njemu otkrijete očajanje.

Postoji jedna istina koja je uzvišenija od postavki razuma. Nešto se provlači kroz nas i upravlja našim postupcima i ja to osećam mada to ne mogu još i da shvatim. Drvo nema svog jezika. Mi smo kao drvo. Postoje istine koje su očigledne mada se ne mogu iskazati. Ja ne umirem zbog toga da bih se suprotstavio invaziji, jer ne postoji nikakvo sklonište u koje bih se povukao sa onima koje volim. Ja ne umirem da bih spasao jednu čast za koju ne priznajem uopšte da je u pitanju: ja odbijam da priznam sudije. Ja ne umirem ni iz očajanja. A ipak, Ditertr koji razgleda kartu, kad bude proračunao da se Aras nalazi tamo, negde na sto sedamdeset i pet stepeni, reći će mi, ja to osećam, još pre nego što prođu sledećih trideset sekundi:

— Kurs na sto sedamdeset i pet stepeni, kapetane ...

I ja ću prihvatiti.

Sto sedamdeset i dva.

— U redu. Sto sedamdeset i dva.

Hajde, neka bude sto sedamdeset i dva. Nadgrobni natpis: „Održao je do kraja korektno na kompasu kurs od sto sedamdeset i dva stepena.“ Koliko vremena može trajati ovo čudno izazivanje? Letim na visini od sedam stotina pedeset metara, pod tavanicom teških oblaka. Kad bih se popeo za trideset metara Ditertr bi već bio zaslepljen. Moramo ostati jasno vidljivi i tako pružati nemačkoj artiljeriji školsku metu. Sedam stotina metara je nedozvoljena visina. Čovek služi kao nišanska tačka čitavoj jednoj ravnici. I navlači na sebe paljbu čitave jedne armije. I mogu ga dostići svi kalibri. I ostaje čitavu večnost u vatrenom polju svih vrsta oružja. To nije više paljba, to je batinanje. To je kao kad bi čovek čekao hiljadu štapova da obore jedan orah.

Ja sam dobro razmotrio pitanje: ne ma ni govora o upotrebi padobrana. Kada pogođeni avion bude pikirao ka tlu, samo otvaranje pomoćnog izlaza zahtevaće više vremena nego što bi sam pad trajao. To otvaranje zahteva sedam obrta jedne ručice koja se teško obrće. A štaviše, u punoj brzini, kapak na izlazu se deformiše i ne klizi više.

Tako je to. Jednog dana se i taj gorki lek mora progutati! Sama ceremonija nije mnogo složena: održavati kurs na sto sedamdeset i dva stepena. Ja sam pogrešio što sam ostario. Eto to je. Bio sam tako srećan u detinjstvu. Ja to kažem, ali da li je to istina? U svome predsoblju ja sam već koračao održavajući kurs na sto sedamdeset i dva stepena. Zbog svojih ujaka.

U ovom trenutku detinjstvo se pričinjava slatko. Ne samo detinjstvo već celokupni prošli život. Ja ga vidim u perspektivi, kao kakvu ravnicu ...

I čini mi se da sam celina. Ono što sada doživljavam uvek sam znao. Moje radosti i moje tuge su nesumnjivo promenile predmet, ali osećanja su ostala ista. To je način na koji sam bio srećan ili nesrećan. Kažnjavali su me ili su mi opraštali. Dobro sam radio.

Rđavo sam radio. To je zavisilo od dana. . .

Moja najranija uspomena? Imao sam vaspitačicu iz Tirola koja se zvala Paula. Ali to čak nije ni uspomena: to je sećanje na jednu uspomenu. Kada sam imao pet godina. Paula je u mome predsoblju već bila samo jedna legenda. Godinama nam je majka govorila kad dođe Nova godina: „Stiglo je pismo od Paule!“ To je za nas decu bila velika radost. Međutim, zbog čega smo se radovali? Niko se od nas nije sećao Paule. Ona se bila vratila u svoj Tirol. Znači u svoju tirolsku kućicu. Neka vrsta u snegu izgubljene tirolske kućice kao što ih prave na barometrima. I Paula se pojavljivala na vratima u sunčane dane, kao na svim kućicama-barometrima.

— Paula je lepa?

— Divna.

— Je li često lepo vreme u Tirolu?

— Uvek.

U Tirolu je uvek bilo lepo vreme. Kućica-barometar je isterivala Paulu veoma daleko, napolje, na snegom prekriveni travnjak. Kada sam naučio da pišem govorili su mi da pišem pisma Pauli. Ja sam joj pisao: „Draga moja Paula, vrlo sam zadovoljan što vam pišem ... “ To je ličilo pomalo na molitvu, jer je nisam poznavao . . .

— Sto sedamdeset i četiri.

— U redu. Sto sedamdeset i četiri.

Hajde, neka bude sto sedamdeset i četiri. Moraće se izmeniti nadgrobni natpis. Čudno je kako se odjednom život složio u celinu. Ja sam popakovao svoje uspomene. One više ničemu neće služiti. Niti ikome. Imam uspomenu na jednu veliku ljubav. Majka nam je govorila: „Paula piše da vas sve izljubim, umesto nje... “ I majka nas je sve ljubila umesto Paule.

— Da li Paula zna da sam ja porastao?

— Naravno. Ona zna.

Paula je znala sve.

— Kapetane, pucaju na nas.

Paula, pucaju na mene! Bacam pogled na visinometar: šest stotina pedeset metara. Dobro. Ja tu ne mogu ništa. Ali pod oblakom svet nije onako crn kao što mi se činilo u mom predosećanju: on je plav. Divno plav. Sad je vreme sunčevog zalaska i ravnica je plava. Mestimično pada kiša. Plavetnilo kiše...

— Sto šezdeset i osam.

— U redu. Sto šezdeset i osam.

Hajde, neka bude sto šezdeset i osam.

Mnogo krivuda put koji vodi u večnost... Ali kako mi taj put izgleda miran! Svet liči na voćnjak. Svet mi se ranije ukazivao usred suše kao suvoparna skica. Sve mi je izgledalo nečovečno. Ali sad letim nisko, u nekoj vrsti prisnosti. Ima drveća usamljenog ili grupisanog u malim gomilama. Čovek ga susreće. I zelenih polja. I kuća sa crvenim crepovima pred čijim vratima stoji neko. A svuda okolo nalaze se divni plavetni pljuskovi. Po tom vremenu, Paula nam se sigurno brzo povlačila u kućicu-barometar ...

— Sto sedamdeset i pet.

Moj nadgrobni natpis gubi mnogo od svoje surove plemenitosti: „Održavao je do kraja kurs od sto sedamdeset i dva, sto sedamdeset i četiri, sto šezdeset i osam, sto sedamdeset i pet stepeni .. .“ Izgledam donekle lakomislen. Gle! Moj motor se zakašljao! On se hladi. Zatvaram dakle kapke na kapou.⁴ Dobro. Došao je čas da otvorim dopunski rezervoar, te povlačim polugu. Da nisam zaboravio nešto? Bacam pogled na sat koji beleži pritisak ulja. Sve je u redu.

— Počinje da biva gusto, kapetane.

Čuješ li, Paula? Počinje da biva gusto. A ipak, ja ne mogu da se ne čudim tom večernjem plavetnilu. Toliko je ono čudno! Ta boja je tako duboka. I ti voćnjaci, ti šljivici što promiču. Ja sam ušao u ovaj pejzaž. Svršeno je sa izlozima! Ja sam kao provalnik koji je preskočio zid! Koračam krupnim koracima kroz orošenu detelinu i kradem šljive. Paula, smešan je ovo rat. Ovo je melanholičan rat koji je sav plavičast. Ja sam pomalo zalutao. Našao sam ovu čudnovatu zemlju kad sam ostario... Oh! ne, nije me strah. To je pomalo tužno, i to je sve.

— Krivudajte, kapetane!

To, to je nova igra, Paula! Udarac nogom udesno, udarac nogom ulevo, i čovek zavara artiljeriju. Nekad kad sam padao napravio bih sebi čvorugu. Ti si mi te čvoruge nesumnjivo lečila oblozima. Meni će sada strahovito trebati oblozi. Znaš, i pored svega, divno je večernje plavetnilo!

Video sam, tu, napred, tri rastavljena koplja. Tri duge, blistave, okomite stabljike. Tragovi svetlećih zrna ili svetlećih granata malog

kalibra. Bile su potpuno pozlaćene. Video sam kako je naglo u večernjem plavetnilu izbio sjaj ovog trokrakog svećnjaka ...

— Kapetane! Sleva jako pucaju! Zavijte!

Udarac nogom.

— Ah! postaje sve gore ...

Možda...

Postaje sve gore, ali ja sam u središtu stvari. Raspolažem svim svojim uspomenama i zalihama koje sam nakupio, i svim svojim ljubavima. Imam svoje detinjstvo koje se kao koren biljke gubi u tami. Počeo sam život sa tugom jedne uspomene ... Postaje sve gore, ali ja u sebi ne nalazim ničeg od onog što sam mislio da ću osetiti kada budem izložen udarcima kandži ovih letećih zvezda.

Nalazim se u jednoj zemlji koja me duboko dira. Kraj dana je. Postoje veliki blokovi svetlosti sa leve strane, između bura, koji kao da grade četvrtasta okna. Mogu skoro rukom da opipam, na dva koraka od sebe, sve stvari koje su dobre. Tu se nalaze ova drveta sa šljivama. Ova zemlja ima miris zemlje. Mora biti divno koračati po vlažnoj zemlji. Znaš, Paula, ja napredujem polako, ljuljajući se desno-levo kao seoska kola pretovarena senom. Ti misliš da je to hitra stvar, avion ... naravno, ako o tome razmišljaš! Ali ako zaboraviš na mašinu, ako posmatraš, ako se jednostavno šetaš kroz polja...

— Aras...

Da. Veoma daleko, napred. Ali Aras nije grad. Aras je samo crveni plamen m a plavoj pozadini noći. Na pozadini koju čini bura. Jer zaista, s leve strane i pred nama, priprema se opasno nevreme. Suton nije dovoljan da objasni ovu polusvetlost. Potrebna su brda oblaka da bi propuštala ovako tamnu svetlost. . .

Plamen Arasa je porastao. To nije plamen požara. Požar se širi kao rak, a na ivicama ostaje jedna jednostavna traka živog mesa. Ali taj crveni plamen koji stalno pothranjuju, liči na plamen lampe koja se pomalo dimi. To je miran plamen, plamen koji je uveren da će trajati i koji se lepo smestio na svome ulju. Osećam da je sastavljen iz kompaktnog tkiva, skoro teškog tkiva koje vetar katkad pokreće kao što bi savijao drvo. Eto... to je kao drvo. To drvo je obuhvatilo Aras spletom svojih korenova. I svi sokovi Arasa,

sve zalihe Arasa, sva blaga Arasa, penju se, pretvoreni u sokove, da bi nahranili to drvo.

Vidim pokatkad kako taj suviše teški plamen gubi ravnotežu i naginje se levo ili desno, bljuje tamniji dim, a zatim se ponovo obrazuje u prvobitnom obliku. Ali još ne raspoznajem grad. Sav rat se svodi na tu svetlost. Ditertr kaže da postaje ozbiljno. On sprema bolje osmatra nego ja. A ipak me u početku iznenađuje ta trpeljivost; iz ove otrovne ravnice doleće malo zvezda.

Da, ali ...

Znaš, Paula, u bajkama detinjstva vitez je kroz strahovita iskušenja koračao prema jednom tajanstvenom i začaranom zamku. On je osvajao ledene bregove. Prelazio je preko ponora, savladivao izdajstva. Najzad mu se ukazivao zamak, usred plavičaste ravnice po kojoj je blago galopirao kao po kakvom travnjaku. Već je mislio da je pobedilac... Ah! Paula, ne može se prevariti onaj koji ima duboko iskustvo dečijih bajki! Tada je uvek bilo najteže vitez.

Tako i ja stremim ka svome plamenom zamku, u večernjem plavetnilu, kao nekada... Ti si suviše rano otišla da bi saznala za naše igre, ti si propustila „viteza Aklena“. To je bila igra koju smo sami izmislili, jer mi smo prezirali igre drugih. Tu igru je trebalo igrati u dane nevremena kada smo, posle prvih munja, osećali po mirisu stvari i po naglom treptaju lišća da oblak samo što nije briznuo. Debeli sloj grana se tada, u jednom trenutku, pretvarao u šuštavu i laku mahovinu. To je bio za nas znak... ništa nas više nije moglo zadržati!

Polazili smo iz najudaljenijeg dela vrta u pravcu kuće, širom travnjaka, gubeći dah. Prve kapi olujnih pljuskova su teške i retke. Prvi koji bi bio pogođen priznavao je da je pobeđen. Zatim drugi. Pa ostali. Onaj poslednji koji bi nadživeo, ukazivao nam se tada kao onaj koga bogovi štite, onaj koga je nemogućno raniti! Imao je prava da do sledeće oluje nosi naziv „viteza Aklena“.

Svskog puta je za nekoliko trenutaka nastajalo čitavo groblje dece.

Ja se i sada igram „viteza Aklena“. I prema svome plamenom zamku trčim lagano, gubeći dah.

Ali, evo odjednom:

— Ah! Kapetane, ja ovo nikad nisam video ...

Ni ja to nisam nikad video. Mene nije više nemogućno raniti. Ah!
Ni ja nisam znao da se još nadam...

Uprkos visini od sedam stotina metara — ja sam se nadao. Uprkos vozni parkova tenkova, uprkos plamena u Arasu, ja sam se nadao. Ja sam se očajnički nadao. Vraćao sam se u sećanju do detinjstva da bih ponovo našao ono osećanje potpune zaštite. A za ljude nema zaštite. Kad jednom postanete čovek, onda vas puste niz vodu. Ali ko šta može jednom malom dečaku čiju ruku, čvrsto stegnutu, drži jedna svemoćna Paula? Paula, ja sam se poslužio tvojom senkom kao kakvim štitom...

Iskoristio sam sve varke. Kada mi je Ditertr rekao: „Postaje sve gore ...“ ja sam se koristio, da bih se nadao, čak i tom pretnjom. Mi smo se nalazili u ratu, bilo je neophodno potrebno da se taj rat ukaže. Pokazujući se, on se svodio na nekoliko svetlosnih tragova: „Zar je to, dakle, ta čuvena opasnost od smrti nad Arasom? Pustite me da se smejem tome ...“

Osuđenik je dželata zamislio kao pomodrelog robota. Međutim, pojavljuje se jedna prosečna dobričina koja ume da kija, pa čak i da se osmehne. A osuđenik se grčevito uhvatio za taj osmeh kao za put koji vodi spasenju... To je samo sablasan put. Dželat će, mada kija, odrubiti tu glavu. Ali, kako je moguće odreći se nade?

Kako se i ja ne bih zavarao ovim dočekom u kome se sve činilo prisno i seoski tiho, kad tako lepo sijaju mokri crepovi i ćeramide, kad se iz trenutka u trenutak ništa ne menja. I kad smo Ditertr, mitraljezac i ja, još samo tri šetača koji koračaju poljima, koji se lagano vraćaju i nisu primorani čak ni da suviše podignu jake na kaputima, jer, zaista, čak ni kiša ne pada. Kad se usred nemačkih linija ne otkriva ništa što bi zaista vredelo ispričati i kad nema nikakvog razloga da tamo dalje rat bude drukčiji. Izgledalo je da se neprijatelj razišao, kao da se rastopio u beskrajnosti polja: možda po jedan vojnik u svakoj kući, i svaki od tih vojnika se s vremena na vreme prisećao rata i pucao. Napunili su mu glavu zapovešću: „Pucaćeš na avione ...“ Zapovest se mešala sa snovima. I on je ispaljivao svoja tri metka i ne verujući mnogo u njih. Tako sam nekada uveče lovio divlje patke i nimalo mi nije bilo stalo do toga da li je njihov let pun nežnosti. Ja sam pucao na njih

govoreći istovremeno o drugim stvarima: a to njima nimalo nije smetalo ...

Čovek tako jasno vidi ono što bi želeo da vidi: tamo je jedan vojnik koji nišani na mene, bez ikakvog ubeđenja, i promašuje me. Ostali me propuštaju. Oni koji bi sada mogli da nas obore, udišu možda u ovom trenutku sa zadovoljstvom večernje mirise, ili pripaljuju cigarete, ili dovršavaju pričanje kakve šale — i propuštaju nas. Drugi možda u selima u kojima logoruju pružaju svoje manjerke u očekivanju večernje čorbe. Grmljavina aviona se budi i izumire. Da li je to prijatelj ili neprijatelj? Oni nemaju vremena da ga upoznaju, oni nadgledaju svoju manjerku koja se puni: propuštaju nas. A ja pokušavam da prođem, držeći ruke u džepovima i zviždeći i što god mogu prirodnije kroz ovaj vrt u kome je šetačima zabranjen prolaz i u kome svaki čuvar — računajući na drugog čuvara — propušta šetača ...

A mene je tako lako raniti! Čak i moja slabost za njih predstavlja zamku: „Zašto da se uzbuđujete? Oborićete me malo dalje ... “ To je očigledno! „Idi nek te ubiju na nekom drugom mestu.“ Oni prebacuju neprijatnu dužnost na druge; da ne bi propustili svoj red za čorbu, da ne bi prekinuli kakvu šalu, ili prosto stoga što vole večernji povetarac. I ja se tako koristim njihovom nebrižljivošću, nalazim spas u tom trenutku kada sve njih zamara rat, sve njih, koliko god ih ima, kao namerno izazvanim slučajem — a što da ne? I ja već neodređeno računam da ću, od čoveka do čoveka, od baterije do baterije, od sela do sela, uspeti da završim svoj obilazak. Na kraju krajeva, mi predstavljamo samo prolazak jednog aviona u večernjim časovima... a zbog toga ljudi čak ni glavu ne podižu! Naravno, ja sam se nadao da ću se vratiti. Ali sam u isto vreme znao da će se nešto odigrati. Osuđeni ste na kaznu, ali zatvor u kome se nalazite još uvek je nem za vas. Vi se grčevito hvatate za tu tišinu. Svaki trenutak liči na onaj koji mu je prethodio. Ne postoji nikakav apsolutni razlog zbog koga bi ovaj trenutak koji nailazi izmenio sliku sveta. Taj posao je suviše težak za njega. Svaki trenutak, jedan za drugim, utvrđuje tišinu. I tišina već izgleda večita...

Ali se čuje korak onoga za koga dobro znamo da će doći.

Nešto u pejzažu kao da se prekinulo. Tako klada na ognjištu, za koju smo milili da je ugašena, odjednom zapucketa i prospe roj varnica. Kakva je to tajna učinila da čitava ova varnica reaguje u istom trenutku? Kad dođe proleće, drveće isteruje svoje pupoljke. Čemu odjednom ovo prolećno rascvetavanje oružja? Otkuda dolazi ova bujica svetlosti koja se penje ka nama i koja, na prvi pogled, izgleda kao da obuhvata čitav svemir ?

U prvom trenutku imam osećanje da nisam bio dovoljno oprezan. Ja sam sve pokvario. Ponekad je dovoljan jedan treptaj oka, jedan pokret u trenucima kad ravnoteža nije stabilna! Planinar se zakašlje i izazove lavinu. A kad je izazvao, tada je već sve svršeno.

Mi smo nespretno gazili po ovoj plavičastoj baruštini koja se gubila u noći. Uzmutili smo ovu blatnjavu vodu koja se bila staložila i ona prema nama šalje hiljade zlatnih mehurova.

Čitav jedan svet žonglera umešao se u igru. Jedan svet žonglera rasipa prema nama hiljade projektila. Ovi nam u početku, usled jednoobraznosti uglova, izgledaju nepomični, ali, slični okruglim loptama koje žonglerova umetnost ne baca već ih oslobađa, ti projektili lagano počinju svoj uspon. Vidim kako svetlosne suze teku prema meni prolazeći kroz naslage tišine. One tišine koja obavlja igru žonglera.

Svaki rafal mitraljeza ili brzometnih topova izručuje stotine šrapnela ili fosforescentnih zrna koja su nanizana kao biseri u ogrlici. Hiljadu gipkih ogrlica se izdužuju ka nama, razvlače do kidanja, i najzad raskidaju u našoj visini.

Zaista, posmatram iskosa, projektili koji su nas promašili odaju u svome tangencijalnom prolasku utisak vrtoglave brzine. Suze se pretvaraju u munje. I eto gde se odjednom nalazim obavijen snopovima putanja zrna, a te putanje imaju boju žitnih stabljika. Eto gde sam postao središte čitavog jednog gustog žbuna kopalja. Eto gde mi pretili sam ne znam kakav vrtoglavi rad igala. Čitava ravnica se spojila sa mnom i tka oko mene potku sačinjenu od bleštavih zlatnih linija.

Ah! Kad se nagnem prema zemlji otkrivam te nizove svetlećih klobuka koji se penju lagano kao velovi magle. Otkrivam taj lagani vrtlog semenja: tako leti pleva kada se vrše žito! Ali ako pogledam vodoravno, onda postoje još samo nizovi kopalja! Artiljerijska paljba?

Ma ne! Mene napadaju hladnim oružjem! Ja vidim samo svetlosne mačeve! Osećam se... nema ni reči o opasnosti! Zasenjuje me raskoš u koju se utapam!

— Ah!

Odlepio sam se za oko dvadeset santimetara od svog sedišta. To je bilo kao udarac polugom o avion. Avion se razbio, pretvorio u prah ... ali ne ... ne. .. osećam da još odgovara na komande. To je samo prvi udarac jednog pljuska udaraca. Međutim, ja nisam zapazio nikakvu eksploziju. Dim od rasprskavanja zrna se svakako gubi prema tamnom tlu: dižem glavu i gledam uvis.

Ovaj prizor je iznad svakog poređenja.

Kako sam bio nagnut nad zemljom, to nisam ni primetio prazan prostor koji se lagano širio između oblaka i mene. Tragovi zrna su prosipali jednu svetlost boje žita: otkud sam mogao znati da na vrhuncu svog uspona stvaraju, jedan za drugim, kao kad čovek zabada klinove, te tamne predmete? Otkrivam sada da su se oni već složili u vrtoglave piramide koje se naginju unatrag, lagano kao peščani sprudovi. U odnosu na takvu perspektivu imam utisak da sam nepomičan.

Znam dobro da su te izgradnje, čim su jednom postavljene, već iscrple svoju moć. Svaka od tih pahuljica je za vreme jednog stotog dela sekunde raspolagala pravom životu ili smrti. Ali one su me opkolile a ja to nisam ni znao. Njihova pojava mi odjednom pritiska čelo teretom jednog neshvatljivo velikog neodobravanja.

Taj niz potmulih eksplozija, čiji zvuk pokriva grmljavina motora, nameće mi iluzije jedne neobične tišine. Ne osećam ništa. Odjednom se u meni budi praznina očekivanja, kao da neko o meni rešava.

Mislim... pa ipak mislim! „Gađaju suviše visoko!“ i zabacujem glavu unazad i vidim, čisto sa žaljenjem, kako se obrušava čitavo jedno jato orlova. Ovi odustaju. Ali se i pored toga nemam čemu nadati.

Oružje koje nas je promašilo popravlja svoje nišanske tačke. Zidine koje stvara rasprskavanje zrna obrazuju se na našoj visini. Svako plameno ognjište za nekoliko trenutaka stvara svoju piramidu rasprskavanja, i odmah je napušta, istrošenu, da bi se građenje nastavilo na drugom mestu. Vatra oružja ne ide u potragu za nama: ona nas zatvara u jedan krug.

Ditertr, jesmo li još daleko?

— ... ako izdržimo još tri minuta gotovo je ... ali ...

— Možda ćemo se provući...

— Nikad!

Jeziva je ova crno sivkasta boja, ova crna boja dronjaka nabacanih bez ikakvog reda. Ravnica je bila plava. Beskrajno plava. Plava kao dno mora...

Koliko još mogu očekivati da ću živeti? Deset sekundi? Dvadeset sekundi? Potresi eksplozije me već neprekidno dostižu. One koje su blizu deluju na avion kao pad stena na les kubikaških kola. Posle

toga čitav avion odaje od sebe jedan skoro čist muzički ton. Čudan je to uzdah... Ali to su udarci koji promašuju. Ovde se odigrava isto što i sa gromom. Što je grom bliži utoliko je jednostavniji. Izvesni udari su jednostavni kao osnovni elementi: to znači da nas je rasprskavanje obeležilo svojim delićima. Zver ne gura desno-levo bika koga kolje. Ona jednim udarcem zariva svoje kandže u njega. Bez grebanja. Ona prosto uzima vlast nad bikom. Isto tako se i udarci koji pogađaju cilj prosto zarivaju u avion, kao u kakav mišić.

— Ranjeni?

— Ne!

— Hej! mitralješče, ranjeni?

— Ne!

Ali ti potresi koje treba opisati, ti se ne računaju. Oni dobuju po kori kao po kakvom dobošu. Umesto da probiju rezervoare, oni bi nam najradije rasporili trbuh. Ali i sam trbuh nije ništa drugo nego doboš. Telo, ko o njemu još vodi računa! Nije telo ono o čemu se vodi računa... i to je baš ono što je čudnovato!

Hteo bih da kažem dve-tri reči o telu. Ali u svakodnevnom životu mi smo slepi za ono što je očigledno. Potrebno je, da bi se ukazalo ono što je očigledno, da dođe do ovako neodložnih uslova. Potrebna je ova kiša svetlosti koje se penju, potreban je ovakav napad udarcima kopalja, potrebno je najzad da se sakupi porota za strašni sud.

Pitao sam se za vreme oblačenja: „Kako se ukazuju čoveku ti poslednji časovi?“ Život je uvek opovrgavao tačnost tih aveti koje sam zamišljao. Ali ovoga puta se radilo o tome da čovek korača nag, razdiran besmislenim udarcima pesnica, a da pri tom nema ni sklonište uzdignutog lakta kojim bi mogao odbraniti lice.

Od ovog iskušenja ja sam stvarao telesno iskušenje. Zamišljao sam da ću to iskušenje doživljavati u svome mesu. Tačka gledišta koju sam neminovno prihvatao, bila je tačka gledišta mog sopstvenog tela. Čovek se toliko starao o svome telu! Toliko ga je oblačio, prao, negovao, brijao, pojió i hranio. I tako se poistovetio sa tom domaćom životinjom. Vodio ga je kod krojača, kod lekara, kod hirurga. Patio sa njim. Vikao od bola sa njim. Voleo pomoću njega. I za njega čovek kaže: to sam ja. I eto gde se odjednom ta iluzija

ruši. Sada čovek nimalo ne zarezuje telo! Gura ga unatrag, na rang posluge. Kad se gnev donekle razbukti, kad se ljubav malo zanese, kad nas mržnja obuzme, tada prska ta slavna solidarnost tela.

Tvoj sin je ostao u požaru ? Ti ćeš ga spasti! Niko te ne može zadržati! Ti i sam goriš! I nimalo ti nije stalo do toga. Ti ostavljaš te telesne dronjke prvome koji naiđe. Otkrivaš da ti nimalo nije stalo do onoga što ti je nekada bilo tako važno. Prodao bi i samo svoje rame, ako ti ono smeta, da bi stekao potporu jednog tuđeg ramena! Ti si u središtu svoga postupka. Tvoj postupak, to si ti sam. Ti se ne nalaziš više na drugom mestu! Tvoje telo pripada tebi, ono nije više sam ti. Ti ćeš naneti udarac? Niko više neće gospodariti tobom zato što preti tvome telu. Ti? To je smrt naneta neprijatelju. Ti? To je spasavanje tvoga sina. Ti vršiš razmenu. I ne osećaš da tom razmenom ma šta gubiš. Tvoji udovi? Alatke. Čoveku nimalo nije stalo do jedne alatke koja prska u ruci onda kada on delje. I ti daješ samoga sebe u zamenu za smrt suparnika, za spas svoga sina, za ozdravljenje svog bolesnika, za svoje otkriće ako si pronalazač! Ovaj drug iz 1rupe je smrtno ranjen. Dnevna zapovest glasi: „Rekao je tada svome osmatraču: Crkao sam. Sevaj! Spasi dokumenta ... “ Jedino što je važno to je spasavanje dokumenata, ili deteta, ozdravljenje bolesnika, smrt suparnika, otkriće! I tvoj sopstveni značaj ti se odjednom blistavo otkriva. To je tvoja dužnost, to je tvoja mržnja, tvoja ljubav, tvoja vernost, tvoj pronalazak. I ne nalaziš ništa drugo u samom sebi.

Plamen ne samo da je razrušio pojam tela nego je istovremeno razrušio i kult tela. Čovek se više ne interesuje za samog sebe. Jedino mu se nameće ono što on u suštini jeste. On se ne odvaja kad umire: on se utapa. On ne gubi samog sebe: on sebe pronalazi. Ovo nije pusta želja jednog moraliste. To je obična istina, svakodnevna istina koju svakodnevna iluzija prekriva neprozirnom obrazinom. Kako sam mogao znati, unapred dok sam se oblačio i osećao strah zbog svog tela, da se brinem za gluposti? Tek u trenutku kad treba da povrate prirodi to telo, tek tada svi, i uvek svi, sa zgranutošću otkrivaju koliko im je malo stalo do toga tela.

Ali, svakako, tokom moga života, kada ništa neodoljivo ne upravlja mnome, kad moje suštinsko značenje ne dolazi u pitanje, ja ne shvatam probleme koji su daleko ozbiljniji od problema moga tela.

Telo moje, baš me briga za tebe! Ja sam izbačen iz tebe, ja nemam više nade, a ipak mi ništa ne nedostaje! Ja se odričem svega onog što sam bio do ovog trenutka. To nisam bio ja, ni onaj koji je mislio, ni onaj koji je osećao. To je bilo moje telo. Kako-tako morao sam ga, vukući ga na silu, dovesti dovdje, odakle otkrivam da ono nema više nikakve važnosti.

Imao sam petnaest godina kad sam primio prvu pouku: jednog od moje braće, koji je bio mlađi od mene, smatrali su već izgubljenim. Jednog jutra, oko četiri sata, njegova bolničarka me probudi:

— Traži vas vaš brat.

— Nije mu dobro?

Ona ne odgovori ništa. Obukoh se na brzinu i odoh do brata.

On mi reče sasvim običnim glasom:

— Hteo sam da govorim sa tobom pre nego što umrem. Jer ja ću umreti.

Jedna kriza živaca ga ućutka. Za vreme krize, rukom mi je davao znak „ne“.

A ja nisam razumevao znak. Zamišljao sam da dete odbija smrt. Ali kada se malo stišao, on mi objasni:

— Nemoj se plašiti. Ja ne osećam bolove. Nije mi zlo. Ali ne mogu da se savladam. To je moje telo.

Njegovo telo koje je već tuđe zemljište.

Ali on želi da bude ozbiljan, taj mladi brat koji će za dvadeset minuta podleći. On oseća neodoljivu želju da sebe izrazi svojim amanetom. Kaže mi: „Hteo bih da napravim svoj testament... “ On je pocrveneo, gord je, naravno, jer postupa kao zreo čovek. Kad bi bio čovek koji gradi kule, on bi mi poverio izgradnju svoje kule. Da je otac, poverio bi mi školovanje svojih sinova. Da je ratni pilot, poverio bi mi brodska dokumenta. Ali on je samo dete. I poverava mi samo jedan parni motor, jedan bicikl i jednu pušku.

Čovek ne umire. Zamišljao je da se plaši smrti: plaši se neočekivanog, eksplozije, plaši se samog sebe. Smrti? Ne. Smrt više ne postoji kad se čovek jednom sretne sa njom. Moj brat nije rekao: „Nemoj zaboraviti da sve to zapišeš... “ Kad se telo raspadne, ukazuje se ono što je bitno. Čovek je samo splet odnosa. Jedino odnosi znače nešto za čoveka.

A telo se napušta kao izmorena kljusina. Ko misli na samoga sebe kad umire? Takvoga nisam nikada sreo ...

— Kapetane?

— Šta?

— Neverovatno!

— Mitralješče ...

— Hm... da ...

— Koji...

Moje pitanje se izgubilo u udarcu.

— Ditertr!

— ... tane?

— Ranjeni?

— Ne.

— Mitralješče ...

— Da?

— Ranje ...

Kao da sam naleteo na bronzani zid. Čujem:

— Ah! hej! hej!

Dižem glavu prema nebu da bih odmerio odstojanje koje me deli od oblaka. Očigledno, što kosije posmatram, utoliko mi crne pahuljice izgledaju sve više nagomilane jedna preko druge. U vertikalnom pravcu mi ne izgledaju tako guste. I stoga otkrivam iznad naših čela ogromnu dijademu od crnog dragog kamenja.

Mišići na butinama imaju snagu koja iznenađuje. Pritiskujem jednim udarcem na komandnu palicu kao da probijam zid. Bacio sam avion u kos položaj. On grubo klizi ulevo sa treperenjem koje pucketa. Dijadema je skliznula udesno. Ja sam je prevrnuo nad svojom glavom. Iznenadio sam nišandžije koji pucaju na drugu stranu. Vidim kako se na desnoj strani nagomilava uzaludno rasprskavanje šrapnela. Ali pre nego što sam drugom butinom i pokušao suprotni pokret, dijadema je već uspostavila svoj položaj nada mnom. Oni sa zemlje su je ponovo uspostavili. Avion se sa ječanjem ponovo obrušava u jarak. Ali sva težina moga tela je još jednom pritisnula komandnu palicu. Ustremio sam avion u suprotni viraž, ili, tačnije rečeno, u suprotno kliženje (dođavola pravilni viraži), i dijadema pada ulevo.

Trajati? Ova igra ne može trajati! Ja uzalud zadajem ove džinovske udare nogom, bujica udaraca kopljem se ponovo spaja, tu, preda mnom. Kruna se ponovo uspostavlja. Osećam ponovo udarce u stomaku. I, ako pogledam naniže, ponovo vidim, dobro upravljen, te klobuke koji se vrtoglavom sporošću penju ka meni. A uprkos tome, otkrivam da me ništa ne može raniti. Osećam se kao pobedilac! Ja sam, u svakoj sekundi, pobedilac!

— Ranjeni?

— Ne ...

Nisu ranjeni. Ni njih nije moguće raniti. I oni su pobedioci. Ja vodim jednu posadu pobedilaca ...

Čini mi se da nam odsad svaka naredna eksplozija ne preti, već nas ojačava. Svaki put, u vremenu od jedne desetine sekunde, zamišljam da nam je aparat smrvljen u prah. Ali on uvek ponovo odgovara na komande, i ja ga podižem, kao konja, vukući snažno za uzde. Tada se opuštam i obuzima me neka vrsta potmulog likovanja. Nisam imao vremena da osetim strah drukčije nego kao jedno fizičko grčenje, onakvo kakvo nastaje usled nagle buke, a eto odmah mi se pruža uzdah olakšanja. Trebalo je da doživim grč udarca, zatim strah, pa tek onda olakšanje. Zamislite samo! Ja za to nisam imao vremena. Ja osećam grč, pa olakšanje. Grč, olakšanje. Nedostaje jedna etapa: strah. I ja ne živim u očekivanju smrti, ja živim u vaskrsenju kad iziđem iz trenutka koji tome prethodi. Ja živim u nekoj vrsti radosnog toka. Ja živim u tragu svoga likovanja. I počinjem da osećam jedno neverovatno i neočekivano zadovoljstvo. To je kao da mi u svakom trenutku poklanjaju život. Kao da svakim trenutkom postajem sve svesniji svoga života. Ja živim. Ja sam živ. Ja sam još živ. Ja sam još uvek živ. Ja sam još samo izvor života. Obuzima me opijenost životom. Kaže se „opijenost borbom“ ... a to je opijenost životom! Eh! Da li oni koji odozdo pucaju na nas znaju da nas stvaraju?

Rezervoari za ulje, rezervoari za benzin, sve je probušeno. Ditertr je rekao: „Gotovo je. Penjite se!“ Još jednom merim pogledom rastojanje koje me odvaja od oblaka i propinjem avion. Još jednom obaram avion ulevo, a zatim udesno. Još jednom bacam pogled na zemlju. Neću zaboraviti ovaj pejzaž. Po čitavoj ravnici pucketaju

kratki, svetli plamičci. To su nesumnjivo brzometni topovi. Penjanje klobuka se nastavlja u ogromnom plavičastom akvarijumu. Plamen Arasa blista tamnocrven, kao komad usijanog gvožđa na nakovnju; taj plamen Arasa koji se lepo smestio iznad podzemnih zaliha i znoja ljudi, uspomena i nasleđa ljudi, povezujući svoj uspon za taj pramen kose, pretvarajući sve u žar koji vetar raznosi.

Već dodirujem prve svežnjeve izmaglice. Još se oko nas penju zlatne strele koje odozdo probijaju trbuh oblaka. Poslednja slika, u trenutku kada me oblak već obuhvata, nudi mi se kroz poslednji otvor. Za vreme jedne sekunde pojavljuje mi se plamen Arasa, plamen, koji je upaljen za noć, kao kandilo u dnu duboke crkve. On služi jednome kultu, ali skupo košta. Sutra će taj plamen već sve progutati i sve uništiti. Ja odnosim, kao svedočanstvo, plamen u Arasu.

— U redu, Ditertr?

— U redu, kapetane. Dve stotine četrdeset. Kroz dvadeset minuta spustićemo se pod oblak. Naći ćemo se negde nad Senom ...

— U redu, mitralješče?

— Hm ... da kapetane u redu.

— Je li bilo suviše gusto?

— Hm ... nije ... jeste.

On ni sam ne zna. Zadovoljan je. Ja mislim na Gavoajevog mitraljesca. Jedne noći, nad Rajnom, četrdeset reflektora su zgrabili Gavoaja u žižu. Sagradili su oko njega jednu ogromnu baziliku. I eto gde se u sve umešala i vatra iz protivavionskog oružja. Gavoaj tada ču svog mitraljesca kako razgovara sam sa sobom tihim glasom. (Laringofoni su veoma indiskretni). Mitraljezac govori sam sebi u poverenju: „E, pa lepo, stari družo... možeš se natrčati u civilu da bi doživeo ovako nešto!... “ Bio je zadovoljan, taj mitraljezac.

A ja, ja dišem polako. Dobro ispunjavam svoja pluća. Divno je to — disati. Postoji more stvari koje ću shvatiti... ali na prvom mestu mislim na Alijasa. Ne. Na prvom mestu mislim na svog domaćina na majuru. Pitaću ga dakle za broj instrumenata ... Eh, šta ćete! Ja se držim svojih misli. Sto i tri instrumenta. Tim povodom ... rezervoari za benzin, pritisak ulja... kad su rezervoari probušeni onda je pametno nadgledati instrumente! Ja ih nadgledam. Omoti od gume su izdržali udarac. To je divno usavršavanje! Nadgledam i žiroskope:

u ovom oblaku nije lako opstati. To je olujni oblak. On nas grubo tresе.

— Mislite da možemo sići?

— Kroz deset minuta ... bolje bismo učinili da pričekamo još deset minuta...

Pričekaću, dakle, još deset minuta. Ah, da, mislio sam na Alijasa. Da li on stvarno računa s tim da će nas još jednom videti? Pre neki dan zadocnili smo pola sata. Pola sata, to je obično ozbiljna stvar... Otrčao sam da se pridružim grupi koja je večerala. Gurnuo sam vrata, sručio se na stolicu kraj Alijasa. Upravo u tom trenutku komandant je podizao svoju viljušku koja je bila ukrašena snopom makarona. Spremao se da ih strpa u usta. Ali je podskočio, prekinuo se u trenutku, i stao me posmatrati otvorenih usta. Makarone vise, nepokretne.

— Ah!... Dobro ... zadovoljan sam da vas ponovo vidim!

I strpao je makarone u usta.

Po mome mišljenju on ima jednu ozbiljnu manu, taj komandant. On uporno ispituje pilota o onome što je ovaj video za vreme ispunjenja zadatka. I mene će ispitivati. Gledaće me sa opasnim strpljenjem, očekujući da mu ja diktiram sirove istine. Naoružaće se listom hartije i penkalom kako ne bi izgubio ni jednu kap ove dragocene tečnosti. To će me podsetiti na moju mladost: „Kako biste integralisali, kandidate Sent-Egziperi, Bernulijevu jednačinu?

— Hm...

Bernulijeva... Bernulijeva ... I čovek ostaje tu, nepomičan, pod tim pogledom, kao insekt prikovan čiodom kroz sredinu tela.

To se tiče Ditertra, ta osmatranja za vreme ispunjenja zadatka. On osmatra vertikalno. I vidi more stvari. Kamione, gradilišta, tenkove, vojnike, topove, konje, stanice, vozove u stanicama, šefove stanica. Ja posmatram stvari suviše iskosa. Vidim oblake, more, reke, planine, sunce. Ja posmatram sve u velikim srazmerama. I stičem sliku celine.

— Vi znate, komandante, da pilot ...

— Dobro, dobro; pa ipak, čovek uvek vidi ponešto.

— Ja .. . Ah! Požare! Video sam požare. To je veoma interesantno

...

— Ne. Nije interesantno. Sve gori.

Šta drugo?
Zašto je Alijas svirep?

Da li će me ovog puta ispitivati?

Ono što ja donosim sa ispunjenja svog zadatka ne može se staviti u izveštaj. Umuknuću kao gimnazijalac kad ga izvedu pred tablu. Izgledaću veoma nesrećan, a ipak neću biti nesrećan. Svršeno je sa nesrećom... Ona je odletela kad su zasvetlela prva zrna. Da sam se za trenutak prerano okrenuo, nikad ništa o sebi ne bih saznao.

Ne bih saznao za divnu nežnost koja mi ispunjava srce. Vraćam se svojim. Vraćam se. Izgledam sam sebi kao domaćica koja je završila sa svojim kupovinama i kreće put kuće, i razmišlja o jelima kojima će obradovati svoje. Ona ljulja levo-desno korpu sa namirnicama. S vremena na vreme podiže list novina koji ih prekriva: da, sve se stvarno tu nalazi. Nije ništa zaboravila. Ona se osmehuje pri pomisli na iznenađenje koje priprema svojim i pomalo odugovlači povratak. Baca pogled u izloge.

I ja bih rado bacao pogled u izloge da me Ditertr ne primorava da boravim u toj beličastoj tamnici. Posmatrao bih kako promiču polja. Međutim, bolje je još malo se strpeti: ovaj pejzaž je zatrovan. Sve u njemu odiše zaverom. Čak i mali seoski zamci, koji sa svojim pomalo smešnim travnjacima i tucetom pripitomljenog drveća liče na naivne nakite čednih devojaka, čak i oni nisu ništa drugo do ratne zamke. Kad čovek nisko leti, umesto znakova prijateljstva može primiti eksploziju šrapnela.

I pored isturenog boka oblaka, ja se ipak vraćam sa pijace. Komandantov glas je bio potpuno u pravu: „Ići ćete do ugla prve ulice s desne strane, i kupićete mi šibice... “ Savest mi je mirna. Šibice su u mom džepu. Ili, tačnije rečeno, one se nalaze u džepu moga druga Ditertra. Kako njemu polazi za rukom da se seti svega što je video? Uostalom, to je njegova stvar. I ja počinjem misliti na ozbiljne stvari. Posle ateriranja, ako nas poštede gužve jedne nove seobe, izazvaću Lakordera i tući ću ga u šahu. On mrzi da gubi. Ja isto tako. Ali ja ću ga tući.

Lakorder je juče bio pijan. Bar... malo: ne bih hteo da ga ogovaram. Napio se da bi se utešio. Pošto je pri povratku s letenja zaboravio da izbaci stajni trap aterirao je na stomak. Alijas, koji je na žalost bio prisutan, posmatrao je avion tužno, ali nije rekao ni reči. Kao da

ponovo gledam Lakordera, starog pilota. Očekivao je Alijasova prebacivanja. Gruba prebacivanja bi mu činila dobro. Ta eksplozija bi mu omogućila da i sam eksplodira. Odgovarajući, njegov bes bi splasnuo. Ali Alijas je odmahivao glavom. Alijas je razmišljao o avionu; on nije ni mislio na Lakordera. Taj nesrećni slučaj je za komandanta bio samo jedna bezlična nesreća, neka vrsta statističke poreze. Radilo se tu samo o jednoj od onih glupih rasejanosti koje iznenada spopadaju i najstarije pilote. Ona je neopravdano spopala Lakordera. Lakorder je, osim ove današnje pogreške, bio čist od svake profesionalne nesavršenosti. I stoga je Alijas, interesujući se samo za žrtvu, sasvim mahinalno zatražio od samog Lakordera njegovo mišljenje o nastaloj šteti. I ja sam osetio kako se za jedan stepen jače razbuktao Lakorderov savlađivani gnev. Vi stavljate ljubazno ruku na rame mučitelja i kažete mu: „Ta jedna žrtva ... hej... kako mora da se muči . . . “ Pokreti ljudskog srca se ne mogu prozreti. Ta ljubazna ruka, koja traži saučešće, dovodi mučitelja van sebe. On baca na žrtvu jedan taman pogled. I žali što je nije dovršio.

Tako je to. Vraćam se kući. Grupa 2/33 je moja kuća. I ja shvatam one koji žive u mojoj kući. Ja se ne mogu varati kada je u pitanju Lakorder. Lakorder se ne može varati kada sam u pitanju ja. Osećam to što nas spaja jednim neobično jasnim osećanjem: „Mi iz grupe 2/33!“ Eh! Eto gde se nasumce rasuti materijali već povezuju ..

Mislím na Gavoaja i Ošedea. Osećam ono što nam je zajedničko i što me vezuje za Gavoaja i Ošedea. Ispitujem sebe u pogledu Gavoaja: kakvo je njegovo poreklo ? On je veoma lepo građen zemljoradnik. Jedna topla uspomena me obuzima i iznenada mi je srce puno njenog mirisa. Gavoaj, kada smo bili smešteni u Orkontu, stanovao je kao i ja na jednom majuru.

Jednog dana mi on reče:

— Domaćica je zaklala svinju. Poziva nas na svinjsku daću.

Bilo nas je trojica: Izrael, Gavoaj i ja. Jeli smo divnu, tamnu korícu koja je pucketala. Seljanka nam je iznela lako belo vino. Gavoaj mi je rekao: „Kupio sam joj ovo da bih joj učinio zadovoljstvo. Treba to potpisati.“ Bila je to jedna od mojih knjiga. I ja se nisam nimalo neprijatno osetio. Potpisao sam sa zadovoljstvom, da bih nekom

napravio zadovoljstvo. Izrael je punio lulu, Gavoaj se češao po butini, seljanka je izgledala veoma zadovoljna što dobija knjigu koju je potpisao sam pisac. Pečenje je mirisalo. Mene je malo bilo uhvatilo lako belo vino i nisam se osećao strano, mada sam se potpisao na svojoj knjizi; a to mi je uvek izgledalo pomalo smešno. I osećao sam da me prihvataju. Uprkos ove knjige, nisam izgledao ni kao pisac ni kao posmatrač. Nisam dolazio izvana. Izrael me je prijateljski posmatrao kako potpisujem. Gavoaj je jednostavno nastavljao da se češe po butini. I ja sam osećao prema njima neku vrstu neme zahvalnosti. Ta knjiga je mogla da mi da izgled jednog apstraktnog posmatrača. A ipak, uprkos nje, ja nisam izgledao ni kao intelektualac, ni kao posmatrač. Ja sam pripadao njima.

Poziv posmatrača mi je oduvek izgledao odvratn. Šta sam ja, ako ne uzimam učešća? Meni je potrebno, da bih postojao, da uzimam učešća. Ja se hranim tim svojstvom druga, tim svojstvom koje nije svesno samog sebe jer ne vodi računa o sebi a ne stoga što je skromno. Gavoaj ne posmatra samog sebe, ni Izrael. Oni su sklop veza sa svojim poslom, svojim pozivom, svojom dužnosti. Sa ovim pečenjem koje se puši. I ja se opijam snagom njihovog prisusustva. I mogu da ćutim. I mogu da pijem svoje lako belo vino. Mogu čak i da potpišem ovu knjigu, a da me to ne razdvoji od njih. Ništa neće pokvariti ovo bratstvo.

Ne radi se ovde o tome da se podsmevam postupcima razuma, niti pobedama svesti. Ja se divim bistrim umovima. Ali šta je jedan čovek ako mu nedostaje suština? Ako je samo pogled, a ne i biće? Suštinu ja nalazim u Gavoaju, u Izraelu. Kao što sam je nalazio u Gijomeu.

Prednosti koje mogu izvući iz svog položaja pisca, na primer ona sloboda kojom bih mogao raspolagati i koja bi mi dozvolila, kad mi se ne bi dopadao moj poziv u grupi 2/33, da izdejtstvujem premeštaj na drugu dužnost — te prednosti ja odbijam sa nekom vrstom užasa. To je samo sloboda nepostojanja. Svaka obaveza čini da čovek postoji.

Mi umalo što u Francuskoj nismo pocrkali zbog razuma kome je nedostajala suština. Gavoaj postoji. On voli, mrzi, raduje se, gundā. On je sav sazdan iz veza. I isto kao što sedeći preko puta njega

uživam u ovom pečenju koje hrska, uživam i u obavezama poziva koje nas sažimaju u jedno zajedničko stablo. Ja volim grupu 2/33. Ne volim je kao posmatrač koji otkriva jedan lep prizor. Baš me briga za prizor. Ja volim grupu 2/33 zbog toga što sam deo nje, što me ona hrani, i što ja doprinosim njenoj ishrani.

I sada kada se vraćam iz Arasa, ja više nego ikada pripadam svojoj grupi. Stekao sam još jednu vezu više. Ojačao sam u sebi to osećanje zajedničke pripadnosti u kome treba uživati u tišini. Izrael i Gavoaj su možda bili izloženi gorim opasnostima nego što su moje. Izrael je iščezao. Ali ni sa ove današnje šetnje nije trebalo da se ja vratim. Ona mi daje još više prava da sednem za njihov sto i da sa njima ćutim. To pravo se veoma skupo kupuje. Ali veoma mnogo i vredi; to je pravo „postojanja“. To je razlog zbog koga sam bez ustezanja potpisao ovu knjigu ... ona nije kvarila ništa.

I eto gde crvenim pri pomisli da ću kroz koji trenutak zamuckivati dok me komandant bude ispitivao. Stideću se samog sebe. Komandant će misliti da sam priglup. Ako mi te priče sa knjigama ne smetaju, to je stoga što me to neće, čak da sam rodio i čitavu jednu biblioteku, sprečiti od stida koji mi preti. Taj stid nije igra koju ja igram. Ja nisam skeptik koji sebi dozvoljava raskoš da se prepusti kakvom dirljivom običaju. Ja nisam stanovnik grada koji se preko leta igra seljaka. Otišao sam još jednom da nad Arasom potražim dokaz svoje iskrenosti. Uneo sam svoje meso u tu avanturu. Celo svoje meso. I to sam ga uneo znajući da gubim. Dao sam sve što sam mogao dati po pravilima igre. Stoga da to bude nešto, drugo, da ne budu samo pravila igre. Stekao sam pravo da se osećam zbunjen kad me komandant kroz koji trenutak bude ispitivao. A to znači uzimati učešća. Biti vezan. Pričešćivati se. Davati i primati. Biti više nego što sam ja sam. Dospeti do tog osećanja punoće koje me tako snažno nadima. Osećati onu ljubav koju ja osećam prema drugovima, tu ljubav koja nije polet što dolazi spolja, ljubav koja ne teži nikada da se izrazi, nikada — osim u vreme oproštajnih večera. Tada ste pomalo pijani i dobroćudnost alkohola vas nagoni da se naginjete prema drugima kao drvo čija je kruna teška od plodova koje daje. Moja ljubav prema grupi nema nikakve potrebe da se izražava. Ona se sastoji samo od veza. Ona je sama moja suština. Ja pripadam grupi. I to je sve.

Kada mislim na Grupu ne mogu da ne mislim na Ošedea. Mogao bih ispričati njegovu ratnu hrabrost ali bih se osećao smešnim. Ne radi se o hrabrosti: Ošede je sebe potpuno poklonio ratu. Još više, verovatno, nego svi mi ostali. Ošede je neprekidno u tome stanju koje sam ja išao da sa mukom osvojim. Ja sam psovao kad sam se oblačio. Ošede ne psuje. Ošede je stigao onamo kuda mi idemo. Onamo kuda sam ja hteo da idem.

Ošede je bivši podoficir koji je nedavno proizveden u potporučnika. Nesumnjivo da poseduje osrednju kulturu. On ne bi bio u stanju da ma šta u sebi rasvetli. Ali on je izgrađen, on je dovršen. Reč dužnost, kada se radi o Ošedeu, gubi svaku izveštačenu velelepnost. Čovek bi želeo da podnosi dužnost kao što je Ošede podnosi. Kad se nađem pred Ošedeom prebacujem sebi za sva svoja odricanja, nebrižljivosti, lenjosti, i nadasve, ako imam razloga, za svoj skepticizam. To nije znak vrline nego znak pravilno shvaćene zavisti. Hteo bih da postojim u onoj meri u kojoj Ošede postoji. Jedno drvo koje čvrsto stoji na svojim korenovima — divno je. Divna je Ošedeova stabilnost. Ošede ne može razočarati čoveka.

Neću dakle ništa pričati o ratnim zadacima Ošedeovim. Dobrovoljnim? Mi smo svi, uvek, dobrovoljci za sve zadatke. Ali to smo iz neodređene želje da verujemo sami u sebe. Tada čovek pomalo prevazilazi samog sebe. Ošede je naravno dobrovoljac. On „je“ ovaj rat. To je tako prirodno da, ako se radi o žrtvovanju kakve posade, komandant odmah pomišlja na Ošedea: „Vidite, Ošede...“ Ošede se utapa u rat kao kaluđer u religiju. Zbog čega se bori? Bori se za sebe. Ošede se izjednačuje sa jednom suštinom koju treba spasti i koja predstavlja njegovo sopstveno značenje. Na toj visini život i smrt se donekle mešaju. Ošede se već izmešao sa njima. I, ne znajući to ni sam, možda se ne plaši smrti. Trajati, učiniti da traje... za Ošedea život i smrt se mire.

Ono što me je kod njega prvo zasenilo jeste njegov strah kad je Gavoaj pokušao od njega da uzajmi njegov hronometar da bi izmerio brzine leta nad bazom.

- Poručniče ... ne nije mi zgodno.
- Ti si glup! Radi se o jednom reglažu od deset minuta!
- Poručniče.... ima jedan hronometar u skladištu eskadrile.

— Da. Ali već šest nedelja neće da se pomakne sa dva časa i sedam minuta.

— Poručniče ... ne pozajmljuje se hronometar... ja ne moram da ga pozajmim, taj moj hronometar ... vi to ne možete od mene zahtevati!

Vojna disciplina i poštovanje činova mogu tražiti od jednog Ošedea da, tek što je oboren u plamenu i tek što je divnim čudom ostao čitav, opet sedne u drugi avion i krene na drugi zadatak koji je takođe opasan ... ali ne može zahtevati da preda, rukama koje nemaju poštovanja prema njemu, jedan luksuzni hronometar koji ga je stajao tromesečne plate i koji svake večeri, sa materinskom brižljivošću, navija. Posmatrajući kako gestikuliraju ovi ljudi, lako je pogoditi da se ne razumeju u hronometre.

I kad je Ošede posle pobede, pošto je njegovo pravo jasno utvrđeno, držeći hronometar na grudima, još pušeći se od negodovanja izašao iz kancelarije eskadrile, želeo sam da ga poljubim, tog Ošedea. Otkrio sam blago ljubavi tog Ošedea. On će se boriti za svoj hronometar. Njegov hronometar postoji. I on će poginuti za svoju zemlju. Njegova zemlja postoji. I onaj Ošede koji je vezan za njih — postoji. On se sastoji iz svih tih veza sa svetom.

I zbog toga volim Ošedea, ne osećajući potrebu da mu to i kažem. Tako sam izgubio Gijomea, koji je poginuo u letu — najbolji prijatelj koga sam imao — i izbegavam da o njemu govorim. Mi smo pilotirali na istim linijama, sudelovali u istim stvaranjima. Bili smo iste suštine. Osećam da sam sa njim i ja donekle umro. Od Gijomea sam napravio jednog druga u ćutanju. Ja pripadam Gijomeu.

Ja pripadam Gijomeu, ja pripadam Gavoaju, ja pripadam Ošedeu. Ja pripadam grupi 2/33. Ja pripadam svojoj zemlji. I svi oni koji sačinjavaju grupu pripadaju ovoj zemlji....

XXIII

U mnogome sam se izmenio! Ovih dana, komandante Alijas, bio sam ogorčen. Ovih dana kada je blindirana invazija nailazila svuda samo na prazan prostor, zadaci pri kojima su posade unapred žrtvovane stajali su grupu 2/33 sedamnaest posada, od dvadeset i tri koliko ih je ukupno imala. S vama na čelu svi smo pristajali da predstavljamo mrtvace radi potreba scene. Ah, komandante Alijas, bio sam ogorčen, varao sam se!

Mi smo se svi grčevito hvatali, sa vama na čelu, za formalnu stranu jedne dužnosti čiji se smisao bio pomutio. Vi ste nas nagoniski ispravili ne da pobedimo, jer je to bilo nemogućno, nego da postojimo. Vi ste isto tako kao i mi znali da prikupljena obaveštenja neće nikome biti predata. Ali vi ste spasavali spoljne znake jedne skrivene moći. Vi ste nas ozbiljno ispitivali, kao da naši odgovori mogu biti od kakve koristi, o voznim parkovima tenkova, o građevinama, kamionima, stanicama i vozovima u stanicama. Izgledali ste mi čak tako nepoverljivi da je to moglo ljutiti čoveka:

— Da! Da! Vrlo dobro se može osmatrati sa pilotskog mesta.

Međutim, bili ste u pravu, komandante Alijas.

Tu gomilu koju nadlećem počeo sam ozbiljno shvatati tek nad Arasom. Vezujem se samo za ono čemu se predajem. Shvatam samo ono sa čime se spajam. Postojim samo utoliko ukoliko me napajaju izvori mojih korenova. Ja sam deo te gomile. Ta gomila, to sam ja. Pri brzini od pet stotina trideset kilometara na čas i na visini od dve stotine metara, sad kad sam se izvukao ispod svog oblaka, ja se sa njom spajam kao pastir koji jednim pogledom goni, skuplja i uobličuje stado. Ta gomila nije više gomila: ona je narod. Kako bih mogao biti bez nade?

Uprkos truleži poraza, nosim u sebi, kao pri izlasku sa kakvog verskog obreda, to ozbiljno i trajno likovanje. Ja se utapam u metežu, a ipak se osećam kao pobedilac. Koji je to drug koji se vraća sa zadatka a ne nosi u sebi tog pobedioca? Jutros mi je kapetan Peniko ispričao svoj let: „Kad mi je izgledalo da jedno od automatskih oružja suviše precizna gađa, okretao sam pravo na njega, skoro dodirujući tlo, i bacao sam jedan mlaz iz mitraljeza koji je odmah gasio tu crvenkastu svetlost kao što nalet vetra gasi

sveću. Desetinu sekunde docnije prolazio sam kao bujica iznad njegove posade ... Izgledalo je kao da je oružje eksplodiralo! Video sam sve poslužioce oružja kako su se rasuli i popadali u bekstvu. Imao sam utisak da se kuglam.“ Peniko se smejao, Peniko se veličanstveno smejao. Peniko, kapetan, pobedilac!

Znam da je zadatak preporodio čak i Gavoajevog mitraljesca, onoga koji je, kada je noću osamdeset reflektora oko njega sagradilo katedralu, prošao ispod njihovih zrakova kao vojnik ispod svoda od mačeva na vojničkoj svadbi.

— Možete okrenuti na devedeset i četiri.

Ditertr je nad Senom pronašao mesto na kome se nalazimo. Spustio sam se na pet stotina metara. Tlo donosi u našem pravcu, brzinom od pet stotina trideset kilometara na čas, četvrtasta polja deteline ili žita i trouglaste šume. Osećam neobično fizičko zadovoljstvo posmatrajući ovo otapanje leda koje neminovno raskida moje okove. Ukazuje mi se Sena. Kad preletim ukoso preko nje ona mi se skriva, vrteći se sama oko sebe. Ovaj pokret mi donosi isto zadovoljstvo kao gipki zamah kose pri košenju. Ja sam se dobro smestio. Gospodar sam na brodu. Rezervoari se drže. Zaradiću dobar gutljaj igrajući poker sa Penikoom a zatim ću tući Lakordera u šahu. Tako se ja osećam kada sam pobedilac.

— Kapetane ... pucaju ... nalazimo se u zabranjenoj zoni...

On je taj koji se stara o navigaciji. Ja nemam šta sebi da prebacim.

— Pucaju li jako?

— Pucaju koliko mogu ...

— Hoćemo li da se okrenemo?

— Oh, ne ...

Ton glasa je razočaran. Mi smo upoznali potop. Protivavionska paljba našeg oružja je kao prolećna kišica.

— Ditertr ... znate ... idiotski je dozvoliti da nas obore kod kuće!

— ... neće oboriti.... to im je dobra vežba.

Ditertr je pun gorčine.

Ja nisam ogorčen. Ja sam srećan. Voleo bih da razgovaram sa ljudima iz svoga kraja.

— Hm ... da nišane kao ...

Pazi, pa taj je živ! Primećujem da moj mitraljezac dosad nije nikad spontano dao znak života. On je svario ceo doživljaj ne osećajući potrebu da ga izrazi. Osim ako nije on taj koji je izgovorio: „Ah! hej! hej!“ kad su topovi najjače pucali. U svakom slučaju to nije bila orgija ispovedanja.

Ali ovde se radi o njegovoj specijalnosti: o mitraljezu. Kada se radi o njihovoj specijalnosti, onda je specijaliste nemoguće ućutati.

Ne mogu da se obuzdam i da ne suprotstavim jedno drugom ta dva sveta. Svet aviona i svet na tlu. Odvukao sam Ditertra i svog mitraljesca s one strane dozvoljenih granica. Videli smo kako bukti Francuska. Videli smo kako blista more. Ostarili smo na velikoj visini. Nagnuli smo se nad jednom udaljenom zemljom kao nad kakvom vitrinom u muzeju. Igrali smo se u suncu sa prašinom sastavljenom od neprijateljskih lovaca. A zatim smo se ponovo spustili. Bacili smo se u požar. Sve smo žrtvovali. I tu smo više naučili o samima sebi nego što bismo to naučili za deset godina razmišljanja. Najzad smo izašli iz tog manastira u kome smo proveli deset godina...

I eto gde najzad na tome drumu, koji smo možda nadletali odlazeći za Aras, vidimo da je karavan, sad kad smo ga ponovo našli, napredovao najviše pet stotina metara.

Dok oni budu preseljavali jedna pokvarena kola u jarak, dok budu menjali točak, dok nepomični budu dobovali prstima po volanu puštajući da jedan poprečni seoski put izruči svoje otpatke u opšti tok, za to vreme ćemo mi već ponovo biti u bazi.

Obuhvatili smo čitav poraz. Ličimo na one hodočasnike koje pustinja ne muči mada se pate u njoj, jer već u svojim srcima borave u svetom gradu.

Noć koja pada smestiće tu obezglavljenju gomilu u njenu nesrećnu štalu. Stado će se zbiti. Kome bi se uostalom i obraćalo svojom vikom? Ali nama je omogućeno da trčimo svojim drugovima, i imam utisak da hitamo na kakvu svečanost. Tako jedna obična koliba, čija se svetlost nazire u daljini, pretvara surovu zimsku noć u božićnu noć. Tamo kuda idemo, tamo će nas dočekati. Tamo kuda idemo, pričestićemo se večernjim hlebom.

Kao avantura dovoljno je za danas: umoran sam i srećan. Prepustiću mehaničarima avion koji je obogaćen rupama. Svući ću

svoje teško letaćko odelo i, kako je suviše dockan da bih se sa Penikoom kockao u čašu pića, ja ću sasvim jednostavno sesti za večeru među svoje drugove ...

Mi smo u zadocnjenju. Oni drugovi koji su u zadocnjenju obično se ne vraćaju. U zadocnjenju su? Suviše je dockan. Utoliko gore po njih! Noć ih prebacuje u večnost. U vreme večere grupa prebrojava svoje mrtve.

Oni koji su iščezli, u uspomenama postaju lepši i bolji. Oblačimo ih zanavek u njihov najjasniji osmeh. Mi ćemo se odreći te prednosti. Iskrsnućemo krišom, kao zli anđeli i lovokradice. Komandant neće strpati svoj zalogaj hleba u usta. Pogledaće nas. Možda će i reći: „Ah! ... eto vas ... “ Drugovi će ćutati. Jedva će nas i zagledati.

Nekad sam veoma malo cenio odrasle osobe. Nisam bio u pravu. Čovek nikada ne stari. Komandant Alijas! Ljudi su čisti u čas povratka: „Eto tebe koji pripadaš nama... “ I skromnost donosi ćutanje.

Komandante Alijas, komandante Alijas... to pripadanje svima vama ja sam osetio kao što slep čovek oseti toplotu vatre. Slepac seda i ispruža ruke i ne vidi odakle mu dolazi zadovoljstvo. Sa naših zadataka mi se vraćamo spremni za jednu nagradu koja ima nepoznat ukus, koja je prosto ljubav.

Mi u njoj ne poznajemo ljubav. Ljubav na koju obično mislimo je bučnija i patetičnija. Ali se ovde radi o stvarnoj ljubavi: jedan splet veza koje čine da čovek postoji.

XXIV

Pitao sam svoga domaćina za broj instrumenata. I moj domaćin mi je odgovorio:

— Ja se uopšte ne razumem u vaše petljanje. Treba verovati da vam manjka koji instrument: onaj koji bi nam doneo pobedu u ratu ... Hoćete da večerate s nama?

— Već sam večerao.

Ali su me na silu postavili da sednem za sto između domaćice i domaćinove sestričine:

— Ti, rođako, stisni se malo ... Napravi mesta kapetanu.

I tako otkrivam da me ne vezuju samo moji drugovi. Kroz njih se osećam vezan za čitavu zemlju. Ljubav, kad je jednom proklijala, pušta korene koji neprekidno rastu.

Moj domaćin lomi hleb u ćutanju. Svakodnevnne brige su ga učinile plemenitim i dale mu jednu uzvišenu ozbiljnost. On vrši, možda poslednji put, tu deobu hleba kao kakav kult.

A ja mislim na okolna polja koja su obrazovala suštinu tog hleba. Sutra će ih neprijatelj osvojiti. Ne treba očekivati jednu bučnu gomilu oružanih ljudi! Zemlja je velika. Možda će se invazija ovde odraziti samo u jednom usamljenom stražaru koji se gubi u beskrajnosti polja, kao siva mrlja na ivici žitnih njiva. Na izgled se ništa neće promeniti, ako su u pitanju ljudi, a sve će time postati drukčije.

Nalet vetra koji će zatalasati žetve ličiće uvek na nalet vetra po morskoj površini. Ali ako nam nalet vetra preko žetve bude izgledao prostraniji, to je stoga što ustalasava čitavu jednu očevinu. On grabi budućnost. On je kao milovanje supruge, kao miroljubiva ruka koju neko provlači kroz kosu.

A sutra će se i to žito promeniti. Žito nije samo telesna hrana. Hraniti čoveka ne znači samo toviti stoku. Hleb igra toliko raznih uloga! Naučili smo da u hlebu vidimo izraz ljudske zajednice, stoga što hleb lomimo u društvu. Naučili smo da u njemu vidimo odraz veličanstva rada, zbog hleba koji treba zarađivati u znoju lica svog. Naučili smo da u hlebu vidimo suštinsko sredstvo milosrđa, zbog hleba koji dajemo drugima u časovima bede. Slast hleba koji delimo sa drugima ne može se ni sa čim porediti. A eto gde je odjednom sva moć te duhovne hrane, tog duhovnog hleba, dovedena u

opasnost. Moj domaćin sutra, lomeći hleb, možda neće više služiti istom porodičnom verovanju. Hleb sutra možda neće više podsticati isti sjaj u pogledima. Sa hlebom je isto kao sa uljem u kandilima. On se pretvara u svetlost.

Posmatram domaćinovu sestričinu koja je veoma lepa, i govorim samome sebi: kroz nju se hleb pretvara u tužnu ljupkost. On postaje skromnost. On postaje blago ćutanje. A taj isti hleb, zbog jedne sive mrlje na ivici žitnog polja, ukoliko bude sutra hranio isto kandilo, neće možda više davati istu svetlost. Sama suština moći hleba će se možda izmeniti.

Ja sam se borio da bih sačuvao jednu vrstu svetlosti mnogo više nego da bih spasao hranu za tela. Borio sam se za određeno zračenje u koje se pretvara hleb u kućama moje zemlje. Ono što me pre svega uzbuđuje u ovoj tajanstvenoj devojčici je nematerijalno svojstvo. To je — ne znam ni sam kakav odnos u crtama lica. To je pesma koja se pročita na stranici knjige — a ne sama stranica.

Ona je osetila da je posmatram. Podigla je pogled prema meni. Čini mi se da mi se osmehnula... To je bilo jedva kao dašak vetra na mirnoj površini voda. Ta pojava me uzbuđuje. Osećam kako je tajanstveno prisutna duša koja pripada ovamo i nigde drugde. Uživam u jednom miru za koji kažem samome sebi: „to je mir koji pripada ćutljivim silama ...“

Video sam svetlost žita.

Lice domaćinove sestričine je opet postalo glatko nad ponorom tajanstva. Domaćica uzdiše, posmatra oko sebe i ćuti. Domaćin koji razmišlja o sledećem danu, zatvara se u svojoj mudrosti. Nad ovim zajedničkim ćutanjem nalazi se jedno unutrašnje bogatstvo koje kao da je dedovina čitavog sela — i koje je takođe izloženo opasnosti.

Nešto neobično jasno i očigledno čini da se osećam odgovornim za ove nevidljive zalihe. Napuštam majur. Idem laganim koracima. I nosim taj teret koji je za mene više blag nego težak, kao što bi mogao biti teret deteta koje bi mi zaspalo u naručju.

Bio sam obećao sebi da ću razgovarati sa svojim selom. Ali ja nemam šta da mu kažem. Ličim na plod koji je čvrsto vezan za drvo na koje sam mislio pre nekoliko časova, onda kada se strah smirio.

Osećam se vezan za ljude svoga kraja i to je sasvim jednostavno. Ja pripadam njima kao što oni pripadaju meni. Kada je moj domaćin delio hleb on mi nije ništa dao. On je samo delio i izmenio. Isto žito je kružilo kroz nas. Domaćin nije siromašio. On se bogatio: hranio se jednim boljim hlebom jer je taj hleb promenio u zajednički hleb. Kada sam danas posle podne poleteo za njih na izvršenje ratnog zadatka, ni ja im nisam ništa dao. Mi im ne dajemo ništa, mi članovi grupe. Mi smo njihov deo ratnih žrtava. Razumem zbog čega Ošede ratuje bez krupnih reči, kao kovač koji kuje za svoje seljane. „Ko ste vi? — Ja sam seoski kovač.“ I kovač, srećan, radi.

Mada se ja nadam u trenutku kada izgleda da oni očajavaju, ipak se ne razlikujem od njih. Ja sam prosto njihov deo nade. Svakako, mi smo već pobeđeni. Sve je u neizvesnosti. Sve se ruši. Ali ja i dalje osećam mir jednog pobeđioca. Reči kao da protivureče jedna drugoj? Baš me briga za reči. Ja ličim na Penikoa, Ošedea, Alijasa, Gavoaja. Mi ne raspoložemo jezikom kojim bismo izrazili svoje osećanje pobeđe. Ali osećamo odgovornost. Niko ne može istovremeno da oseća odgovornost i očajanje.

Poraz ... pobeđa... Ja ne umem dobro da se služim tim formulama. Postoje pobeđe koje nadahnjuju i druge koje ponižavaju. Porazi koji ubijaju i drugi koji bude. Život se ne može izraziti stanjima nego pokretima. Jedina pobeđa u koju ne mogu sumnjati je ona koja se nalazi u sili klice. Posejte zrno usred crne zemlje i ono je već pobeđa. Ali treba sačekati izvesno vreme da bismo videli likovanje pobeđe u zreloom žitu.

Jutros nije postojalo ništa osim jedne razbijene vojske i jedne obezglavljene gomile. Ali jedna obezglavljena gomila, ako postoji svest i jednog jedinog čoveka u kome se ona obrazuje, već nije više obezglavljena. Gomile kamenja na gradilištu su samo na izgled bez reda razbacane ako negde na gradilištu postoji i jedan jedini čovek koji zamišlja katedralu. Ja se ne brinem zbog rasutog blata ako ono u sebi krije zrno. Zrno će ga sakupiti oko sebe da bi gradilo.

Ko god se prepušta posmatranju, pretvara se u klicu. Ko god otkrije nešto što je očigledno, vuče ljude za rukav da bi im to pokazao. Ko god učini pronalazak odmah ga tumači. Ja ne znam kako će jedan Ošede postupiti i kako će se izraziti. Ali to nije ni važno. On će oko sebe širiti svoju mirnu veru. Sagledam sve bolje osnovni princip

pobeda: onaj koji je sebi obezbedio položaj crkvenjaka u novosazidanoj katedrali već je poražen. Ali onaj koji u srcu nosi katedralu koja će tek nastati, taj je pobedilac. Pobeda je plod ljubavi. Jedino ljubav raspoznaje ono lice koje treba izgraditi. Jedino ljubav vodi ka njemu. Razum koristi jedino ako je u službi ljubavi.

Vajar nosi u sebi teret svoga dela: nije nimalo važno ako on još ne zna kako će ga izvajati. Od pritiska palcem do pritiska palcem, iz greške u grešku, iz suprotnosti u suprotnost, on će ići pravo kroz glinu ka svome delu. Ni razum, ni rasuđivanje ne stvaraju. Ako je vajar samo znanje i razum, onda njegove ruke neće posedovati genijalnost.

Suviše dugo smo se zavaravali u pitanju uloge koju igra razum. Zanemarili smo samu suštinu čoveka. Verovali smo da umetnost niskih duša može dovesti do ostvarenja plemenitih ciljeva, da vešta sebičnost može egzaltirati požrtvovanost, da nedostatak osećanja može pod bujicom rečitosti zasnovati bratstvo i ljubav. Zanemarili smo Biće. Klica kedra će se, hteli mi to ili ne, razviti u kedar. A iz klice trnja će nići trnje. Ja odbijam da odsad ocenjujem ljude po formulama koje opravdavaju njihove odluke. Suviše se lako varamo rečima kao i namerama postupaka. Onaj ko ide u pravcu svoje kuće, ja ne znam da li ide ka ljubavi ili sukobu. Pitam se: „Kakav je to „čovek?“ Tad ću saznati kuda teži i kuda ide. A čovek na kraju krajeva ide uvek onamo kuda teži.

Klica koju sunce privlači uvek pronalazi svoj put kroz kamenjar. A čisti logičar, ako ga nikakvo sunce ne privlači, utapa se u zbruci problema. Pamtiću pouku koju mi je dao sam moj neprijatelj. Koji pravac treba da zauzme blindirana kolona da bi osvojila pozadinu neprijatelja? On ne ume da odgovori. Šta treba da bude blindirana kolona? Ona treba da bude — suprotstavljajući se nasipu — kao teret mora.

Šta treba činiti? Ovo. Ili upravo suprotno. Ili nešto treće. Ne postoji nikakav determinizam budućnosti. Šta treba činiti? Eto to je bitno pitanje. Jer jedino duh može oploditi razum. On čini da budućnost zatrudni delom koje dolazi. Razum će je dovesti do porođaja. Šta treba da učini čovek da bi sagradio prvi brod? Pitanje je suviše složeno. Taj brod će se najzad roditi iz hiljadu suprotnih pokušaja i naslućivanja. Ali šta ovaj čovek treba da bude? Tu sam uhvatio

pitanje stvaranja u njegovom korenu. On će biti trgovac ili vojnik, jer tada će neminovno svojom ljubavlju prema udaljenim zemljama pokrenuti tehničare, povući radnike i pustiće jednog dana svoj brod u more! Šta treba učiniti da čitava jedna šuma poleti? Ah! To je suviše teško.... Šta treba učiniti! Treba postati požar?

Sutra ćemo ući u noć. Neka bi dao bog da moja zemlja još postoji kad se dan bude povratio! Šta treba učiniti da bi se ova zemlja spasla? Kako izraziti jedno jednostavno rešenje? Zahtevi su suviše suprotni. Važno je spasti duhovno nasleđe, inače će čitava rasa biti lišena svoga genija. Važno je spasti rasu, inače će nasleđe biti izgubljeno. Logičari, u nedostatku jezika koji bi pomirio oba spasavanja, doći će u iskušenje da žrtvuju ili dušu ili telo. Ali meni nimalo nije stalo do logičara. Ja hoću da moja zemlja postoji — svojim duhom i svojim telom — onda kada se bude povratio dan. Da bih postupao za dobro svoje zemlje, ja moram u svakom trenutku težiti tome cilju, težiti svom svojom ljubavlju. Ne postoji prolaz kojim more neće proći ako pritisne svom svojom težinom.

Nije mogućna ni najmanja sumnja u pitanju spasa. Ja još bolje razumem malopredašnju sliku vatre za slepog čoveka. Ako slep čovek korača prema vatri, to je stoga što se u njemu začela potreba za vatrom. Ako slep čovek traži vatru, onda ju je već našao. Tako i vajar već poseduje svoje delo ako teži za glinom. I mi isto tako. Mi predstavljamo toplinu koja izbija iz onog što nas vezuje; to je razlog što smo već pobedioci.

Mi već osećamo svoju zajednicu. Moraćemo svakako da je izrazimo da bismo oko nje okupili i druge ljude. A to je napor koji će učiniti svest i jezik. Ali ćemo isto tako morati, da ne bismo ništa izgubili od njene suštine, oglušiti se o zamke provizorne logike, o ucene i polemike. Pre svega ne smemo se odreći ni jednog delića onoga što smo.

I stoga, u tišini svoje seoske noći, naslonjen na zid, počinjem, po povratku sa svog zadatka nad Arasom — i obasjan čini mi se svetlošću tog zadatka — da namećem samom sebi jednostavna pravila koja neću nikada izneveriti.

Pošto pripadam njima, ja se svojih neću nikada odreći, pa ma šta oni učinili. Nikada neću pred drugima govoriti protivu njih. Ako je

mogućno braniti ih, ja ću ih braniti. Ako me pokriju sramotom, ja ću tu sramotu zatvoriti na dnu svoga srca i ćutaću. Ma šta ja tada mislio o njima, nikad neću biti svedok koji ih tereti. Jedan muž ne može ići od kuće do kuće i saopštavati susedima da je njegova supruga laka žena. Na taj način neće spasti svoju čast. Jer njegova žena pripada njegovoj kući. On ne može postati plemenit, time što će se okrenuti protiv nje. Tek kad se jednom vrati u svoju kuću, on ima prava da izrazi svoj gnev.

Tako se i ja neću otuđiti od jednog poraza koji će me često poniziti. Ja pripadam Francuskoj. Francuska je stvarala Renoare, Paskale, Pastere, Gijomee, Ošedee. Ona ja isto tako stvarala nesposobne ljude, političare i varalice. Ali mi izgleda suviše jednostavno pozivati se na jedne a poricati svako srodstvo sa drugima.

Poraz rastavlja ljude. Poraz uništava ono što je bilo stvoreno. U tome se nalazi pretnja smrti: ja neću doprineti tom razdeljivanju prebacujući odgovornost za poraz na one svoje sunarodnike koji misle drukčije od mene. Ništa dobro se ne može izvući iz tih parnica koje nemaju sudija. Mi smo svi bili pobeđeni. I ja sam bio pobeđen. Ošede je bio pobeđen. Ošede ne prebacuje krivicu poraza na druge. On kaže sam sebi: „Ja, Ošede, ja, Francuz, bio sam slab. Bio sam slab kroz Francusku i kroz sebe samog.“ Ošede vrlo dobro zna da mu, ako se odrekne svojih, ostaje samo da slavi sebe samog. I otada, on ne bi više bio onaj Ošede koji pripada jednoj kući, jednoj porodici, jednoj grupi, jednoj otadžbini. On bi bio samo onaj Ošede koji pripada jednoj pustinji.

Ako pristanem da me moj dom ponizi, ja onda mogu dejstvovati na svoj dom. On je moj kao što sam ja njegov. Ali ako odbijem poniženje, kuća će se rasuti po svojoj volji i ja ću kroz život ići sam, ali prazniji od mrtvaca.

Možda je na prvom mestu važno primiti teret na sebe. A međutim, samo pre nekoliko časova ja sam bio slep. Bio sam ogorčen. Ali sada jasnije rasuđujem.

Isto onako kao što odbijam da se žalim na ostale Francuze otkako osećam da pripadam Francuskoj, isto tako ne shvatam da se Francuska žali na ostatak sveta. Svako odgovara za sve. Francuska je nosila odgovornost za čitav svet. Francuska je mogla

pružiti svetu ono opšte merilo koje bi ga ujedinilo. Francuska je mogla poslužiti svetu kao ključ za rešenje svih pitanja. Da je Francuska imala obeležje i značenje Francuske, čitav svet bi se odupro preko Francuske. Odričem se odsad svojih prebacivanja svetu. Francuska je bila dužna da posluži kao duša svetu, ako bi svetu ponestalo duše.

Francuska je mogla okupiti svet oko sebe. Moja grupa 2/33 se, jedno za drugim, dobrovoljno ponudila za rat u Norveškoj i u Finskoj. Šta su Norveška i Finska predstavljale za naše vojnike i podoficire? Uvek mi se činilo da oni nejasno pristaju da poginu za izvesnu sliku božićnih praznika. Spasavanje te slike u svetu činilo im se da opravdava žrtvovanje njihovih života. Da smo mi bili Božić čitavog sveta, svet bi se spasao kroz nas.

Duhovna sjedinjenost ljudi u svetu nije se izjasnila u našu korist. Ali da smo stvorili takvu sjedinjenost ljudi u svetu, mi bismo spasli i svet i sami sebe. Mi nismo ispunili taj zadatak. Svaki pojedinac snosi odgovornost. Svaki pojedinac snosi odgovornost za sve ostale. Sad prvi put razumem jednu od tajni vere, tajnu iz koje je proizišla civilizacija koju priznajem kao svoju: „Nositi grehe ljudi ... “ I svako nosi na sebi grehe svih ljudi.

XXV

Ko u tome vidi nauku slabih? Vođa je onaj koji na sebe prima celokupni teret. On kaže: „Ja sam bio potučen.“ On ne kaže: „Moji vojnici su bili potučeni.“ Tako govori pravi čovek. Ošede bi rekao: „Ja snosim odgovornost.“

Shvatam smisao skrušenosti. Ona nije umanjavanje sebe. Ona je sam princip delanja. Ako objašnjavam svoje nesreće sudbinom, u nameri da sebe opravdam, onda se potčinjavam sudbini. Ako ih objašnjavam izdajstvom, ja se potčinjavam izdajstvu. Ali ako primim krivicu na sebe, onda zahtevam i svoju moć čoveka. Mogu da delujem na ono što sam. Ja sam deo koji čini zajednicu ljudi.

Znači da postoji u meni neko protiv koga se borim da bih postao veći. Bilo je potrebno ovo teško putovanje da bih u sebi, koliko-toliko, razlikovao čoveka protiv koga se borim od čoveka koji u meni raste. Ne znam koliko vredi ova slika koja mi pada na um, ali govorim samome sebi: pojedinac je samo put. Važan je jedino čovek koji tim putem krene.

Polemičke istine me ne mogu više zadovoljiti. Čemu vredi optuživati pojedince. Oni su samo putevi i prolazne staze. Ne mogu više obrazložiti smrzavanje svojih mitraljeza nebrižljivošću službenika, ni odsustvo prijateljskih naroda njihovom sebičnošću. Nesumnjivo je da se poraz izražava pojedinačnim propastima. Ali jedna civilizacija izgrađuje ljude. Ako se ta civilizacija na koju se ja pozivam nalazi u opasnosti zbog toga što pojedinci ne ispunjavaju svoje dužnosti, onda ja imam prava da se pitam: zašto ih nije drukčijim izgradila?

Jedna civilizacija, kao i jedna religija, optužuju same sebe ako se žale na mlakost svojih vernika. One su dužne da ih raspale. Isto tako ako se žale na mržnju nevernika. One su dužne da ih pridobiju. A moja civilizacija koja je nekad dala dokaze vrednosti, koja je zapalila apostole, slomila one koji su žestoki, oslobodila narode koji su bili u ropstvu, danas nije umela više ni da raspali ni da pridobije. Ako želim da raspletom same korene onih uzroka koji su doveli do moga poraza, ako želim da ga nadživim, moram pre svega ponovo naći onaj kvasac koji sam izgubio.

Jer civilizacija ima istu sudbinu kao i žito. Žito ishranjuje čoveka, ali čovek i sam spasava žito čije zrnevlje stavlja u ambare. Zaliha zrnevlja se poštuje iz naraštaja žita u naraštaj, kao neko nasleđstvo.

Nije dovoljno da znam kakvo žito želim pa da ono i nabuja. Ako hoću da spasim jednu vrstu ljudi — i njihovu moć — ja moram spasti i principe na kojima se ta vrsta ljudi zasniva.

Ali ako sam i spasao sliku one civilizacije na koju se pozivam kao na svoju, ja sam izgubio ona pravila koja su tu civilizaciju sačinjavala. Otkrio sam večeras da reči koje upotrebljavam ne prodiru više u samu suštinu. Tako sam propovedao demokratiju, ne sluteći da na taj način izražavam, u pogledu sudbine i osobina ljudi, samo zbir želja a ne zbir pravila. Želeo sam da ljudi budu kao braća, slobodni i srećni. Naravno. Ko se s time ne bi složio? Ja sam umeo da izložim „kakav“ treba da bude čovek.—A ne „ko“ on treba da bude.

Ne precizirajući reči govorio sam o zajednici svih ljudi. Kao da to podneblje koje sam nagoveštavao nije plod jedne posebne arhitekture. Činilo mi se da evociram nešto što je prirodno i očigledno. Međutim, ne postoji ništa što bi bilo prirodno i očigledno. I jedna grupa fašista, i jedno tržište robova predstavljaju skup ljudi.

U tom skupu ljudi ja se nisam više nalazio kao arhitekta. Koristio sam se njegovom miroljubivošću, njegovom trpeljivošću i udobnošću. Nisam o njemu znao ništa, osim da se u njemu nalazim. Ja sam se u njemu nalazio kao crkvenjak u katedrali. Znači kao parazit. Znači kao pobeđen.

Tako se ponašaju i putnici na brodu. Oni se koriste brodom ne dajući ništa od sebe. U zaklonu salona, za koje veruju da su nenarušivi okvir, oni idu za svojim igrama. Oni ne znaju šta trpi korito broda pod večitim pritiskom mora. Kojim pravom se oni mogu buniti ako more iskida njihov brod?

Ako su se pojedinci degenerisali, ako sam ja bio pobeđen, na šta se mogu žaliti?

Postoji jedno opšte merilo za osobine koje bih želeo da imaju ljudi moje civilizacije. Postoji jedan ključ koji vodi u onu određenu zajednicu koju treba osnovati. Postoji jedan princip iz koga je nekada sve poteklo: korenje, stablo, grane i plodovi. Koji je to princip? On je

bio moćno zrno bačeno u ljudsku zemlju. Jedino on može učiniti od mene pobjednika.

Činilo mi se da tokom ove svoje neobične seoske noći razumem mnogo stvari. Tišina je neobična stvar. I najmanji zvuk ispunjava čitav prostor kao zvuk zvona. Ništa mi nije strano. Ni ono ječanje stoke, ni onaj doziv u daljini, ni onaj zvuk vrata koja se zatvaraju. Kao da se sve odigrava u meni samom. Moram pohitati da shvatim smisao jednog osećanja koje može iščeznuti ...

Govorim samom sebi: „To je paljba nad Arasom . . .“ Paljba nad Arasom je raskinula jednu opnu. Svakako da sam čitavog ovog dana u sebi pripremao dom. Bio sam samo gundavi zakupac. Eto, to je pojedinac. Ali se pojavio Čovek. I on se jednostavno postavio na moje mesto. On je pogledao u obezglavljenju gomilu i video je u njoj narod. Svoj narod. Čovek, to zajedničko merilo naroda i mene samog. I stoga mi se činilo dok sam trčao ka grupi da trčim ka jednoj velikom vatri. Čovek je gledao mojim očima — Čovek koji je zajedničko merilo moje i mojih drugova.

Je li to kakav predznak? Ja sam tako blizu toga da poverujem u predznake ... Čitavog ovog večera osećam jedan nemi sporazum. Svaki šum dopire do mene kao poruka, istovremeno i jasna i nejasna. Osluškujem kako bat mirnih koraka ispunjava noć:

— Hej! Dobro veče, kapetane ...

— Dobro veče!

Ne poznajem ga. Između nas se to odigralo kao dovikivanje čamdžija sa dva čamca.

Još jednom sam iskusio osećanje jednog čudesnog srodstva. Čovek koji večeras u meni prebiva neprekidno nailazi na svoje. Čovek koji je zajedničko merilo naroda i rasa ...

A onaj drugi čovek se vraćao kući noseći u sebi čitavu zalihu briga, misli i slika. Nosio je svoj tovar sa sobom, zatvoren u sebi. Mogao sam mu prići i razgovarati. Na belini seoskog puta izmenili bismo nekoliko uspomena. Tako trgovci razmenjuju blaga, kad se sretnu u povratku sa južnog ostrvlja.

U mojoj civilizaciji, onaj koji se razlikuje od mene ne samo što me ne osiromašuje već me obogaćuje. Naše jedinstvo se nalazi iznad nas samih, u čoveku. Tako i naše večernje raspravljavanje u grupi 2/33

ne samo da ne škodi našem osećanju bratstva, već ga i podstiče, jer niko ne želi u drugome da čuje svoj sopstveni odjek niti da posmatra sebe samog u ogledalu.

I tako se u čoveku susreću Francuzi iz Francuske i Norvežani iz Norveške. Čovek ih spaja u svom jedinstvu i u istom času raspaljuje, ne protivurečeći sebi, njihove posebne običaje. Drvo isto tako izražava sebe granjem koje ne liči na korenje. Ako se, dakle, pišu bajke na snegu, ako se gaje lale u Holandiji ako se improvizuju flamenkosi u Španiji, svi se time obogaćujemo u Čoveku. To je možda razlog zbog koga smo mi iz grupe poželeli da se borimo za Norvešku ...

I eto gde mi se čini da stižem na cilj jednog dugog hodočašća. Nisam otkrio ništa, ali kao pri buđenju iz sna, ja prosto ponovo vidim ono što više nisam gledao.

Moja civilizacija počiva na kultu čoveka kroz pojedince. Ona je vekovima pokušavala da pokaže Čoveka, kao što bi učila ljude da sagledaju katedralu u gomili kamenja. Ona je propovedala tog Čoveka koji nadvisuje pojedinca ...

Jer Čovek moje civilizacije ne izražava se kroz ljude. Naprotiv, ljudi se izražavaju kroz njega. U njemu se, kao i u svakom Biću, nalazi nešto što se ne da objasniti materijalom od koga je sastavljen. Katedrala je nešto sasvim drugo od zbira velikih kamenih blokova. Ona je i geometrija i arhitektura. Nju ne izražava kamenje, ona je ta koja obogaćuje kamenje svojim sopstvenim značenjem. To kamenje je plemenitije stoga što je kamenje iz koga je sastavljena jedna katedrala. I najrazličitije kamenje služi njenom jedinstvu. Katedrala u svojim ukrasima obuhvata i lica iskeženih zmajeva.

Ali ja sam postepeno zaboravio svoju istinu. Verovao sam da Čovek obuhvata ljude kao što Kamen obuhvata kamenje. Pobrkao sam katedralu sa zbirom kamenih blokova i postepeno je u meni iščezlo nasledstvo. Treba obnoviti Čoveka. On je suština moje kulture. On je ključ koji otvara ulaz u moju zajednicu. On je princip moje pobede.

XXVI

Lako je u jednom društvu zasnovati red na pojmu sveopšteg potčinjavanja svakog pojedinca krutim pravilima. Lako je izgraditi jednog zaslepljenog čoveka koji se bez protivljenja potčinjava jednom gospodaru, ili jednom Koranu. Ali je sasvim drukčija veličina jednog uspeha koji se sastoji u tome da čoveka dovede dotle da, radi svoje slobode, vlada sam sobom.

Ali šta znači osloboditi? Ako ja u jednoj pustinji oslobodim čoveka koji ne oseća ništa, šta tada znači njegova sloboda? Sloboda postoji samo za „nekoga“ koji ide nekuda. Osloboditi čoveka koji ne oseća ništa značilo bi naučiti ga žeđi i iscrtati mu put koji vodi ka bunaru. Tek tada bi se pred njim pojavili koraci koji bi imali nekog značenja. Osloboditi jedan kamen ne znači ništa, ako taj kamen nema svoje težine. Jer kamen, kad jednom bude slobodan, neće nikud krenuti.

A moja civilizacija je htela da zasnuje ljudske odnose na kultu Čoveka koji se nalazi nad pojedincem, kako bi stav svakoga prema samom sebi i prema drugima prestao da bude slepo potčinjavanje običajima mravinjaka i postao slobodno izražavanje osećanja ljubavi.

Nevidljivi put kome teret teži oslobađa kamen. Nevidljive padine ljubavi oslobađaju čoveka. Moja civilizacija je pokušala da od svakog čoveka napravi ambasadora jednog istog vladaoca. Ona je smatrala pojedinca kao put, ili kao poruku nekog većeg nego što je on sam; ona je stavila pred slobodu njegovog uspona određene staze koje privlače kao magnet.

Ja dobro znam poreklo tog polja sila. Vekovima je moja civilizacija posmatrala boga kroz ljude. Čovek je bio stvoren po slici boga. Poštovao se bog u čoveku. Ljudi su bili braća preko boga. Taj odsjaj božanstva davao je nenarušivo dostojanstvo svakom čoveku. Odnosi čoveka i boga stvarali su očigledne dužnosti koje je svako imao prema sebi i prema drugima.

Moja civilizacija je naslednica hrišćanskih vrednosti. Razmišljaću o građenju katedrale kako bih bolje razumeo njenu arhitekturu.

Posmatranje boga činilo je ljude jednakim jer su bili jednaki u bogu. I ta jednakost je imala svoj jasan smisao. Jer možemo biti jednaki

samo u nečem. Vojnik i kapetan su jednaki pred narodom. Jednakost je samo besmislena reč ako ne postoji nešto pred čime smo jednaki.

Jasno shvatam zašto ta jednakost, koja je bila jednakost prava pojedinaca pred bogom, nije dozvoljavala da se uspon jednog pojedinca ograniči: bog je mogao odlučiti da ga izabere za svoj put. Ali, kako se radilo i o jednakosti prava boga „nad“ pojedincima, to shvatam zašto su i pojedinci, pa ma ko da su bili, potčinjeni istim dužnostima i istom poštovanju zakona. Zato što su izražavali boga, oni su bili jednaki u svojim pravima. Zato što su služili boga, bili su jednaki i u svojim dužnostima.

Shvatam zašto jedna jednakost u bogu nije povlačila ni suprotnosti ni nereda. Demagogija nastaje onda kada se, usled nedostatka zajedničkog merila, princip jednakosti izvrgne u princip ličnosti. Tada vojnik odbija da pozdravi kapetana, jer bi vojnik tada pozdravljajući kapetana ukazivao čast pojedincu, a ne narodu.

Moja civilizacija, nasleđujući boga, stvorila je čoveka jednakim pred Čovekom.

Shvatam uzrok poštovanja koje ljudi osećaju pred ljudima. Naučnik je bio dužan da poštuje i jednog krčmara, jer je preko krčmara poštovao boga čiji je ovaj bio ambasador. Ma kolike da su vrednost jednog i prosečnost drugog, nijedan čovek nije mogao pomišljati na to da drugog dovede do ropstva. Ne ponižava se jedan ambasador. Ali to poštovanje nije sobom povlačilo ponižavajuće padanje ničice pred prosečnošću pojedinca, pred glupošću ili neznamaštvom, jer je na prvom mestu poštovano to svojstvo božijeg ambasadora. Tako je ljubav prema bogu stvarala među ljudima plemenite odnose; oni su jedan prema drugome postupali kao ambasador prema ambasadoru, nadvisujući svojstva pojedinaca.

Moja civilizacija je, nasleđujući boga, stvorila poštovanje čoveka u pojedincima.

Shvatam poreklo bratstva među ljudima. Ljudi su bili braća u bogu. Ljudi mogu biti braća samo u nečem. Ako ne postoji čvor koji ih spaja, ljudi mogu biti samo jedan pored drugog, a ne i povezani. Nemoguće je biti braćom bez razloga. Moji drugovi i ja smo braća preko grupe 2/33, Francuzi su braća preko Francuske.

Moja civilizacija, nasleđujući boga, stvorila je ljude braćom preko Čoveka.

Shvatam značenje dužnosti milosrđa koje su mi pripovedali. Milosrđe je služilo bogu kroz pojedinca. To milosrđe smo dugovali bogu, pa ma kakva da je bila prosečnost pojedinca. To milosrđe nije ponižavalo onoga kome se činilo niti ga je okivalo okovom zahvalnosti, pošto dar nije bio upućen njemu već bogu. A upražnjavanje tog milosrđa nije bilo poštovanje ukazano prosečnosti, gluposti ili neznamaštvu. Lekar je bio dužan da izloži svoj život opasnosti negujući i najobičnijeg gubavca. On je služio bogu. Njega nije umanjivala noć probdevena kraj postelje jednog lopova.

Moja civilizacija je, nasleđujući boga, na taj način od milosrđa napravila dar učinjen Čoveku kroz pojedinca.

Shvatam duboko značenje pokornosti koja se zahtevala od pojedinca. Ta pokornost ga nije ponižavala. Ona ga je uzdizala. Kao što ga je primoravala da poštuje boga kroz druge ljude, primoravala ga je da poštuje boga i u samom sebi, da od sebe napravi božijeg glasnika koji ide ka bogu. Ona je od njega zahtevala da zaboravi na sebe kako bi bio veći, jer ako se pojedinac prepusti osećanju sopstvene vrednosti, put se pred njim odjednom pretvara u zid.

Moja civilizacija, nasleđujući boga, propovedala je i poštovanje sebe, što znači poštovanje Čoveka u sebi.

Shvatam najzad i kako je ljubav prema bogu učinila ljude odgovornim jedne za druge i nametnula im nadu kao vrlinu. Pošto je od svakog od njih napravila ambasadora jednog istog boga, to je u rukama svakog pojedinca ležao spas svih ostalih. Niko nije imao prava da očajava jer je bio izaslanik nečeg većeg od sebe. Očajanje je značilo odreći se boga u samome sebi. Dužnost nade mogla se izreći ovako: „Misliš dakle da si toliko značajan? Koliko uobraženosti u tvome očajanju!“

Moja civilizacija, koja je nasledila boga, učinila je svakoga odgovornim za sve ljude i sve ljude odgovornim za svakog čoveka. Pojedinac se mora žrtvovati za spas kolektiva, ali se ovde ne radi o

jednoj glupačkoj aritmetici. Radi se o poštovanju Čoveka kroz pojedinca. Zaista, veličina moje civilizacije je u tome što u njoj sto rudara moraju izložiti život opasnosti da bi spasili jednog rudara koji je ostao zatrpan u rudniku. Oni spasavaju Čoveka.

U toj svetlosti jasno shvatam značenje slobode. Ona je sloboda koja je data drvetu da raste onoliko koliko ga nosi snaga njegove klice. Ona je podneblje koje odgovara usponu Čoveka. Ona liči na povoljan vetar. Jedino milošću vetrova jedrenjaci mogu biti slobodni na moru.

Jedan čovek, koji bi bio tako sagrađen, raspolagao bi silom jednog drveta. Koliki prostor bi obuhvatio svojim korenovima! Kakvu ljudsku suštinu ne bi upio u sebe da je docnije rascveta u suncu!

XXVII

Ali ja sam sve upropastio. Profučkao sam nasledstvo. Dopustio sam da istruli pojam Čoveka.

Da bi spasla taj kult jednog vladaoča koga posmatramo kroz pojedince, i visoku vrednost ljudskih odnosa na kojoj se zasniva taj kult, moja civilizacija je utrošila značajnu količinu energije i genijalnosti. Svi naponi „humanizma“ težili su jedino tome cilju. Humanizam je postavio kao jedini zadatak da objasni i prenosi dalje pojam primarnosti čoveka nad pojedincem. Humanizam je propovedao Čoveka.

Ali kada treba govoriti o Čoveku, reči postaju nejasne. Čovek se razlikuje od ljudi. Ne može se ništa bitno reći o katedrali ako se govori o kamenju. Ne može se ništa bitno reći o Čoveku ako pokušavamo da ga odredimo ljudskim svojstvima. I tako je humanizam radio u jednom pravcu koji je unapred bio bez izlaska. Pokušao je da objasni pojam Čoveka jednom logičnom i moralnom argumentacijom, i da ga na taj način prenese u svest ljudi.

Nikakvo objašnjenje rečima ne može nikad zameniti razmišljanje. Bit Bića se ne može preneti rečima. Ako bih želeo da propovedam nekim ljudima čija civilizacija ne bi raspolagala tim pojmom ljubavi prema otadžbini ili prema svome zemljištu, ja ne bih imao nijedan argumenat koji bi ih uzbudio. Jedno imanjenje je sastavljeno od polja, ispaša i stoke. Sve pojedinačno i sve zajedno ima za cilj da obogati čoveka. Pa ipak postoji u jednom imanjenju nešto što izmiče analizi materijalne strane, jer vidimo da postoje vlasnici koji bi se za ljubav svog imanjenja upropastili. Naprotiv, to „nešto“ oplemenjuje posebnim svojstvom materiju. I tako sve postaje stoka jednog imanjenja, livade jednog imanjenja, polja jednog imanjenja...

I tako čovek postaje čovek jedne zemlje, jednog zanata, jedne civilizacije, jedne religije. Ali da bi se čovek pozivao na ta Bića, on ih mora prvo zasnovati u sebi. A tamo gde ne postoji osećanje otadžbine ne postoje ni reči koje ga mogu preneti. Biće na koje se pozivamo možemo zasnovati u sebi jedino postupcima. Jedno Biće ne pripada carstvu reči već carstvu dela. Naš humanizam je prenebregao dela. I tako nije uspeo u svome pokušaju.

A ovde je osnovno delo dobilo svoje ime. To je žrtva.

Žrtva ne znači ni sakaćenje, ni kaznu. Ona je suštinski delo. Ona je dar samoga sebe onom Biću na koje ćemo hteti da se pozivamo. Samo će onaj koji tome imanju bude žrtvovao jedan deo sebe shvatiti šta je jedno imanje, onaj koji se bude borio da ga spase i mučio se da ga ulepša. Tada će se u njemu javiti ljubav prema tome imanju. Jedno imanje nije zbir interesa, i u tome je opšta greška. Ono je zbir darova.

Dokle god se moja civilizacija oslanjala na boga, ona je sačuvala taj pojam žrtvovanja na kome se zasnivao bog u srcu čoveka. Humanizam je prenebregao osnovnu ulogu žrtve. On je mislio da Čoveka izrazi rečima a ne delima.

On je još samo raspolagao, da bi spasao viziju Čoveka posmatrano kroz ljude, tom jednom reči koja je ukrašena velikim slovima. Pretila nam je opasnost da se okliznemo niz opasnu strminu i da jednog dana pobrkamo pojam Čoveka sa simbolom proseka ili skupa ljudi.

Izlagali smo se opasnosti da pobrkamo katedralu sa skupom kamenja.

I malo-pomalo izgubili smo nasledstvo.

Umesto da kroz pojedince utvrdimo prava Čoveka, mi smo počeli da govorimo o pravima kolektiva. Videli smo kako se postepeno uvlači jedan moral kolektiva koji prenebregava Čoveka. Taj moral će jasno objasniti zbog čega je pojedinac dužan da se žrtvuje zajednici. On neće objasniti, bez izveštačenih reči, zašto zajednica mora da se žrtvuje za jednog jedinog čoveka. Zašto je pravo da hiljadu ljudi umre da bi se jedan čovek oslobodio nepravednog zatvora. Mi se toga još sećamo ali to postepeno zaboravljamo. A međutim, upravo u tom principu, koji čini da se tako jasno razlikujemo od mravinjaka, leži, pre svega, naša veličina.

Mi smo skliznuli — u nedostatku jedne efikasne metode — od Čovečanstva koje se zasnivalo na Čoveku — u taj mravinjak koji se zasniva na zbiru pojedinaca.

Šta smo mi mogli suprotstaviti religijama Države i Mase? Šta je bilo sa našom velikom slikom Čoveka koji je rođen od boga? Jedva da je ona samu sebe mogla poznati u jednom rečniku koji je izgubio svoju suštinu.

Malo-pomalo, zaboravljajući na Čoveka, mi smo ograničili svoj moral na probleme pojedinaca. Zahtevali smo od svakoga da ne šteti drugom pojedincu. Od svakog kamena da ne šteti drugom kamenu. I zaista, oni ne smetaju jedan drugom kad su nasumce razbacani po polju. Ali štete katedrali koju bi sagradili, i koja bi i sama sa svoje strane dala njima njihov sopstveni značaj.

Mi smo nastavili da propovedamo jednakost ljudi. Ali, pošto smo zaboravili Čoveka, nismo više ništa razumevali od onog što smo govorili. Pošto nismo znali na čemu treba zasnovati jednakost napravili smo od nje jedno neodređeno tvrđenje kojim više nismo umeli da se služimo. Kako se može jednakost izraziti na planu pojedinaca, jednakost između mudrog i neotesanog, glupaka i genija? Jednakost na planu materijala zahteva, ako uobražavamo da definišemo i ostvarimo, da svi delovi tog materijala zauzimaju jednako mesto i igraju istu ulogu. A to je besmisleno. Princip jednakosti se tada ponižava na princip identičnosti.

Mi smo nastavili da propovedamo Slobodu Čoveka. Ali kako smo zaboravili na Čoveka, mi smo definisali svoju Slobodu kao neko neodređeno odobrenje koje je jedino ograničeno štetom koju možemo naneti drugome. A to je bez ikakvog značenja jer ne postoji nijedan postupak koji ne bi obuhvatao i druge ljude. Ako sam sebe osakatim kao vojnik, streljaće me. Ne postoji pojedinac koji bi bio sam. Ko se povlači taj lišava zajednicu samoga sebe. Ko je tužan rastužuje druge.

Svojim pravom na jednu tako shvaćenu slobodu mi nismo više umeli da se služimo bez nesavladljivih suprotnosti. Pošto nismo mogli odrediti u kom slučaju je naše pravo pravosnažno, a u kom slučaju više nije, mi smo dvolično zažmurili da bismo spasili jedan nejasan princip pred bezbrojnim sputavanjima koje svako društvo neminovno nanosi našoj slobodi.

Što se tiče milosrđa, nismo se više usuđivali ni da ga propovedamo. Zaista, nekada je žrtvovanje koje stvara Bića uzimalo za sebe ime Milosrđa onda kada je poštovalo boga kroz čovečji lik. Preko pojedinaca mi smo davali bogu ili Čoveku. Ali kako smo zaboravili Boga i Čoveka mi smo još davali samo pojedincu. Otad je često Milosrđe ličilo na jedan neprihvatljiv postupak. Društvo, a ne lični hir, mora na sebe preuzeti obezbeđivanje jednakosti u deobi zaliha.

Dostojanstvo jednog pojedinca zahteva da on ne bude sveden na zavisnost zbog dobročinstva drugog pojedinca. Bio bi zaista paradoks videti kako oni koji su vlasnici zahtevaju, pored posedovanja svojih imanja još i zahvalnost onih koji nemaju ništa.

Ali, iznad svega, naše rđavo shvaćeno milosrđe se okretalo upravo protiv svoga cilja. Pošto je zasnovano isključivo na sažaljenju prema pojedincima, ono bi nam zabranilo svaku vaspitnu kaznu. Dok je stvarno Milosrđe, koje je bilo primenjivanje jednog kulta koji se odnosio na Čoveka, iznad pojedinca, nametalo borbu protiv pojedinca, kako bi u njemu porastao Čovek.

I tako smo izgubili Čoveka. Izgubivši Čoveka, mi smo i samo to bratstvo lišili topline, to bratstvo koje nam je propovedala naša civilizacija — jer mi smo braća u nečem, a ne braća bez ičeg. Deoba, na obezbeđuje bratstvo. Ono se sklapa jedino kroz požrtvovanje. Ono se sklapa u darovanju sebe nečem prostranijem od sebe. Ali mi smo pobrkali taj koren svakog stvarnog postojanja sa jednim jalovim umanjivanjem sebe i time smo sveli naše bratstvo na to da bude još samo jedna zajednička trpeljivost.

Prestali smo da dajemo. A ako ja hoću da dajem još samo sebi, ja tada ne primam ništa, jer ne gradim ništa, i prema tome nisam ništa. A ako docnije dođu i od mene zatraže da umrem za neke interese, ja ću odbiti da umrem. Interes na prvom mestu zahteva da se živi. Koji je to polet ljubavi koji će platiti za moju smrt? Čovek umire za svoju kuću. Ne zbog predmeta i zidova. Umire za jednu katedralu. Ne za kamenje. Umire za jedan narod. Ne za gomilu. Umire iz ljubavi prema Čoveku, ako je on težište jedne zajednice. Umire jedino za ono od čega se može živeti.

Naš rečnik je izgledao skoro netaknut, ali su nas naše reči, koje su izgubile svoju stvarnu sadržinu, pri upotrebi vodile u bezizlazne suprotnosti. Mi smo bili došli do toga da zatvaramo oči pred tim sukobima. Bili smo došli do toga zato što nismo umeli da gradimo, da ostavljamo kamenje nasumce rasuto po polju i da govorimo oprezno o kolektivu ne usuđujući se da preciziramo ono o čemu govorimo, jer u stvari nismo govorili ni o čemu.

Kolektiv je reč koja nema značenja dok god se kolektiv ne obrazuje u nečem. Jedan zbir nije Biće.

Ukoliko je naše društvo još izgledalo poželjno, i ukoliko je u njemu Čovek još zadržavao neki prestiž, to je samo utoliko što je prava civilizacija, koju smo mi izneveravali sopstvenim neznanjem, još nad nama održavala svoje zračenje koje je osuđeno na propast i spasavala nas uprkos nama samima.

Kako bi naši neprijatelji mogli razumeti ono što ni mi sami nismo više razumevali? Oni su u nama videli samo to nasumce rasuto kamenje. Oni su pokušali da daju smisao jednom kolektivu koji mi više nismo umeli da izrazimo, jer se nismo više sećali Čoveka.

Jedni su, iz prve, veselo otišli do najekstremnijih zaključaka logike. Od te zbirke oni su napravili jednu apsolutnu zbirku. Svaki kamen mora biti identičan sa drugim. I svaki kamen vlada sam sobom. Anarhija se seća kulta Čoveka, ali ga doslovno primenjuje na pojedinca. I suprotnosti koje se rađaju iz te doslovnosti gore su od naših.

Drugi su sakupili to kamenje koje je nasumce rasuto ležalo po polju. Oni su propovedali prava mase. Formula uopšte ne zadovoljava. Jer ako je zaista nepodnošljivo da jedan jedini čovek tiraniše masu — isto toliko je nepodnošljivo da masa smrvi jednog jedinog čoveka.

Drugi su se dohvatili tog kamenja koje nema moći i od toga zbira napravili državu. Jedna takva država isto tako ne izražava ljude. Ona je isto tako izraz jednog zbira. Ona je moć kolektiva data u ruke jednom pojedincu. Ona je vlada jednog kamena, koji se pravi kao da se izjednačuje sa drugim kamenjem, u zbiru kamenova. Takva država jasno propoveda jedan kolektivni moral, koji mi još odbijamo ali prema kome idemo sami od sebe, lagano, usled toga što se ne sećamo čoveka koji bi jedini opravdao naše odbijanje.

Vernici te nove religije bi se suprotstavili tome da nekoliko rudara izloži svoje živote za spas jednog jedinog zatrpanog rudara. Jer tada bi bila oštećena gomila kamenja. Oni ,bi dotukli teškog ranjenika ako ovaj otežava napredovanje armije. Dobro zajednice će oni proučavati u aritmetici — i njima će vladati aritmetika. Oni će tu izgubiti moć prevazilaženja sebe u nečem većem. I prema tome će mrzeti sve što se razlikuje od njih samih, jer neće raspolagati ničim iznad sebe — u čemu bi se mogli stopiti. Svaki običaj, svaka rasa, svaka strana misao će za njih neminovno postati uvreda. Oni neće raspolagati svojstvom apsorbovanja, jer, da bi se Čovek u nama

preobratio, ne treba ga amputirati, već otkriti njemu samome, stvoriti cilj njegovim težnjama i polje rada njegovoj energiji. Preobratiti uvek znači osloboditi. Katedrala apsorbuje kamenje koje onda dobija svoj smisao. Ali gomila kamenja ne apsorbuje ništa; i kako nije u stanju da apsorbuje, ona drobi svojim teretom. Tako je to — ali ko je za to kriv?

Ja se ne čudim više da je gomila kamenja, koja je teška, nadjačala rasuto kamenje.

A ipak ja sam taj koji je jači.

Ja sam jači, ako ponovo nađem sebe. Ako naš humanizam ponovo ostvari Čoveka. Ako budemo znali da osnujemo svoju zajednicu i ako se pri njenom osnivanju budemo služili jedinim oruđem koje je korisno: žrtvovanjem. Naša zajednica, onakva kakvu je naša civilizacija sagradila, nije ni sama bila zbir naših interesa — ona je bila zbir naših darova.

Ja sam jači, jer je drvo jače od materija u tlu. Ono ih privlači u sebe. I pretvara ih u drvo. Katedrala jače blista od gomile kamenja. Ja sam jači, jer je moja civilizacija jedina koja ima moć da u svome jedinstvu spaja, ne sakateći ih, sve pojedine različnosti. Ona oživljuje izvor svoje snage u isto vreme kada se iz njega napaja.

U vreme kad sam polazio na zadatak ja sam zamišljao da ću primati pre nego što budem davao. Moje mišljenje je bilo tašto. I ovde je bilo kao sa tužnim časom gramatike. Treba davati pre nego što čovek bude primao — i graditi pre nego što se čovek nastani.

Ja sam stvorio tu ljubav prema svojim davanjem svoje krvi, kao što majka stvara svoju ljubav davanjem mleka. U tome je tajna. Mora se početi žrtvovanjem da bi se stvorila ljubav. Ljubav docnije može zahtevati druge žrtve, i upotrebiti ih za zadobijanje svih pobeda. Čovek mora uvek učiniti prvi korak. On se mora roditi pre nego što počne postojati.

Ja sam se vratio sa zadatka i tako stvorio svoje srodstvo sa malom seljankom sa majura. Njen osmeh je za mene bio prozračan i ja sam kroz njega video svoje selo. A kroz svoje selo video sam svoju zemlju. Jer ja pripadam jednoj civilizaciji koja je izabrala Čoveka kao opšti ključ za sva rešenja. Ja pripadam grupi 2/33 koja je želela da se bori za Norvešku.

Može se desiti da me Alijas sutra odredi za kakav drugi zadatak. Ja sam se danas oblačio za službu jednom bogu prema kome sam bio slep. Paljba nad Arasom je razbila koru i ja sam progledao. Svi moji su takođe progledali. Ako, dakle, uzletim u zoru, saznaću zbog čega se još borim.

Ali želim da se sećam onoga što sam video. Meni je potrebno jedno jednostavno Vjeruju — da bih se sećao.

Boriću se za prevlast Čoveka nad pojedincem — kao i za prevlast opšteg nad pojedinačnim.

Ja verujem da kult opšteg raspaljuje i spaja pojedinačna bogatstva — i zasniva jedini stvarni poredak, poredak života. Jedno drvo je u skladu sa poretkom iako se njegovo korenje razlikuje od grana.

Ja znam da kult pojedinačnog povlači sobom samo smrt — jer on zasniva poredak na sličnosti. On brka jedinstvo Bića sa jedinstvom njegovih delova. I on ruši katedralu da bi u vrstu poređao kamenje. Boriću se, dakle, protiv svakoga ko bude hteo nametnuti jedan posebni običaj ostalim običajima, jedan posebni narod ostalim narodima, jednu posebnu rasu ostalim rasama, jednu posebnu misao ostalim mislima.

Ja verujem da prevlast Čoveka stvara jedinu Jednakost i jedinu Slobodu koje imaju nekog značenja. Verujem u jednakost prava Čoveka u svakom pojedincu. I verujem da je Sloboda uspon Čoveka. Jednakost nije identičnost. Sloboda nije razbuktavanje pojedinaca protiv Čoveka. Boriću se protiv svakog ko pokuša da potčini jednom pojedincu—ili jednoj masi pojedinaca — slobodu Čoveka.

Verujem da moja civilizacija naziva Milosrđem dobrovoljnu žrtvu koja se podnosi Čoveku da bi se uspostavilo njegovo doba. Milosrđe je dar Čoveku učinjen kroz prosečnost pojedinca. Ono stvara Čoveka. Boriću se protiv svakoga ko bude tvrdio da moje milosrđe ukazuje poštovanje prosečnosti i bude odricao Čoveka, i na taj način bude zatvarao pojedinca u konačnu prosečnost.

Boriću se za Čoveka. Protiv njegovih neprijatelja. Ali, isto tako, i protiv samoga sebe.

XXVIII

Pridružio sam se svojim drugovima. Trebalo je da se svi okupimo kako bismo primili zapovesti. Grupi 2/33 se spava. Plamen velike vatre se pretvorio u žar. Grupa izgleda kao da se još drži, ali je to samo iluzija. Ošede tužno ispituje svoj slavni hronometar. Peniko u jednom uglu, oslonivši potiljak na zid, sklapa oči, a Gavoaj, koji sedi na stolu, i noge mu vise, pući se kao dete koje samo što nije zaplakalo. Azamb se ljulja nad knjigom. Komandant, jedini živahan, diskutuje tihim glasom sa Želijem. „Diskutuje“ je uostalom samo stilska figura. Komandant govori. Želi klima glavom i odgovara: „Da, svakako.“ Želi se grčevito hvata za svoje: „Da, svakako.“ On se sve jače i jače pripija uz komandantove izjave, kao davljenik za vrat plivača. Da sam ja Alijas, rekao bih ne menjajući ton: „Kapetane Želi bićete streljani u zoru ... “ I čekao bih odgovor.

Grupa već tri dana nije spavala, i drži se na nogama kao kula od karata.

Komandant ustaje, prilazi Lakorderu i trza ga iz sna u kome me je možda Lakorder tukao u šahu:

- Lakorder . . . krenućete u osvit. Zadatak sasvim niskog leta.
- Razumem, komandante.
- Trebalo bi da spavate ...
- Da, komandante ...

Lakorder ponovo seda. Komandant izlazi i povlači za sobom Želija, kao što bi na udici vukao mrtvu ribu. Nesumnjivo, nisu tu u pitanju tri dana, već nedelju dana kako Želi nije legao. Isto kao i Alijas, ne samo da je izvršavao svoje letove i ratne zadatke, već je na leđima nosio i odgovornost za grupu. Čovekova otpornost ima granica. A granica Želijeve otpornosti je prevaziđena. Pa ipak, eto ih gde odlaze obojica, plivač i davljenik, u poteru za sablasnim naređenjima.

Vezen, pun sumnje, prilazi mi. Vezen, koji i sam spava na nogama kao mesečar:

- Spavaš li?
- Ja ...

Priljubio sam potiljak o naslonjaču, jer ja sam otkrio jednu naslonjaču. I upravo sam tonuo u san, ali me progoni Vezenov glas:

— Rđavo će se to svršiti! Svršiće se rđavo!... Zabrana stavljena unapred ... svršiće se rđavo ...

— Ti spavaš!

— Ja ... ne ... šta će se to rđavo svršiti?

— Rat.

E, to je nešto novo! Ja se ponovo udubljujem u san. Odgovaram neodređeno:

— ... koji rat?

— Kako: Koji rat!

Taj razgovor se neće dalje razvijati. Ah! Paula, kad bi postojale tirolske vaspitačice za vazduhoplovne grupe, grupa 2/33 bi do poslednjeg čoveka već davno bila u postelji!

Komandant naglo otvara vrata:

— Rešeno je. Selimo se.

Iza njega stoji Želi, potpuno rasanjen. On će odložiti do sutra svoje „Da, svakako“. On će i ove noći crpsti snagu iz zaliha za koje ni sam nije znao za vreme zamorne dužnosti.

Mi ustajemo. Kažemo: „Ah... dobro ... “ Šta bismo uostalom i mogli reći?

Nećemo reći ništa. Postaraćemo se za selidbu. Jedino će Lakorder sačekati zoru da uzleti i ispuni svoj zadatak. On će se direktno pridružiti novoj bazi, ako se vrati sa leta.

A ni sutra nećemo ništa reći. Sutra ćemo mi u očima svedoka biti pobeđeni. A pobeđeni moraju ćutati. Kao nove klice.

Antoan de Sent-Egziperi
IZABRANA DELA
RATNI PILOT

Izdavač
KIZ ALTERA

Za izdavača
Milan Arnaut

Tiraž
300 primeraka

Štampa
ČIGOJA

ISBN 86-81459-39-2

ID=92736780

Notes

1 *Vrij* (fr. vrille)—način letenja, pri kojem se vrh aviona usmerava naniže ili naviše, dok krila opisuju putanju elise. — Primedba urednika.

2 *Viraz* (fr. virage) — promena pravca, skretanje. — Prim. urednika.

3 *Jesenja svila* (fr. fil de la Vierge) — poljska paučina, bele svilenkaste niti koje lebde u vazduhu u jesen. — Prim. ured.

4 *Kapo* (fr. capot) — pomični deo koji pokriva motor vozila (u ovom slučaju aviona). — Prim. ured.